

V. ORDLIK · L. TEDER · H. JÕERAND

EESTI KEELE GRAMMATIKA

VI
KLASSILE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

A-20061

V. ORDLIK, L. TEDER, H. JÕERAND

EESTI KEELE GRAMMATIKA

VI KLASSILE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1954

2

Tartu Riikliku Olikooli
Raamatukogu

23405

Kinnitatud Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt.

I. LAUSEÕPETUSE KORDAMINE

---

1. KIRJAVAHEMÄRGID LIITLAUSES.

Ulesanne 1. Meenutada liitlause ehitust.

Harjutus 2. Leida (suuliselt) lihtlauseid järgmistes liitlausetes.

1. Kevadised eksamid möödusid edukalt ja varsti sõitsid tuhanded õpilased pioneerilaagresse. 2. Toodi välja malevalipud, kõlasid pioneerilaulud, süüdati lõke. 3. Lõkkeõhtu õnnestus, sest kogu laager võttis innuga osa ettevalmistusist. 4. Igal aastal valmib Nõukogudemaal järjest uusi koolimaju, kus lastele on loodud kõik võimalused õppimiseks. 5. Avaras koolimajas, mis valmis käesolevaks õppeaastaks, alustasid täna õppetööd sajad õpilased. 6. Kui oli tutvutud pioneeritoa, raamatukogu, erialakabinettide ja saalidega, tundsid õpilased suurt rõõmu hoolitsusest, mida noortele osutavad Nõukogude valitsus ja meie partei. 7. Spordihuvilisi rõõmustas võimla, kus leidis kõi ke, mis on vajalik mitmesuguste spordialade harrastamiseks. 8. Juba valmistuvad pioneerid koondusteks, ringide liikmed koostavad tööplaane. 9. Et tegevus pioneerirühmas kujuneks huvitavaks, peavad rühma liikmed esile tooma eelmise aasta töös esinenud vead. 10. Noored näitavad oma tööga, et nad vääri vad partei ja valitsuse hoolitsust.

Harjutus 3. Panna kirjavahemärgid järgmistes liitlausetes. Pealkirjaks: *Kirjavahemärgid liitlauses.*

1. Juba puudel punetavad pihlad sügis suvele on andnud käe (M. Kesamaa). 2. On juba keskpäev päike aga ikka veel ei paista (N. Sluckis). 3. Esimese osa luges Jüri teise poole lugesin mina. 4. Õppimine läheb Tõnul päris hästi tunnistusel on seni olnud neljad ja viied. 5. A. Gaidar langes kuid oma jutustuste kaudu kas-

vatab ta uusi põlvkondi. 6. Rahu võidab sõja sest rahupooldajate jõud tugevnevad. 7. Enn kirjutas seinalehele artikli aga ta vend andis avaldamiseks kaks luuletust. 8. Peep mängib juba hästi malet seepärast kutsuti ta osa võtma kooli maleturniirist. 9. Soo on viljatu kuid inimene muudab ta viljakandvaks.

Harjutus 4. Panna kirjavahemärgid järgmistes liitlausetes.

1. Mõttled sa et masinaid on ainult tehases? 2. Tuletame meelde milliseid masinaid ja aparaate võib leida kodus. 3. Kui soovid viib üks neist sind tuhandete kilomeetrite taha. 4. Sa võid kõnelda sõbraga kes elab teises linnas. 5. Kas taipasid mis aparaat see on?

6. Kui sa sulega kirjutad võivad read kord ronida märke kord joosta allapoole. 7. Masinat mis paneb tähed nagu sõdurid ritta nimetatakse kirjutusmasinaks. 8. Sa tead et kellal on vedru. 9. Kas aga tead et kirjutusmasinal on samuti vedru? 10. Vedruks mis sunnib masinat tähti paberile lööma on sinu sõrm.

11. On võimatu kujutledagi kuidas tuleksime toime kellata. 12. Kellata mis ju mõõdab meie aega poleks kuskil korda. 13. Rongid liiguksid nii kuidas juhtub. 14. Kella järgi saab kapten teada kus asub laev. 15. Väike masinake mida võib leida igas kodus kamandab suuri ja võimsaid masinaid nii tehases raudteel merel kui ka õhus.

Ulesanne 5. Meenutada kirjavahemärkide tarvitamist otsese kõnega lauseis.

Harjutus 6. Panna puuduvad kirjavahemärgid järgmistes otsese kõnega lausetes. Otsesele kõnele tõmmata joon alla.

1. Kas töö lõppes täna juba nii ruttu küsis ema (A. Jakobson)
2. Oskar küsis tasakesi kas sina võtsid mu tasku tühjaks Jah vastas ema niisamuti tasa (A. Jakobsoni järgi)

3. Edev kuuselind hüüab ta kas sul midagi muud teha ei ole, kui ennast ehtida Vanake vastab lind töö on porine, mina ei või oma kuld kollast kuube ära rikkuda Sina riidealp hüüab vana-meies karmilt tänasest päevast olgu sul mustad püksid (F. R. Faehlmanni järgi)

4. Kordame seda laulu veel kord soovitas salgajuht sest see pole kõigil selge. 5. Täiesti õige olid tüdrukud nõus. 6. Täna koostame tööplaani oktoobrikuuks võttis sõna Ene. 7. Aino küsis

kes teab missugune tähtpäev on oktoobrikuus 8. Akki lõid Juta silmad särama Tean Mina ütlen 9. Palun Juta ütles salgajuht 10. Oktoobrikuus ütles Juta kindlalt on Kommunistliku Noorsooühingu aastapäev

2. SÕNALIIKIDE KORDAMINE.

Harjutus 7. Tõmmata nimisõnadele kaks, omadussõnadele üks joon alla. Pealkirjaks: *Nimi- ja omadussõnad.*

Õhk on jälle nii tuline, et lõõmavat näib mitte üksi paljas pilvitu taevas pea kohal, vaid kõik, mis teda siin ümbritseb. Rüsakad rannamännid, kadakad ja ojakaldal kasvavad toomingad levitavad teravat ja kuiva leitset; seda leitset levitab endast ka lillakas kanarbik ja laikudena kasvav kukemari; seda leitset levitab endast aga kõige enam mööda liiva roomav tüümian, mida on siin igal pool lausa rikkalikult. Harva praksub kuskil läheduses kuiv puuks, millel keksib üles-alla värviliste tiibadega rähn. Kolm varest eemal allika juures kasvava vana paju ladvas on nokad pärani ajanud ja näivad õieli kaeladega õhku ahmivat.

(A. Jakobson.)

Harjutus 8. Määrata (suuliselt) nimi-, omadus- ja asesõnad.

Hea algus.

Uhel koondusel arutasime sõpruse küsimust. Pioneerid mõistsid teravalt hukka neid poisse, kes varjavad kaaslaste halbu tegusid, lubavad neil maha kirjutada ja ütlevad ette. Pioneerid andsid tugeva vastulöögi niisugusele „sõprusele“.

Koondus jättis sügava mulje: ta õpetas ausalt suhtuma, nagu see on pioneeridele kohane. Toome selle kohta näite.

Ljoša Kuzmin keeldus abistamast oma sõpra Saul Lokšinit inglise keele õppimisel. Kui ma küsisin, miks ta seda tegi, vastas ta: „Lokšin käitub tunnis halvasti. Ta peab muutuma distsiplineerituks, siis võib ta ka ilma abistamata hästi õppida. Me nõuame temalt seda.“

Ma mõtlesin järele ja leidsin, et Ljoša, kes kõiki alati meelsasti abistas, mitte juhuslikult ei keeldunud abistamast oma sõpra.

Koondusel mõistsid poisid, milline on tõeline sõprus. On kahe-
sugust abi: vajalikku ja mittevajalikku. Tuleb läbi mõelda, kas
ja kuidas abistada. Mõnikord õpetab abistamine vaid logelema ja
isegi tühiste raskuste puhul abi ootama, ta ei õpeta võitlema
raskustega.

Harjutus 9. Kirjutada numbrid sõnadega. Tõmmata käänd-
sõnadele joon alla.

Moskva Riiklik Ülikool.

Moskva Riiklik Ülikool Lenini mägedel on suurim õppeasutus
maailmas. 320 hektaril asetsevad 27 põhihoonet ja 10 teeninda-
mishoonet. Nende ehituste üldmaht on 2 611 000 kuupmeetrit.
Peaaegu 250 meetri kõrgusele ulatub peahoone keskosa. Selle
ülaosa moodustab kuldne kiiltorn viisnurkse tähega. Hoone kõrg-
osas asuvad 1500 kohaga aktusesaal, 800 kohaga klubisaal ja
sajad õpperuumid ning laboratooriumid. Kõrgosa tiibades on 5754
tuba üliõpilastele ja 184 korterit õppejõududele. Elamispinna
üldsuurus on 64 000 ruutmeetrit.

Teadusepalee Lenini mägedel on nõukogude rahva uhkuseks.
Seal hakkas 1953. aasta sügisel õppima üle 17 000 üliõpilase
57 rahvusest. Selle ehitamine on kujukas tõend kommunistliku
partei ja Nõukogude valitsuse määratu suurest hoolitsusest meie
noorsoo eest, eesrindliku nõukogude teaduse edasise õitsengu
eest.

Harjutus 10. Käänata suuliselt ainsuses ja mitmuses see rõõ-
mus esimene koolipäev. Missugustest sõnaliikidest see sõnade-
rühm koosneb?

II. TEGUSÕNA

---

3. TEGUSÕNA MÕISTE.

Harjutus 11. Kirjutada allakriipsutatud tegusõnade vormid välja. Kui tegusõna juurde kuuluvad abisõnad *ei, ära* või kui tegusõna on tarvitatud koos *olema* vormidega (*on, oli* jne.), siis kirjutada kõik koos välja. Leida väljakirjutatud tegusõnadele küsimus. Pealkirjaks: *Küsimused tegusõnade kohta.*

Tänaval.

Täida rangelt liiklemisreegleid, eriti tänavast üleminekul! Need on kehtestatud selleks, et sinuga ei juhtuks õnnetusi.

Ära jää rahvarikastes kohtades kõnniteel seisma.

Kui sinult küsitakse teed, seleta asjalikult, näpuga näitamata.

Kõnniteel ei käida suurtes rühmades, sest see takistab teistel liiklemist. Hoidu paremat kätt ja anna vastutulijaile teed.

Kui lähete mitmekesi, ärge käratsege, vaid käituge tagasihoidlikult. Ärge jookske tänaval! Tänav pole mänguväljak.

Kui keegi on kukkunud, aita tal tõusta.

Kui näed sõiduteel mängivat last, toimeta ta ohutusse kohta.

Kohates invaliidi, rauka või väikest last, ole neile abiks tänavast üleminekul.

ega = ei ka

pole = ei ole

Näidis.

täida — mida tee?

on kehtestatud — mida on tehtud?

.....
jne.

Ulesanne 12. Vaadelda antud lauseis tegusõnu (harvendatult trükitud) ja leida, missugused neist väljendavad tegevust, missugused olukorras olemist.

1. Traktor künnab põllul. 2. Kolhoosi esimees kiitis traktoristide tööd. 3. Eile toodi mitu vaati petrooleumi. 4. Minu vend õpib traktoristiks. 5. Mikk armastab masinaid. 6. Poiss tunneb traktori ehitust. 7. Me vaatame, kuidas traktorist käivitab traktori. 8. Poisid ümbritsesid traktorit. 9. Traktor asetseb roomikutel. 10. Praegu mootor seisab.

Ulesanne 13. Leida tegusõnu ja liigitada need näidatud rühmadesse.

Tegusõnad.

Näitavad tegevust	Näitavad olukorras, seisundis olemist
jooksma	lamama
siduma	kuulama
jooma	mädanema
aitama	rippuma
jne.	

Tegusõna väljendab tegevust või olukorras, seisundis olemist. Ta vastab küsimustele *mida tegema? mida teeb? mida ei tee? mida ära tee? mida on teinud?* jne.

Mõned tegusõna vormid on ühtlasi **nimisõnad**, vastates küsimusele *kes? mis?* (kõigis käändeis, näit.: *õpetaja — mille tegija?* ehk *kes?*; *voolimine — mille tegemine?* ehk *mis?*). Mõnede tegusõna vormide puhul saame küsida ka *missugune?* (näit.: *veerev (pall) — mida tegev?* ehk *missugune?*; *lauldud (laulust) — mida tehtud?* ehk *missugusest?*)

Harjutus 14. Tõmmata tegusõnadele (ühes abisõnadega *ei, ära*) joon alla. Pealkirjaks: *Tegusõnad*.

Koolis oli Sirje armsaimaks õppeaineiks joonistamine. Alati kuulas ta tunnis tähelepanelikult õpetaja seletusi sellest, kuidas varjutada, kuidas katta pinda värvidega, kuidas joonistada pers-

pektiivis. Kuid joonistustunde oli nädalas ainult üks. Et oma huvi-
alal enam töötada, selleks astus Sirje Pioneeride Majas tegutse-
vasse kujutava kunsti ringi, mida juhatas äsja kunsti-instituudi
lõpetanud kunstnik.

Küll oli hea tema juhtimisel töötada! Vaatlemist, seletuste
andmist, harjutamist, tööde arvustamist — kõike mõistis ta teha
huvitavaks. Kohe esimesel tunnil viis ta lapsed sügisesele kunsti-
näitusele. Sirje oli seal ise juba varemgi käinud, kuid nüüd ühes-
koos vaadeldes ja selgitusi kuulates muutus kõigest arusaamine
hoopis sügavamaks.

4. TEGUSÕNA MUUTMINE.

Ulesanne 15. Vaadelda tegusõna *õppima* vorme järgmistes
lausetes. Leida iga vormi kohta küsimus. Pealkirjaks: *Tegusõna*
mitmesugused vormid.

1. Iga pioneer õpib hoolsasti. 2. Kas te täna juba ajalugu
õppisite? 3. Möödunud koondusel õppisime sõlmi
kõitma. 4. Sõlmede kõitmist oleme ka varem õppinud.
5. Täna me signaliseerimist ei õppinud. 6. Vastasini hästi, sest
olin ülesande põhjalikult selgeks õppinud. 6. Mis te sellest
arvate, kui ettekandeks õpiksime näidendi „Punane kaela-
rätt“? 7. Keemiat ei ole me veel õppinud. 8. Minu isa
oleks õppinud inseneriks, kui tal selleks võimalusi oleks
olnud. 9. Kui ma ei õpiks päevaplaani järgi, siis ei saavu-
taks ma nii häid tulemusi. 10. Enn ei oleks malevõistlusel I kohale
tulnud, kui ta ei oleks avanguid ligemalt tundma õppinud.
11. Ära õpi videvikus! 12. Õppige nüüd iseseisvalt edasi!
13. Pauli vend ei õpi keskkoolis, vaid tehnikumis. 14. Tegu-
sõna pööramise tabelit ei olnud me seni veel õppinud.

Tegusõnade muutmine toimub pööramise teel.

Ulesanne 16. Moodustada harjutusest nr. 11 väljakirjutatud
teigusõnade *ma-tegevusnimi*. Pealkirjaks: *ma-tegevusnimi*.

Näidis.

täida — täitma; on kehtestatud — kehtestama;

Tegusõna algvormiks on **ma-tegevusnimi**. See vastab küsimusele *mida tegema?*

Ulesanne 17. Vaadelda, missugused tunnused esinevad *da-tegevusnimel*.

Tunnus		Näiteid	
1.	-da	tööta/ da õppi/ da laul/ da	
2.	-ta	haka/ ta pööra/ ta seis/ ta	
3.	-a	oll/ a teh/ a süü/ a	
4.	tunnuseta	saata/ võita/ jätta/ anda/	(vrd. ma saada/n) (vrd. ma võida/n) (vrd. ma jäta/n) (vrd. ma anna/n)

da-tegevusnime tunnuseks on **-da, -ta, -a**;
esineb ka lõputa *da-tegevusnime*.
da-tegevusnimi vastab küsimusele *mida teha?*

Tegusõna vaatlemisel jälgitakse sageli, missugune on *da-tegevusnimi*.

5. TEGUSÕNA TÜVI.

Ulesanne 18. Vaadelda, kuidas leiame kergesti tegusõna tüve.

ma-tegevusnimi	da-tegevusnimi	Kindla kõneviisi olevik
pööra/ma	pööra/ta	(ma) pööra/n
sütti/ma	sütti/da	" sütti/n
söö/ma	süü/a	" söö/n
õppi/ma	õppi/da	" õpi/n
luge/ma	luge/da	" loe/n

muut /ma	muuta /	"	muuda /n
hakka /ma	haka /ta	"	hakka /n
õmble /ma	õmmel /da	"	õmble /n

Tegusõna tüve leiame kergesti, kui *ma-* või *da-*tegevus-
nimest eraldada tunnus, samuti kui kindla kõneviisi ole-
vikust eraldada muutelõpp (-n).

Tegusõna tüve vaatlemisel võrreldakse harilikult *da-*
tegevusnime ja kindla kõneviisi oleviku tüve.

6. TEGUSÕNADE ASTMEVAHELDUS.

Ulesanne 19. Vaadelda tegusõnu astmevahelduse seisukohalt.

<i>ma</i> -tegevus- nimi	Astmevahelduse määramine		Seletus
	<i>da</i> -tegevus- nimi	Kindla kõne- viisi olevik	
I			I Astmevaheldu- seta
kirjuta/ma muutu/ma kõnele/ma	kirjuta/da muutu/da kõnel/da	kirjuta/n muutu/n kõnele/n	} Tüve sisehäälikuis ei ole välte ega häälikute muu- tust.
II	Tugev aste	Nõrk aste	II Astme- vahelduslikud
A. õppi/ma saat/ma luge/ma ladu/ma	õppi/da saata/ luge/da ladu/da	õpi/n saada/n loe/n lao/n	} Tüve sisehäälikuis vältemuutus } Tüve sisehäälikuis sulghääliku (b, d või g) kadu
B. hakka/ma pööra/ma õmble/ma alga/ma	Nõrk aste haka/ta pööra/ta õmmel/da ala/ta	Tugev aste hakka/n pööra/n õmble/n alga/n	} Tüve sisehäälikuis välde muutub } Tüve sisehäälikuis sulghääliku (b, d või g) kadu

K ü s i m u s. Miks kirjutatakse sõnas *õmblen* ülipikk *m* ühe
häälikuga?

Tegusõnu on astmevahelduseta ja astme-
vahelduslikke.

Astmevahelduslikud tegusõnad jagunevad kahte rühma:

1. sõnad, mille *da*-tegevusnimi on **tugevas**, kindla
kõneviisi olevik *nõrgas* astmes;

2. sõnad, mille *da*-tegevusnimi on *nõrgas*, olevik
tugevas astmes.

Harjutus 20. Liigitada antud tegusõnad kahte rühma: astme-
vahelduseta ja astmevahelduslikud.

Astmevahelduslikud tegusõnad jagada omakorda kahte rühma,
olenedes sellest, missuguses astmes on nende *da*-tegevusnimi ja
olevik. Pealkirjaks: *Astmevahelduseta ja astmevahelduslikud*
teguõnad.

Sattuma (sattuda, satun), magama (magada, magan), ruttama
(rutata, ruttan), ootama (oodata, ootan), tõlkima (tõlkida, tõlgin),
lakkuma (lakkuda, lakun), seletama (seletada, seletan), hukkuma
(hukkuda, hukkun), valima (valida, valin), lakkama (lakata, lak-
kan), suplema (supelda, suplen), puurima (puurida, puurin),
vedama (vedada, vean), puutuma (puutuda, puutun), rändama
(rännata, rändan).

Näidis.

Astmevahelduseta

Astmevahelduslikud

<i>da</i> -tegevusnimi nõr-	<i>da</i> -tegevusnimi tuge-
gas, olevik tugevas	vas, olevik nõrgas
astmes	astmes

magama

ruuama

sattuma

jne.

Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks.

Vastamisel tuua näiteid.

1. Nimetada tuntud sõnaliigid.
2. Mida näitab tegusõna? Missugustele küsimustele tegusõna-
vormid vastavad?
3. Mis on tegusõna algvormiks?
4. Kuidas leitakse, kas tegusõna on astmevahelduslik või
mitte?

III. TEGUSÕNA VORMISTIK

7. TEGUMOED.

Harjutus 21. Tõmmata järgmistes lausetes alusele joon alla.
Pealkirjaks: *Aluse määramine.*

Kolhoosikord on toonud minu kodukülasse palju muudatusi. Kadunud on väikesed põllulapid. Nende asemel laiuvad nüüd ühispõllud. Põldudel töötab rohkesti masinaid. Kolhoosi abistab pidevalt kohalik masina-traktorijaam.

Iga aastaga kerkivad minu kodukolhoosis uued hooned. Tänavu valmis suur karjalaut. See suur valge hoone paistab kaugele. Kõik sisemised tööd on uues karjalaudas mehhaniseeritud. Vee pumpab elektrimootor. Söödad veame loomadele ette rippraudteega. Lüps toimub lüpsimasinatega. Igal pool aitab tehnika tööd kergendada.

Õhtul särab meil kolhoosikülas elekter. Elektrit saame oma jõujaamast.

Kolhoosil on ka omad autod. Sügisel veavad need linna rikkalikke saake.

Meie kõik oleme tänulikud nõukogude korrale. See tõi meie kodukohta õnneliku elu.

Ulesanne 22. Vaadelda ja võrrelda järgmisi lauseid.

Lauses esineb alus või on taibatav.	Lauses alus puudub (ei ole ka taibatav)
Ma lähen koondusele.	Tuldi koolimajja.
Pioneerid kogunevad pioneeri-tuppa.	Kogunetakse saali.
(Me) Vaatleme pilte Volga—Doni kanalist.	Kuulatakse kõnet Volga—Doni kanalist.
Tegevuse tegija, isik, on teada — isikuline tegumood.	Tegevuse tegija, isik, ei ole teada — umbisikuline tegumood.

Ulesanne 23. Vaadelda pööramistabelit (lisa nr. 1) ja võrrelda isikulise ja umbisikulise tegumoe vorme.

Jätkata tabeli põhjal alustatud kõrvutamist. Pealkirjaks: *Tegumoodide võrdlemine.*

Isikuline tegumood

(ma) õpi/n
 " õppi/si/n
 " olen õppi/nud

Umbisikuline tegumood

õpi/ta/kse
 õpi/t/i
 on õpi/tud

jne.

Ulesanne 24. Moodustada antud tegusõnadest umbisikulise tegumoe kse-vorm. Pealkirjaks: *Umbisikuline tegumood.*

viima vii/a/kse
 sööma . . . . .
 looma
 müüma

tulema
 olema
 panema
 minema

Umbisikulise tegumoe tunnuseks on **-ta-** (kõnni/ta/kse), **-da-** (laul/da/kse), **-t-** (kõnni/t/i), **-d-** (laul/d/i) või **-a-** (vii/a/kse, tull/a/kse).

Harjutus 25. Tõmmata järgnevais lauseis umbisikulise tegumoe vormides olevatele tegusõnadele joon alla. Pealkirjaks: *Umbisikuline tegumood.*

Meie koolis valmistutakse suure vaimustusega oktoobripühadeks. Näiteringis õpitakse näidendit „Punane kaelarätt“. Kooriga harjutatakse uusi laule. Võimlejatega viimistletakse peol ettekantavaid vabaharjutusi. On õpitud rohkesti luuletusi.

Pioneerikoondustel on peetud rida ettekandeid Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist. Möödunud neljapäeval korraldati ekskursioon ajaloomuuseumi. Seal tutvustati meid eesti töörahva võitlusega vabaduse eest.

Ulesanne 26. Muuta eelmises harjutuses antud laused niisugusteks, et neis oleks alus. Pealkirjaks: *Isikuline tegumood.*

Näidis.

a.

a.

Meie koolis valmistuvad õpilased ja õpetajad suure vaimustusega oktoobripühadeks.

8. PÖÖRDELISED VORMID.

ARV JA PÖÖRDED.

Ulesanne 27. Vaadelda järgnevast tabelist tegusõna õppima pööramist isikulises tegumoes.

Arv	Pööre	Kindel kõneviis		Tingiv kõneviis
		olevik	lihtminevik	olevik
Ainsus	1. p. ma (mina)	õpi/ n	õppi/si/ n	õpi/ksi/ n
	2. p. sa (sina)	õpi/ d	õppi/si/ d	õpi/ksi/ d
	3. p. ta (tema)	õpi/b	õppi/s	õpi/ks
Mitmus	1. p. me (meie)	õpi/ me	õppi/si/ me	õpi/ksi/ me
	2. p. te (teie)	õpi/ te	õppi/si/ te	õpi/ksi/ te
	3. p. nad (nemad)	õpi/va/d	õppi/si/d	õpi/ksi/d

Tegusõna esineb kahes arvus: **ainsuses** ja **mitmuses**. Kummaski on kolm pööret. 1. pöörde lõpp ainsuses on **-n**, mitmuses **-me**; 2. pöörde lõpp ainsuses on **-d**, mitmuses **-te**.

Ulesanne 28. Vaadelda ainsuse ja mitmuse 3-ndat pööret.

Ainsuse ja mitmuse 3. pööre.

3. pööre	Tüvi	Tunnused		
		Kõneviisi	Aja (oleviku, mineviku)	Arvu (ainsuse, mitmuse)
(ta) õpi/b	õpi-	—	-b	—
(nad) õpi/va/ d	õpi-	—	-va-	-d
(ta) õppi/s	õppi-	—	-s	—
(nad) õppi/si/ d	õppi-	—	-si-	-d
(ta) õpi/ks	õpi-	-ks	—	—
(nad) õpi/ksi/ d	õpi-	-ksi-	—	-d

3. pöördel lõppu ei ole. See pööre lõpeb tunnustega (-b, -va- — oleviku tunnused, -s, -si- — mineviku tunnused, -ks, -ksi- — kõneviisi (tingiva) tunnused, -d — mitmuse tunnused).

Ulesanne 29. Vaadelda pööramistabelist, mida seal on märgitud arvu ja pöörete kohta tegusõnade pööramisel umbisikulisest tegumoes.

Tegusõnal ei ole umbisikulisest tegumoes arvu (ainsus, mitmus) ega pööordeid (1., 2. ja 3.).

Harjutus 30. Määrata, missuguses ainsuse või mitmuse pöördes on harvendatult trükitud tegusõnad. Pöördelõpp eraldada püstkriipsuga. Pealkirjaks: *Pöörete määramine.*

Viljandis
10. septembril 1953. a.

Armas vend!

Sain Sinu kirja alles eile kätte. Kätesaamine viibis seetõttu, et olime jälle üle nädala „Sotsialismi Võidu“ kolhoosis, kus ehitame kohalikku hüdroelektrijaama. Varsti jaam valmib ja siis säravad kõigis kolhoosi tallides, lautades, töökodades ja kolhoosnike majades elektrituled.

Sa kirjutad, et olete koos oma sõbra Märdiga viimasel ajal selle üle pikemalt järele mõelnud, kuidas saaksite suureks kasvanult kodumaale kasulikud olla. Teatad, et Märt tahab saada geoloogiks, uurida tundmatuid paiku ja avastada maapõuevarade leiukohti. Mõte on hea. Nii saab olla kodumaale kasulik.

Enesest Sa seekord ei kirjuta, kuid tean, et Sina tahaksid tulevikus olla kuulus kirjanik, kelle töid loevad miljonid inimesed. Olla inimhingede insener, nagu ütleb Stalin, on suur ja õilis töö.

Aga kas te ainult unistate? Arvan ja loodan, et ei. Nõukogude inimene ei lepi ainult unistamisega, vaid püüab unistused teostada. Kui me ainult unistame, siis ei jõua me kuhugi.

Mis tuleks Sul kõigepealt ette võtta oma unistuse teostamisel? Esmajoones tuleb Sul õigekirja saladused omandada.

Kirjaniku tööriistaks on keel. Meister saab olla aga ainult siis, kui tunned oma tööriista põhjalikult.

Kuidas õppimine teistes ainetes edeneb? Pea meeles, et ka kõiki neid läheb Sul ja Märdil vaja, ükskõik, kas te tulevikus olete kirjanikud, geoloogid või midagi muud. Seejärel on tähtis, et te õpiksite neid niisama hoolsasti kui oma lemmikaineid.

Kirjuta mulle peatselt! Märt võiks ka mulle kirjutada. Ma tahaksin ka teda ligemalt tundma õppida. Küll ma juba aega leian teile mõlemaile vastamiseks!

Sind ja Su sõpra tervitades

Sinu vend

Tõnu.

Näidis.

Sai/n — a. 1. pööre; viibis — . . . .

AJAD.

Ulesanne 31. Vaadelda pööramistabelist, missugustes aegades võib tegusõna esineda.

Ulesanne 32. Vaadelda tegusõna *olema* pööramist kindla kõneviisi olevikus ja lihtminevikus.

Arv	Pööre	Kindel kõneviis	
		Olevik	Lihtminevik
Ainsus	1. (ma)	ole/ n	ol/i/ n
	2. (sa)	ole/ d	ol/i/ d
	3. (ta)	on	ol/i
Mitmus	1. (me)	ole/ me	ol/i/ me
	2. (te)	ole/ te	ol/i/ te
	3. (nad)	on	ol/i/ d

Ülesanne 33. Vaadelda pööramistabelist ja antud lausetest, kuidas aegu moodustatakse ja liigitatakse.

Olevik	Minevik		
	Lihtminevik	Täisminevik	Enneminvik
Ma kirjuta/ <i>n</i> seinalehele artiklit.	Ma kirjuta/ si / <i>n</i> seinalehele artikli.	Sa ole/ <i>d</i> kirjuta/ nud seinalehele mitu artiklit.	Pioneerid ol/ i / <i>d</i> kirjutata/ nud seinalehele spordivõistlustest huvitava artikli.
Ta kirjuta/ b luuletust.	Jä/ i / <i>n</i> seinalehe uut numbrit ootama.	See pilt on Anne joonistata/ tud .	Ella joonistatud karikaatuur ol/ i pan/ dud ka seinalehte.
Nad loe/ va / <i>d</i> seinalehte.	Minu artikkel ilmu/ s seinalehes. Seinaleht pand/ i tänavälja.		
Tunnus (-b, -va-) ainult 3. pöördes.	Tunnus -si-, -i- või -s.	Tegusõna olema oleviku vastavas pöördes ja pööratavast tegusõnast nud- või tud-lõpuline vorm.	Tegusõna olema lihtmineviku vastavas pöördes ja pööratavast tegusõnast nud- või tud-lõpuline vorm.

Liitajad

Liitajad
(olema + tegusõna)

Tegusõnal on kaks aega: olevik ja minevik. Minevik jaguneb omakorda liht-, täis- ja enneminevikuks.

Täismineviku moodustamiseks tuleb võtta tegusõna *olema* oleviku vastavas pöördes ja pööratavast tegusõnast *nud-* või *tud-lõpuline* vorm.

Ennemineviku moodustamiseks tuleb võtta tegusõna *olema* lihtmineviku vastavas pöördes ja pööratavast tegusõnast *nud-* või *tud-lõpuline* vorm.

Täis- ja enneminevikku nimetatakse liitaegadeks seepärast, et nad moodustatakse tegusõna *olema* abil. Olevikku ja lihtminevikku nimetatakse lihtaegadeks.

Tulevikku väljendatakse eesti keeles oleviku abil (näit.: *ma joonistan pildi*; *ta tuleb meile*); vajaduse korral tulevikku tähendavaid sõnu juurde lisades (näit.: *ma sõidan homme linna*; *eeloleval talvel ehitame kelgumäe*).

Ulesanne 34. Vaadelda lihtmineviku tunnuseid.

ma-tegevusnimi

Lihtminevik

õppi/ma

(ma) õppi/**si**/n

(ta) õppi/**s**

õpi/t/**i**

hakka/ma

(ma) hakka/**si**/n

(ta) hakka/**s**

haka/t/**i**

too/ma

(ma) tõ/**i**/n

(ta) tõ/**i**

too/d/**i**

Lihtmineviku tunnuseks on **-si**, **-s** või **-i**.

Harjutus 35. Moodustada lauseid, milles tegusõna esineb täis- või enneminevikus. Pealkirjaks: *Lauseid täis- ja enneminevikus.*

KÕNEVIISID.

KINDEL KÕNEVIIS.

Ulesanne 36. Vaadelda järgmisi kindlas kõneviisis antud lauseid. Jälgida pööramistabelist kindlat kõneviisi.

Me *hüppa/me* kaugust. Jaak *hüppa/b* hea hooga. Mina *hüppa/si/n* 3.26 m. Ma olen *hüppa/nud* ka üle 3.70 m. Jaak *oli* kord *hüppa/nud* isegi 4.15 m. Mina *ei hüppa* nii kaugele. Spordiväljakul *hüpa/t/i* ka kõrgust.

Kindel kõneviis (jaatavalt või eitavalt) näitab, et tegevus sünnib või sündis tõesti, kindlasti.

Kindlal kõneviisil puudub tunnus.

Harjutus 37. Leida (suuliselt) antud palast kindlas kõneviisis olevad tegusõnad. Mis lauseliikmeks nad on?

Moskva äärelinnas Sokolnikis asetseb Jausa jõe kaldal suur aed. Ammu, ammu, peaaegu kolmekümne aasta eest tulid siia koos oma õpetajatega Moskva kooliõpilased-loodusesõbrad. Need esimesed noored naturalistid, kes juurisid siin kände, koristasid kive, tegid peenraid ja istutasid puid, on saanud ise juba õpetajateks, agronoomideks, teaduslikeks töötajaiks. Praegugi töötab siin ligi kolmsada õpilast. Kaugelt sõidavad siia õpilased ja õpetajad istikute ja seemnete järele, tulevad nõu saama.

Keskjaam saab ligi 7000 kirja aastas, mis jõuavad siia meie maa kõigist osadest. Jaama kuulsus ulatub kaugele.

Tore on Noorte Naturalistide ja Põllunduse Alal Katsetajate Keskjaama aed.

Lai tee viib aia sügavusse. Esiplaanil kirendab tuhandetest lilledest tohutu vaip. Otsekui kirjud mustrid on kootud lillepeenardele. Lilleaia mõlemal küljel laiuvad katsepõllud ja juurvilja-aed. Kolm varjurikast viljapuuaeda ümbritsevad lilleaeda ja põlde. Siinsamas lähedal asetseb kasvumaja. Laia klaaskatuse all valmivad kuld kollased sidrunid. Palmid laotavad laiali oma sulg-jaid lehti.

Ulesanne 38. Vaadelda järgmisi tingivas kõneviisis antud lauseid. Jälgida pööramistabelist tingivat kõneviisi.

1. Kui sa *tõuka/ksi/d* tugevamini ära, *hüppa/ksi/d* sa palju kaugemale. 2. Enn *ole/ks* *hüpa/nud* ligi 4 meetrit, kui ta ei *ole/ks* maandumisel tagasi *kukku/nud*. 3. Kui *harjuta/ta/ks* sagedamini, *hüpa/ta/ks* kindlasti paremini.

Tingiv kõneviis (jaatavalt või eitavalt) näitab, et tegevus võib sündida või sündis teatavail tingimustel.

Tingiva kõneviisi tunnuseks on **-ksi-**, **-ks**.

Tingiva kõneviisi puhul peab jälgima, et ei jäetaks ära ainsuse ja mitmuse 1. ja 2. pöörde lõppe (ma *hüppa/ksi/n*, sa *hüppa/ksi/d*, me *hüppa/ksi/me*, te *hüppa/ksi/te*). Oleviku mitmuse 3. pöördel on pärast tingiva kõneviisi tunnust **-ksi-** ainult mitmuse tunnus **d** (nad *hüppa/ksi/d*). Oleviku tunnus **-va-** puudub.

Harjutus 39. Välja kirjutada tingivas kõneviisis esinevad tegusõnade vormid. Kõneviisi tunnus kirjutada värviliselt. Pealkirjaks: *Tingiv kõneviis*.

Hea ilm.

Väljas sajab vihma ja väike poiss Ants ei saa õue. Ta vaatab aknast välja ja arutab seejuures: „Küll oleks hea, kui keegi teeks niisuguse masina, millega saaks ilusat ilma teha. Ma ajaksin sellega alati pilved minema. Siis ei tuleks toas istuda. Saaksime iga päev väljas mängida. Vihma laseksin sadada ainult öösi.”

Vanaema kuuleb seda juttu ja ütleb:

„Antsuke hüppaks, mängiks ja jookseks siis küll iga päev õues. Aga varsti tuleks sinu juurde inimesi, kes ütleksid, et ei tea, miks see Antsuke ei anna meile head ilma. Nii onu Anton ei saaks kunagi kuivalt koju, sest ta vahetus lõpetab töö öösel. Isa tuleb homme pimedas rongilt ja saaks ka märjaks. Palju raudteelasi peaks ka samuti ühtelugu vihma käes töötama. Mis sa arvad, kui laseksime sel vihmil ikka vahel päeval ka sadada?”

Ulesanne 40. Vaadelda astmevahelduslike sõnade tingiva kõneviisi oleviku moodustamist.

**Kindla kõneviisi
olevik**

(ma) õpi/n
(ma) hakka/n
(sa) tõlgi/d
(ta) märka/b
(me) seo/me
(te) õmble/te
(nad) maali/va/d

**Tingiva kõneviisi
olevik**

õpi/ksi/n
hakka/ksi/n
tõlgi/ksi/d
märka/ks
seo/ksi/me
õmble/ksi/te
maali/ksi/d

Tingiva kõneviisi olevik tuletatakse kindla kõneviisi olevikust.

Harjutus 41. Anda iga alljärgnev tegusõna mõnes tingiva kõneviisi oleviku pöördes. Pealkirjaks: *Tingiva kõneviisi.*

Marssima (marsin), ärkama (ärkan), lendama (lendan), minema (lähen), lakkima (lakin), märkima (märgin), vedama (vean), ruttama (ruttan), suplema (suplen), sulgema (sulen), mõõdma (mõõdan), kuduma (koon), neetima (needin), tõttama (tõttan).

Näidis.

Ta marsiks, me ärkaksime, . . .

Harjutus 42. Koostada lauseid, milles on tarvitatud tegusõnu tingiva kõneviisi oleviku ainsuse ja mitmuse 3. pöördes. Pealkirjaks: *Tingiva kõneviisi oleviku 3. pööre.*

Näidis.

Kui ta ruttaks, jõuaks ta varsti teistele järele. Kui nad ruttaksid, jõuaksid nad varsti teistele järele. Kas Mikk tuleks ka kaasa?

KÄSKIV KÕNEVIIS.

Ulesanne 43. Vaadelda järgmisi käskivas kõneviisis antud lauseid ja pööramistabelist käskivat kõneviisi.

1. Nüüd hüppa sina! 2. Vello hüpa/ku teisenal! 3. Te hüpa/ke vahel ka kolmikut! 4. Nemad hüpa/ku veel paar korda! 5. Är/ge hüpa/ke kõval maapinnal! 6. Hüpa/ta/gu ka kõrgust!

Käskiv kõneviis väljendab käsku, soovi või keeldu.

Käskivas kõneviisis puudub oleviku ainsuse 1. pööre. Oleviku mitmuse 1. pööret (*õppi/ge/ml*) tarvitatakse harva. Samuti tarvitatakse harva käskiva kõneviisi täisminevikku (*ma, sa, ta* jne. *olgu õppinud!*).

Käskiva kõneviisi tunnuseks on *-ku, -gu, -ke, -ge*. Oleviku ainsuse 2. pöördel tunnus puudub (on ainult tüvi — *õpi! hakka!*)

Ulesanne 44. Vaadelda käskiva kõneviisi oleviku ainsuse 2. pöörde tuletamist.

Kindla kõneviisi olevik

õpi/n

hakka/n

loe/n

juhi/n

Erand: lähe/n

**Käskiva kõneviisi oleviku
ainsuse 2. pööre**

õpi!

hakka!

loe!

juhi!

mine!

Käskiva kõneviisi oleviku ainsuse 2. pööre on puhas tüvi ja saadakse kindla kõneviisi olevikust.

Harjutus 45. Asetada harjutuses nr. 41 antud sõnad käskiva kõneviisi oleviku ainsuse 2. pöördesse ja moodustada nendega lauseid. Pealkirjaks: *Käskiv kõneviis*.

Ulesanne 46. Eraldada püstkriipsuga käskiva kõneviisi tunnus (*-gu, -ku, -ge, -ke*). Vaadelda, missugune on nende tegusõnade tüvi käskivas kõneviisis. Pealkirjaks: *Tegusõna tüvi käskivas kõneviisis*.

Jagada tegusõnad kolme rühma:

- a) tüvi lõpeb lühikese täishäälikuga;
- b) tüvi lõpeb pika täishääliku või kaksiktäishäälikuga;
- c) tüvi lõpeb kaashäälikuga.

Õppigu, lugege, viigu, võtke, laulge, võimelgu, saage, kirju-
tagu, käigu, joonistage, tehke, olge, toogu, liitku, treigu, püüdke,
alaku, jääge, minge, istuge, jookskul

Näidis.

Lõpeb lühikese täishäälikuga	Lõpeb pika täis- häälikuga või kaksik- täishäälikuga	Lõpeb kaashäälikuga
õppi/gu!	vii/gu!	võt/ke!

Ülesanne 47. Vaadelda, millal on käskiva kõneviisi tunnuseks
-gu, -ge, millal -ku, -ke. Teha samasugune töö teiste näidetega.

Käskiv kõneviis.

Isikuline tegumood.

I

A. Käskivas kõneviisis on tüve lõpus pikk täishäälik,
kaksiktäishäälik või l, n, r.

too/ma	too/gu!	too/ge!
käi/ma	käi/gu!	käi/ge!
ole/ma	ol/gu!	ol/ge!
pane/ma	pan/gu!	pan/ge!
naer/ma	naer/gu!	naer/ge!

B. Käskivas kõneviisis on tüve lõpus helitu kaashäälik.

and/ma	and/ku!	and/ke!
saat/ma	saat/ku!	saat/ke!
pese/ma	pes/ku!	pes/ke!
nähe/ma	näh/ku!	näh/ke!

I.

A. Pika täishääliku, kaksiktäishääliku ja heliliste kaas-
häälikute l, n, r järel kirjutatakse käskivas kõneviisis alati
-gu, -ge.

B. Helitute kaashäälikute (d, t, s, h) järel kirjutatakse käs-
kivas kõneviisis alati -ku, -ke.

II

Käskivas kõneviisis lõpeb tüvi lühikese täishäälikuga.

da-tegevusnimi

Käskiv kõneviis

õppi/**da**

õppi/**gu**!

õppi/**ge**!

luge/**da**

luge/**gu**!

luge/**ge**!

kirjuta/**da**

kirjuta/**gu**!

kirjuta/**ge**!

haka/**ta**

haka/**ku**!

haka/**ke**!

tõmma/**ta**

tõmma/**ku**!

tõmma/**ke**!

ooda/**ta**

ooda/**ku**!

ooda/**ke**!

II. Kui käskivas kõneviisis on tunnuse ees lühike täishäälik (tüvi lõpeb lühikese täishäälikuga), siis kirjutatakse:

- a) tunnus **-gu**, **-ge**, kui da-tegevusnime tunnuseks on **-da**,
- b) tunnus **-ku**, **-ke**, kui da-tegevusnime tunnuseks on **-ta**.

III

Umbisikuline tegumood.

ma-tegevusnimi

Umbisikulise tegumoe käskiv kõneviis

tooma

tooda/**gu**!

käima

käida/**gu**!

olema

olda/**gu**!

andma

anta/**gu**!

õppima

õpita/**gu**!

hakkama

hakata/**gu**!

III. Umbisikulises tegumoes on käskiva kõneviis tunnuseks alati **-gu**.

Harjutus 48. Moodustada antud tegusõnadest tunnuse abil käskiva kõneviisi vorme. Pealkirjaks: *Käskiv kõneviis*.

Pakkuma (pakkuda), saama, julgema (julgeda), võitma, aitama (aidata), pidama (pidada), sööma, tõusma, hüppama (hüpata), tegema, laulma, kuulama (kuulata), maksma, leppima (leppida), sõudma, pöörama (pöörata), minema, ehitama (ehitada), suplema.

Näidis.

pakkuma
saama

pakku/**da**

pakku/**gu!**
saa/**ge!**

jne.

Harjutus 49. Kirjutada kriipsu asemele *-ke* või *-ge*.

1. Haka— kodunt õigel ajal kooli tulema! 2. Jõud— kooli umbes kümme minutit enne tundide algust! 3. Är— min— üleriie-tega klassi, vaid pan— need riidehoidul! 4. Klassis sead— esime-seks tunniks vajalikud vahendid lauale, teised aga aseta— laua-sahtlisse! 5. Kontrolli— enne tunde, kas kõik vajalik on kaasas! 6. Tunni algust oodates jaluta— selleks määratud ruumis! 7. Kella helisedes ruta— kohe klassi, kuid är— seejuures rüsel— ja tõugel—! 8. Õpetaja klassi tulles tõus— püsti ja istu— alles õpe-taja sellekohasel märkusel! 9. Är— tegel— tunni ajal kõrvaliste asjadega, vaid jälgi— tähelepanelikult seletusi! 10. Vastamisel seis— korralikult püsti! 11. Luge—, rääki— kogu klassile kuul-davalt, kirjuta— tahvlile kõigile nähtavalt! 12. Vastata soovides är— hõiga—: „Mina tean!“ või midagi taolist, vaid tõst— käsi! 13. Tundide lõppedes är— jää— asjatult koolimajja, vaid min— kohe koju!

KAUDNE KÕNEVIIS.

Ulesanne 50. Vaadelda järgmisi kaudses kõneviisis antud lau-seid. Jälgida pööramistabelist kaudset kõneviisi.

1. Jaan hüppa/**vat** kõrgust paremini kui Enn. Eile ole/**vat** ta puhtalt 1.30 hüpa/**nud**. 3. Karl ei hüppa/**vat** eelolevail võistlus-tel kõrgust, sest ta jalg on haige. 4. Teie koolis hüpa/**ta/vat** kõr-gust heade tulemustega.

Kaudne kõneviis näitab, et tegevuses ei olda kindel. Andmed on saadud kaudsel teel, teiste käest.

Kaudse kõneviisi tunnuseks on **-vat**.

Ulesanne 51. Vaadelda kaudse kõneviisi tuletamist. Teha samasugune töö teiste näidetega.

ma-tegevusnimi

õppi/ma

hakka/ma

luge/ma

saat/ma

õmble/ma

Kaudne kõneviis

õppi/vat

hakka/vat

luge/vat

saat/vat

õmble/vat

Kaudne kõneviis tuletatakse *ma*-tegevusnimest.

Harjutus 52. Kriipsutada alla kaudses kõneviisis esinevad tegusõna vormid. Kaudse kõneviisi tunnus kriipsutada alla kahe joonega. Pealkirjaks: *Kaudne kõneviis*.

Tõnu olevat olnud enne koolitulekut nõrga kehaehitusega ja seejuures lisaks veel väga ära hellitatud. Suvelgi olevat ta käinud villastes sukkades. Joosta ei olevat tal lubatud — ajavat enese higiseks, külmetavat ja jäävat haigeks. Vett, ja sedagi soojendatult, olevat ta saanud katsuda ainult pesukaust. Kõigest poisse huvitavaist mängudest olevat ta pidanud jääma eemale.

Nüüd aga ei tuntavat Tõnu enam äragi. Kõndivat sirgelt, nohu-kõha ei kartvat rohkem kui teised lapsed, mõistvat ujuda, suusatavat päris hästi ja mängudes olevat isegi mõnest osavam. Endine Tõnu olevat muutunud hoopis uueks Tõnuks.

Kuidas 5 aastaga niisugune suur muudatus võis juhtuda? Mida teie arvate?

Ulesanne 53. Vaadelda järgnevast tabelist kindla kõneviisi oleviku mitmuse 3. pööret ja kaudset kõneviisi. Teha ise niisamagune tabel teiste tegusõnadega. Pealkirjaks: *Kindla ja kaudse kõneviisi võrdlemine*.

**Kindla kõneviisi
olevik**

(nad) too/**va/d**
kirjuta/**va/d**
muuda/**va/d**
kõnele/**va/d**
õpi/**va/d**
hakka/**va/d**
õmble/**va/d**
saada/**va/d**

Kaudne kõneviisi

(ma, sa, ta jne.) too/**vat**
kirjuta/**vat**
muut/**vat**
kõnele/**vat**
õppi/**vat**
hakka/**vat**
õmble/**vat**
saat/**vat**

Harjutus 54. Kirjutada lauseid kaudses kõneviisis (tunnusele tõmmata kaks joont alla) ja kindla kõneviisi oleviku jaatava kõne mitmuse 3. pöördes (tunnuseile (oleviku + mitmuse) tõmmata üks joon alla). Pealkirjaks: *Kaudne ja kindel kõneviis.*

Näidis.

Helle ujuvat (kaudne kv.) eriti hästi. Meie klassist ujuvad (kindel kv.) homme teateujumisel Malle ja Vilma.

Harjutus 55. Kirjutada sisule vastavalt sõnade lõppu puuduv -vad või -vat.

1. Meie noored naturalistid toida... elavnurgas loomi, kasta... lilli, vaatle... loomi ja taimi, korralda... mitmesuguseid huvitavaid katseid, registreeri... nähtu ja õpi... nii loodust tegelikult tundma ning ümber kujundama. 2. Begooniat saada... paljundada ka lehest: võeta... begoonia leht, lõigata... lehesooned mõnest kohast läbi, asetata... leht niiskele liivale ja kaeta... leht klaaskupliga; mõne aja möödudes hakka... leht juurduma ja võsundeid kasvatama. 3. Meie akvaariumides ela... ka labateod. Nad tarvita... toiduks vetikaid ja hoia... nii akvaariumide seinad puhtad. 4. Akvaariumides kasva... meil vesikatku. Nad erita... valguse käes hapnikku ja rikasta... nii vett hapnikuga, mida kalad vaja... hingamiseks. 5. Varsti korralda... noored naturalistid viktoriini. Viktoriinil anta... rida küsimusi loodusteaduse alalt. See, kes neist kõige kiiremini kõige enam õigesti ära vasta..., saa... auhinaks raamatu „Taimede elu“. 6. Kuulsin Kallet rääki..., et ta ehita... akvaariumide vee õhutamiseks erilise õhupumba, mida pane... käima väike elektrimootor.

JAATAV JA EITAV KÕNE.

Ulesanne 56. Vaadelda ja võrrelda antud lauseid.

Jaatav kõne	Eitav kõne
Endel mängib orkestris. VI klass võitis maleturniiri.	Peet ei mängi orkestris. VII klass ei võitnud VI klassi.
Ma olen näinud Moskvat.	Tema ei ole näinud Moskvat.
Salk oli sõitnud ekskursioonile.	Rong ei olnud veel väljunud.
Kas sa saaksid täna meile tulla?	Mina sinu asemel ei loeks hämaras.
Joonista läbilõige tahvlile!	Ärge jääge hiljaks!
Puhkuse ajal matkatakse Karpaatides.	Tänavu meil remonti ei tehta.
Selma mõistvat viiulit mängida.	Raamatupidaja ei sõitvat homme linna.
VII klass olevat saanud Bakuu õpilastelt kirja.	Toomas ei olevat veel kirjale vastust saanud.
Näitab, et tegevus toimub või on toimunud (kindlasti, teatavail tingimustel või kaheldavalt), käsib.	Näitab, et tegevus ei toimu või ei toimunud (kindlasti, teatavail tingimustel või kaheldavalt), keelab.

Ulesanne 57. Vaadelda ja võrrelda pööramistabelis jaatavat ja eitavat kõnet.

Missugustes kõneviisides moodustatakse eitav kõne sõna **ei**, missuguses sõna **ära** abil?

Missuguste kõneviiside eitavas kõnes ei ole erinevusi ainsuse ja mitmuse pööretes?

Eitav kõne moodustatakse kindlas, tingivas ja kaudses kõneviisis sõna **ei**, käskivas kõneviisis sõna **ära** abil.

Harjutus 58. Moodustada vähemalt 10 lauset, milles tegusõna on käskiva kõneviisi eitava kõne mitmuse 2. ja 3. pöördes. Pealkirjaks: *Keelavad laused.*

Ulesanne 59. Pöörata suuliselt pööramistabelit kasutades sõna *rääkima* isikulises ja umbisikulises tegumoes.

Tegusõna pööramisel tegumoodides (isikulises ja umbisikulises), kõneviisides (kindlas, tingivas, käskivas ja kaudses), aegades (olevikus ja minevikus) ja pööretes (1., 2., 3.) saadavaid vorme nimetatakse tegusõna pöördelisteks vormideks.

Harjutus 60. Tõmmata öeldistele joon alla. Pealkirjaks: *Öeldise määramine.*

R a h u k a i t s e k s.

Sõda taas õhutab rikaste leer,
tulede lõõmale valmistab teed,
kuid nende vastu on rahvaste väed,
rahuarmeele võit nüüd jääb.

Refrään: Maailma rahvad, te tõuske kindlalt,
meil rahu eest käib võitlus nüüd.
„Ei iial sõda!“ see kaigub kõikjalt,
kahureist valjem on meie hüüd!

Alata sõda ei luba me teil,
noorus ei sirgu ju sõja jaoks meil,
kaevikuid põldudel vihkab me silm,
kaitsmas on rahu kogu maailm.

Maailma rahvad, te tõuske kindlalt...

Aatom ei murra meis võitlevat meelt,
vale ja kuld meid ei eksita teelt.
Kodumaa vabadust kaitsedes toob
kõik ohvriks iga patrioot.

Maailma rahvad, te tõuske kindlalt...

(I. Frenkel)

9. KÄÄNDELISED VORMID.

Peale pöördeliste vormide on tegusõnal veel k ä ä n d e l i s e d vormid, mis ei pöördu ja millest enamik käändub (täielikult või osaliselt).

Ulesanne 61. Vaadelda pööramistabelist isikulise ja umbisikulise tegumoe käändelisi vorme.

Ulesanne 62. Vaadelda tegusõnade käändeliste vormide kasutamist lauseis.

Isikulise tegumoe käändelised vormid.

1. **ma-tegevusnimi.** Hakkasin ajalugu õppima. Raivo käib. Pioneeride Majas viiulimängu õppimas. Tulime õppimast. Ära jäta kunagi midagi õppimata! (*Teistes käänetes ei käändu.*)

2. **da-tegevusnimi.** Kavatsen arstiks õppida. Veetsin õhtu-pooliku õppides. (*Teistes käänetes ei käändu.*)

3. **v-kesksõna** (oleviku kesksõna). See õppiv laps oli Aili õde. Joonistasin õppiva lapse. Ära sega õppivat last! Tegin õppivast lapsest ülesvõtte. (*Käänatav kõigis käändeis.*)

4. **nud-kesksõna** (mineviku kesksõna). Tehas vajas õppinud töölisi. Noored saavutasid õppinud tööliste juhtimisel häid tulemusi. (*Ei käändu.*)

5. **Teonimi** (nimisõnaline vorm). Järjekindel õppimine annab häid tulemusi. Õppimise ajal valitsegu toas vaikus. Õppimist alusta puhanult. (*Käänatav kõigis käändeis.*)

6. **Tegijanimi** (nimisõnaline vorm). Kooli parim õppija kirjutas seinalehes oma päevarežiimist. Tennisemängu õppija löögid olid algul väga ebakindlad. Eksamile oli ilmunud mitu iseseisvalt õppijat. Ära sega õppijaid! (*Käänatav kõigis käändeis.*)

Umbisikulise tegumoe käändelised vormid.

1. **ma-tegevusnimi.** Minu arvates pidi täna näidendit õpitama. (*Ei käändu.*)

2. **tav-kesksõna** (oleviku kesksõna). Õpitav näidend oli kolmevaatuslik. Õpitava näidendi jaoks vajame metsadekoratsioone. Ma lugesin eile koolis õpitavat näidendit. Õpitavas näidendis on peategelaseks pioneer. (*Käänatav kõigis käändeis.*)

3. **tud-kesksõna** (mineviku kesksõna). Möödunud aastal õpitud luuletus oli kõigil meeles. Selle õpitud luuletuse autoriks on V. Majakovski. Kordasime õpitud luuletusi. (*Ei käändu.*)

TEGEVUSNIMED.

ma-tegevusnimi.

Ülesanne 63. Leida palast tegusõnad. Anda nende tegusõnade *ma-tegevusnimi*, kui tegusõna on mõnes muus vormis. Pealkirjaks: *ma-tegevusnimi*.

Ei jätnud pooleli.

Mina tunnen suurt huvi lennukite vastu. Alati vaatan, kui mõni neist taeva all lendab.

Tahtsin teha endale ka lennuki. Mul on niisugune raamat, kus on mudellennukite plaanid sees.

Ühel päeval asusingi meisterdama. Kaks päeva nägin vaeva, kuid sain ainult poole tööst valmis. Mõtlesin juba, et lõon kõigele käega, aga kolmandal päeval otsustasin siiski ümber. Hakkasin uuesti tööle ja tegin lennuki valmis. Siis lasksin ta lendu. Lennuk lendas paarsada meetrit ja maandus seejärel sujuvalt.

Küll oli mul hea meel, et ma ei jätnud alustatud tööd pooleli! Nüüd hakkab ka teisi mudeleid valmistama.

Näidis.

Antud vorm

tunnen

jne.

ma-tegevusnimi

tund/**ma**

ma-tegevusnime tunnuseks on **-ma**.

da-tegevusnimi.

Ulesanne 64. Korrata, missugused tunnused esinevad *da-tegevusnimel* (vt. lk. 10).

Ulesanne 65. Vaadelda, millal on *da-tegevusnime* tunnus **-da**, millal **-ta**.

<i>ma-tegevusnimi</i>	<i>da-tegevusnimi</i>	
	tunnus -da	tunnus -ta
1.		
kirjuta/ma	kirjuta/da	
kõnele/ma	kõnel/da	
õppi/ma	õppi/da	
muutu/ma	muutu/da	
naer/ma	naer/da	
seis/ma		seis/ta
maks/ma		maks/ta
2.		
hakka/ma		haka/ta
aita/ma		aida/ta
alga/ma		ala/ta
pööra/ma (III v.)		pööra/ta (II v.)
õmble/ma	õmmel/da	
võistle/ma (III v.)	võistel/da (II v.)	
ütle/ma	ütel/da	

-da liitub tüvedele, mis *ma-* ja *da-tegevusnimes* on samas astmes (**õppi/ma** — **õppi/da**; **ladu/ma** — **ladu/da**).

Erand: *s* järel **-ta** (**seis/ta**).

-ta liitub tüvedele, mille *da-tegevusnimi* on nõrgas astmes (**hakka/n** — **haka/ta**).

Erand: *l* järel **-da** (**võistel/da**).

Harjutus 66. Asetada lünka *da-tegevusnime* tunnus **-da** või **-ta**.
Pealkirjaks: *da-tegevusnimi*.

1. Ulemaailmse rahu eest tuleb kõigil võidel... . 2. Kui tahame spordis häid tulemusi saavuta..., siis tuleb igal hommi- kul võimel..., sagedasti harjuta..., treeni... ja võistel.... 3. Õpeta... on raskem kui õppi... . 4. Virve ülesandeks jääb and- med hanki..., Endli hooleks nende põhjal artikkel kirjuta... ja Paulil vastav pilt joonista... . 5. Pärast õppimist on teil kül- lalt aega hüpa..., joos... ja mängi.... 6. Kui ei osa..., tuleb õppi.... 7. Aidake nüüd puude istutamiseks auke kaeva..., rammusat mulda veda... ja vaiu terita...! 8. Kelle kord on täna puid saagi... ja lõhku...? 9. Selles järves ei ole luba- tud supel..., uju..., pesu pes... ega kalu õngitse..., sest järve vett tarvitatakse joogiks. 10. Teie tööks jääb aias kapsad rohi... ja mulla..., tomatid keppide külge sidu... ning peenravahed kõbla.... 11. Teise õnnetuse üle ei naer...! 12. Head õpilast ei tule käski... ega sundi.... 13. Meie kõikide pühaks kohuseks on kaits... oma kodumaad.

KESKSÕNAD.

nud-, tud-kesksõna.

Ulesanne 67. Vaadelda pööramistabelist, missugused pöördeli- sed vormid moodustatakse *nud-kesksõna* abil. Märkida vihikusse: ***nud-kesksõna.***

nud-kesksõna abil moodustatakse.... tegumoe.... kõne- viisi .....

Ulesanne 68. Vaadelda *nud-kesksõna* moodustamist. Teha samasugune töö teiste näidetega.

nud-kesksõna.

ma-tegevusnimi da-tegevusnimi nud-kesksõna

kirjutama	kirjuta/ <i>da</i>	kirjuta/ <i>nud</i>
muutuma	muutu/ <i>da</i>	muutu/ <i>nud</i>
kõnelema	kõnel/ <i>da</i>	kõnel/ <i>nud</i>
õppima	õppi/ <i>da</i>	õppi/ <i>nud</i>
hakkama	haka/ <i>ta</i>	haka/ <i>nud</i>
õmblema	õmmel/ <i>da</i>	õmmel/ <i>nud</i>

Erandeid.

too/ma	tuu/a	too/nud
tege/ma	teh/a	tei/nud
saat/ma	saata/	saat/nud
jät/ma	jätta/	jät/nud

nud-kesksõna tunnuseks on *-nud*.

nud-kesksõna moodustatakse harilikult *da-tegevusnime* järgi. Esineb ka erandeid (kui *da-tegevusnimi* lõpeb *a-ga* või on lõputa).

Harjutus 69. Moodustada lühilauseid, milles antud sõnad on isikulise tegumoe kaudse kõneviisi täisminevikus. Pealkirjaks: *Kaudse kõneviisi täisminevik.*

Aitama (aidata), kaduma (kaduda), võitma (võita), jooma (juu/a), sattuma (sattuda), ootama (oodata), tegelema (tegelda), lakkama (lakata), võrdlema (võrrelda), seisma (seista), sööma (süü/a), algama (alata), minema (minn/a), lõppema (lõppeda).

Näidis.

Peeter olevat Ennu aidanud. Nuga olevat kadunud.

Ülesanne 70. Vaadelda pööramistabelist, missugused pöördelised vormid moodustatakse *tud-kesksõna* abil.

Ülesanne 71. Vaadelda *tud-kesksõna*.

ma-tegevusnimi

õppi/ma
hakka/ma
muutu/ma
käi/ma
tule/ma
õmble/ma

tud-kesksõna

õpi/tud
haka/tud
muutu/tud
käi/dud
tul/dud
õmmel/dud

tud-kesksõna lõpus on *-tud* või *-dud*.

Ulesanne 72. Vaadelda, millal on *tud*-kesksõna lõpus **-tud**, millal **-dud**.

<i>ma</i> -tegevusnimi ja <i>tud</i> -kesksõna	<i>-tud</i> , <i>-dud</i> ees	Seletus
I		
õppi/ <i>ma</i> — õpi/ <i>tud</i> hakka/ <i>ma</i> — haka/ <i>tud</i> kaalu/ <i>ma</i> — kaalu/ <i>tud</i> tege/ <i>ma</i> — teh/ <i>tud</i> seis/ <i>ma</i> — seis/ <i>tud</i>	lühike täis- häälik h s	L ü h i k e s e täishääliku, s ja h järel on <i>tud</i> -kesksõna lõpus -tud .
II		
saa/ <i>ma</i> — saa/ <i>dud</i> müü/ <i>ma</i> — müü/ <i>dud</i> käi/ <i>ma</i> — käi/ <i>dud</i> või/ <i>ma</i> — või/ <i>dud</i> õmble/ <i>ma</i> — õmmel/ <i>dud</i> mine/ <i>ma</i> — min/ <i>dud</i> naer/ <i>ma</i> — naer/ <i>dud</i>	pikk täis- häälik kaksik- täis- häälik l n r	P i k a täishääliku, kak- siktäishääliku, l , n ja r järel on <i>tud</i> -kesksõna lõ- pus -dud . E r a n d: <i>trei/ma</i> — <i>trei/tud</i> .
III E r a n d i d.		
murd/ <i>ma</i> — mur/ <i>tud</i> and/ <i>ma</i> — an/ <i>tud</i> künd/ <i>ma</i> — kün/ <i>tud</i> veda/ <i>ma</i> — vee/ <i>tud</i> kudu/ <i>ma</i> — koo/ <i>tud</i> hüüd/ <i>ma</i> — hüü/ <i>tud</i> püga/ <i>ma</i> — põe/ <i>tud</i> suge/ <i>ma</i> — soe/ <i>tud</i> jät/ <i>ma</i> — jäe/ <i>tud</i>	r n pikk täis- häälik kaksik- täis- häälik	Kui sulghääliku kadumi- sega sisehäälikuist on tüve lõppu tulnud r , n , pikk täishäälik või kak- siktäishäälik, siis on <i>tud</i> - kesksõna lõpus -tud .

Harjutus 73. Moodustada antud sõnadest *tud*-kesksõna ja kirjutada need koos sobiva nimisõnaga välja. Pealkirjaks: *tud*-kesksõna.

Avama, suurendama, püüdma (püüan), kirjeldama, tooma, pesema, laduma (laon), mähkima (mähin), käänama, algama (alata), puutuma, puuduma, sööma, laulma, võrdlema (võrrelda), naima, tundma (tunnen), siduma (seon), teadma (tean), ootama (oodata).

Näidis.

Avatud uks, suurendatud orkester, ...

Ulesanne 74. Vaadelda *nud*- ja *tud*-kesksõna ning *nu*- ja *tu*-lõpulisi nimisõnu lauseis.

<i>nud</i> -, <i>tud</i> -kesksõna lauses nimisõna laiendina — täiendina	<i>nu</i> -, <i>tu</i> -lõpuline nimisõna
Saabunud (<i>missugune?</i>) küla line juhiti direktori juurde. Kogunesime saabunud (<i>missuguse?</i>) külalise ümber. Tervitame saabunud (<i>missugust?</i>) külalist viisakalt. Saabunud (<i>missugused?</i>) külalised soovisid näha meie kooliaeda. Loetud (<i>missugune?</i>) raamat oli huvitav. Andsin loetud (<i>missuguse?</i>) raamatu Hellele. Lehitsesin loetud (<i>missugust?</i>) raamatut. Jutustasin koondusel viimati loetud (<i>missugusest?</i>) raamatust.	Saabunu (<i>kes?</i>) oli naaberkooli direktor. Saabunu (<i>kelle?</i>) autost olid poisid väga huvitatud. Tundsime saabunut (<i>keda?</i>). Saabunud (<i>kes?</i>) soovisid näha meie kooliaeda. Loetu (<i>mis?</i>) oli huvitav. Lugesin loetu (<i>mille?</i>) veel kord üle. Tähelepanelikult loetut (<i>mida?</i>) ei unustata. Sain vene keeles loetust (<i>millest?</i>) väga hästi aru.

nud-, *tud*-kesksõnad ei käändu.

Nimisõnad käänduvad alati.

Harjutus 75. Kirjutada lünka *t* või *d*.

1. Õnnitlesime autasustatu... 2. Meie koolis töötavad kaks autasustatu... õpetajat. 3. Arutasime ühiselt vaadatu... filmi. 4. Meie linnas ei ole enam ühtki sõjas purunenu... maja. 5. Külastasin haigestunu... kaasõpilast. 6. Küsiti ka varemõpitu... 7. Vastanu... seati teistele eeskujuks. 8. Seda soostunu... maad hakkab kolhoos kevadel kraavitama. 9. Külastasime hiljuti kolhoosi vastvalminu... elektrijaama. 10. Kirjeldasin nähtu... vennale. 11. Lauldu... laul tuli publiku soovil korrata. 12. Koondusel korrastasime matkal kogutu... kivimeid. 13. Kogutu... materjali oli rohkesti. 14. Tundsin 100 m jooksus esikohale tulnu... 15. Esimesele kohale tulnu... kool võitis rändpunalipu. 16. Lahendasime antu... ülesannet ligi 10 minutit. 17. Saadu... vastust tuleb alati kontrollida.

Ülesanne 76. Vaadelda ja võrrelda *tud*-kesksõna ja *tu-lõpulise* omadussõna käänamist koos nimisõnaga.

Nim. saavutatud kiirus	võitmatu armee
Omast. saavutatud kiiruse	võitmatu armee
Osast. saavutatud kiirus/ <i>t</i>	võitmatu/ <i>t</i> armee/ <i>d</i>
Sisseütl. saavutatud kiiru/ <i>sse</i>	võitmatu/ <i>sse</i> armee/ <i>sse</i>

jne.

<i>tud</i> -kesksõna ei käändu.	<i>tu-lõpuline</i>	o m a d u s s õ n a
	käändub.	

Harjutus 77. Kirjutada antud sõnad ainsuse osastavas. Pealkirjaks: *Ainsuse osastav*.

Kutsutud külaline; mõõtmatu kaugus; saavutatud võit; tuntud teadlane; sadanud lumi; kirjutatud tekst; usaldatud ülesanne; võitmatu kindlus; lakkamatu vihm; puhkenud õis; tõusnud päike; talumatu soojus; kasutatud kirjandus; saabunud teade; purunematu klaas; murdmatu liit; soojenenud vesi; pleekimatu riie; esinenud viga; lõpetatud ülesanne.

Näidis.

Kutsutud külaline	—	kutsutud külalist
mõõtmatu kaugus	—	mõõtmatut kaugust

jne.

v-, tav-kesksõna.

Ülesanne 78. Vaadelda v-kesksõna (isikulise tegumoe oleviku kesksõna) moodustamist.

ma-tegevusnimi

1. too/ma
kirjuta/ma
muutu/ma
kõnele/ma

2. luge/ma
õppi/ma
hakka/ma
õmble/ma

v-kesksõna

- too/v
kirjuta/v
muutu/v
kõnele/v

- luge/v
õppi/v
hakka/v
õmble/v

v-kesksõna moodustatakse isikulise tegumoe *ma-tegevus-*nimest.

Harjutus 79. Vaadelda *tav-kesksõna* (umbisikulise tegumoe oleviku kesksõna) moodustamist.

ma-tegevusnimi

- too/ma
kirjuta/ma
muutu/ma
luge/ma
õppi/ma
hakka/ma
õmble/ma

tud-kesksõna

- too/d/ud
kirjuta/t/ud
muude/t/ud
loe/t/ud
õpi/t/ud
haka/t/ud
õmmel/d/ud

tav-kesksõna

- too/da/v
kirjuta/ta/v
muude/ta/v
loe/ta/v
õpi/ta/v
haka/ta/v
õmmel/da/v

tav-kesksõna moodustatakse *tud-kesksõnast*.

Ulesanne 80. Vaadelda v-kesksõna käänamist koos nimisõnaga. Jätkata käänamist (suuliselt).

Ainsus	Mitmus
Nimetav lehviv lipp	lehviv ad lipud
Omast. lehviva lipu	lehviv ate lippude
Osast. lehviva t lippu	lehviv aid lippe
Sisseütl. lehvivasse lipusse	lehviv atesse lippudesse

jne.

Ulesanne 81. Käänata ainsuses ja mitmuses loetav jutt või leegitsev lõke.

v- ja tav-kesksõna **käändub.**

Harjutus 82. Moodustada lauseid, milles v- või tav-kesksõna (mitmesugustes käänetes) on täiendiks. Pealkirjaks: v- ja tav-kesksõna.

Näidis.

Isa töötas ehitatava koolimaja juures. Vaatlesime huviga töötavat masinat.

Ulesanne 83. Võrrelda kindla kõneviisi oleviku jaatava kõne mitmuse 3. pööret, kaudset kõneviisi ning v- ja tav-kesksõna ainsuse osastavat.

Kindla kõneviisi olevik (mida teevad?)	Kaudne kõneviis (mida tegevat? mida tehtavat?)	v- ja tav-kesksõna ainsuse osastavas (missugust?)
Nad <i>laulavad</i> kooris.	Nad <i>laulvat</i> hästi.	Vaatlesime <i>laulvat</i> lindu.
Mehed <i>kaevavad</i> kraavi.	Siia <i>kaevatavat</i> kraav.	Mõõtsime <i>kaevata- vat</i> kraavi.
Töölised <i>kitivad</i> ak- naid.	See mees <i>kittivat</i> kõige kiiremini.	Pildistasin akent <i>kit- tivat</i> töölist.
Õpilased <i>lahenda- vad</i> ülesannet.	Sina <i>lahendavat</i> ülesanded alati õi- gesti.	Kontrollisin <i>lahenda- tavat</i> ülesannet.
Lapsed <i>magavad</i> pä- rast lõunat.	Tema <i>magavat</i> ras- kesti.	Ära ärata <i>magavat</i> last!
Tegevus on kindel — lõpus -vad .	Lause väljendab kahtlust — lõpus -vat .	v- ja tav-kesksõna ainsuse osastavas käändes nimisõna täiendina — lõpus -vat .

Harjutus 84. Kirjutada poolikute sõnade lõppu *-vad* või *-vat*.

1. Pioneeritöös oli kõikjal tunda vanempioneerijuhi juhti ... ja organiseeri ... kätt. 2. Kapitalistid karda ... rahu. 3. Varsti saa-
bu ... kaunid talvapäevad, mis võimalda ... meil tegelda tali-
spordiga. 4. Kuulsin, et rong välju ... kell 20.10 ja saabu ...
Tartu kell 02.13. 5. Kirjutasin korda ... harjutust. 6. Pioneer abis-
tas jaama rutta ... ja rasket pakki kand ... vanakest. 7. Koolis
lapsed loe ..., kirjuta ..., jutusta ..., joonista ..., arvuta ..., lau-
la ... ja võimle ... . 8. Ta ole ... väga mitmekülgne inimene:
oska ... nelja keelt, mängi ... hästi viiulit, mõist ... maalida,
kirjuta ... ka luuletusi, tegele ... kergejõustikuga ja harrasta ...
malemängu. 9. Nimeta Eesti NSV-st kolm laevatata ... jõge!
10. Nägime sammu ... ekskavaatorit. 11. Rõõm oli paraadil
vaadata julgelt marssi ... elurõõmsat õppi ... noorust. 12. Vabri-

kud tooda... üha enam kaupu, suurenda... nende sortimenti ja tõsta... nii elanikkonna heaolu. 13. Siia ehitata... ujula ja rajata... spordiväljak. 14. Õpilased, kes töö valmides seda kontrolli..., tee... vähem vigu.

TEONIMISÖNAD.

Teo- ja tegijanimi.

Ulesanne 85. Vaadelda teo- ja tegijanime moodustamist.

ma-tegevusnimi	Teonimi	Tegijanimi
1. too/ma	too/mine	too/ja
kirjuta/ma	kirjuta/mine	kirjuta/ja
muutu/ma	muutu/mine	muutu/ja
saat/ma	saat/mine	saat/ja
luge/ma — luge/si/n	luge/mine	luge/ja
õmble/ma — õmble/si/n	õmble/mine	õmble/ja
õppi/ma	õppi/mine	õppi/ja
vii/ma	vii/mine	vii/ja
käi/ma	käi/mine	käi/ja
rääki/ma	rääki/mine	rääki/ja
2. ole/ma — oli/n	ole/mine	oli/ja
tule/ma — tuli/n	tule/mine	tuli/ja
pane/ma — pani/n	pane/mine	pani/ja
pese/ma — pesi/n	pese/mine	pesi/ja

Teo- ja tegijanimi moodustatakse ma-tegevusnimest.

Kui sõna tüvi lõpeb **i**-ga, jäävad tegijanimis **i** ja **j** kõrvuti (näit.: *vii/ma* — *vii/ja*). Kui aga tüvi lõpeb **e**-ga, siis **muutub e** tegijanimis **i**-ks, kui sõnal on lihtminevikus **i** (näit. *ole/ma* — *ol/i/n* — *ol/i/ja*).

Teo- ja tegijanimi on tegusõna nimisõnalised vormid.

Harjutus 86. Moodustada antud sõnadest 1) teonimed ja 2) tegijanimed. Pealkirjaks: *Teo- ja tegijanime moodustamine.*

Marssima, ajama, suplema, valima, sõudma, hüppama, minema, leppima, ujuma, küttima, andma, tegema, maadlema, treima, ruttama, purema, reisima, müüma, juhtima, liitma, nägema.

Näidis.

ma-tegevusnimi

marssima

Teonimi

marssi/mine
jne.

Tegijanimi

marssi/ja

Harjutus 87. Käänata (suuliselt) ainsuses ja mitmuses eesrindlik õppija.

Harjutus 88. Asetada lünka *i, ii, j, jj, iij* või *ij*. Pealkirjaks: *Harjutus i-le ja j-le*.

1. Rahvasaadik a...as val...atega a...as juttu. 2. Ho...a purde käsipuust kinni, mu...du võid o...a kukkuda! 3. Asutus va...as as...aa...a...at. 4. Va...a va...a ots ära teritada. 5. Saag...a langetas puid elektrisaega. 6. Haige tuleb haigema...a v...a. 7. Teekä...a küsis teed lähemasse linna. 8. Tööstus va...as laad...aid, frees...aid, neet...aid, aknapes...aid ja kaupade väl...av...aid. 9. Jalgpallimäng...ad jooksid väl...akule. 10. Tuletõr...u...atest võ...tsid võistlustel esikoha ron...ad ja joajuht...ad. 11. Kartulikoor...ad, nõudepes...ad, keet...ad ja ettekand...ad — kõik olid valgetes kitlites. 12. Me...e asume elama s...a ma...a. 13. Mareti isa on sündinud R...as.

Harjutus 89. Leida rohkesti *ia-lõpulisi* võõrsõnu ja kohanimesid.

Näidis.

ia-lõpulised sõnad.

geograafia

Gruusia

zooloogia

Armeenia

jne.

Mitte segada tegijanime (tunnus -ja) ia-lõpuliste võõrsõnadega.

Harjutus 90. Kirjutada kriipsu asemele *i, j* või *ij*.

Oktoobrirevoluts—ooni päevil kehtestas Bessaraab—a töörahvas vene proletar—aadi juhtimisel oma võimu, kuid 1918. a. langes Bessaraab—a võõramaise okupats—ooni alla. Ta valluta—aiks olid rumeen—a bo—aarid. Nõukogude valitsuse nõudel tagastas Rumeen—a vallutatud territoor—umi. Bessaraab—a põhjaosast ühes Moldaav—a ANSV-ga moodustati Moldaav—a

Nõukogude Sots—alistlik Vabariik. Mõned Bessaraab—a ra—oonid, kus on enamuses ukra—nlased ja venelased, läksid Ukra—na Nõukogude Sots—alistliku Vabariigi koosseisu.

NSV Liidu Konstituts—ooni vil—astavais tingimustes löid õitsele moldaav—a ma—andus ja kultuur. Pealinnas Kišin—ovis ra—ati ülikool, konservatoor—um, rahvusteater ja loodi NSV Liidu Teaduste Akadeem—a Moldaav—a filiaal. Fašistlik okupats—oon lõi raskeid haavu Moldaav—ale, kuid nüüd on sõ—a—haavad kadumas.

Harjutus 91 (kordav). Välja kirjutada tegusõnad ja määrata pööramistabelit kasutades nende tegumood, kõneviis, aeg, kõne ja pööre või missuguses käändelises vormis nad on. Pealkirjaks: *Tegusõnade vormide määramine.*

1. Varsti on möödunud pool käesolevast õppeaastast. Te saate tunnistused, mis jutustavad sellest, kuidas töötasite ja õppisite. Hea tunnistus näitab seda, et ettenähtud töö on sooritatud hästi ning olete auga täitnud oma kohustused riigi ja rahva ees.

Ees ootab teid puhkus uute rõõmudega, uute sisukate päevadega. Teid on ootamas rõõmsad laulud ja mängud särava näärikuuse ning muheleva näärivana ümber. Igal sammul saadab teid rahva hoolitsus ja tähelepanu.

Mida kõike teha eeloleval talvevaheajal?

Seda arutatakse praegu kõigis koolides, kõigis pioneerirühmades. Kindlasti kavatsete ühiselt ette võtta mitu pikka suusamatka. Tutvute talvise loodusega ja tunnete, kuidas liikumine valmistab rõõmu ning lisab lihastesse jõudu.

Te võtsite hoolega osa töödest, kui ehitati liuvälja. Talvevaheajal jätkub teil kindlasti aega selle külastamiseks. Korraldage seal huvitavaid mängu ja võistlusi! Üldse viibige võimalikult palju värskes õhus!

2. Määrake kindlaks päevad, millal kogunete koolimajas pioneerituppa. Seal vestlete raamatuid, mida olete vahepeal lugenud, arutate suusamatkadel nähtut ja teete plaane järgmisteks päevadeks. Kindlasti planeerige mõnedeks õhtuteks teatrite ja kinode ühiseid külastamisi. Ärge unustage ka korraldamast vestlus-koondusi vapratest kommunistlikest noortest, loetud raamatuid, nähtud filmidest ja näidendeist. Ärge jätke korraldamata kohtumisi tööeesrindlaste, luuletajate, teadlaste, lauljate ja näitlejatega.

Kõik plaanid tuleb koostada hästi läbi mõeldes ja kaaludes. Ainult siis muutub teie talvevaheaeg sisukaks puhkuseks, millest iga hetk on pakkunud midagi uut ja rõõmsat.

Näidis.

on möödunud — isik. tgm. kindla kv. täismin. jaat. k. ains. 3. p. käesolevast — isik. tgm. v-kesks. ains. seestütl.

Ülesanne 92. Teha tabel ja määrata ise valitud tegusõnade sõnaosad. Pealkirjaks: *Tegusõnade sõnaosad*.

Näidis.

Sõna	Tüvi	Tunnused						Pöörde- lõpp
		Umbisik. tegumoe	Tege- vusnime	Kesksõna	Kõneviisi	Aja	Arvu	
kirjutama	kirjuta-	—	ma	—	—	—	—	—
kirjeldav	kirjelda-	—	—	-v	—	—	—	—
jutustagu	jutusta-	—	—	—	-gu	—	—	—
abistas	abista-	—	—	—	—	-s	—	—
kasutab	kasuta-	—	—	—	—	-b	—	—
arendavad	arenda-	—	—	—	—	-va-	-d	—
ehitan	ehita-	—	—	—	—	—	—	-n
ületaksime	ületa-	—	—	—	-ksi-	—	—	-me
ulatasid	ulata-	—	—	—	—	-si-	-d	—
kujutatakse	kujuta-	-ta-	—	—	—	-kse	—	—
kasutatakse	kasuta-	-ta-	—	—	-vat	—	—	—
ehitatakse	ehita-	-ta-	—	-v	—	—	—	—
tehti	teh-	-t-	—	—	—	-i	—	—

10. TEGUSÕNA PÕHI- JA PEAVORMID.

Ülesanne 93. Meenutada eespool õpitud tegusõnavormide tule-
tamist ja vaadelda (õpetaja juhtimisel) pööramistabelist, missu-
guseid tegusõnavorme tuletatakse:

1. *ma*-tegevusnimest,
2. *da*-tegevusnimest,
3. isikulise tegumoe kindla kõneviisi oleviku jaatava kõne
ainsuse 1. pöördest,
4. *tud*-kesksõnast.

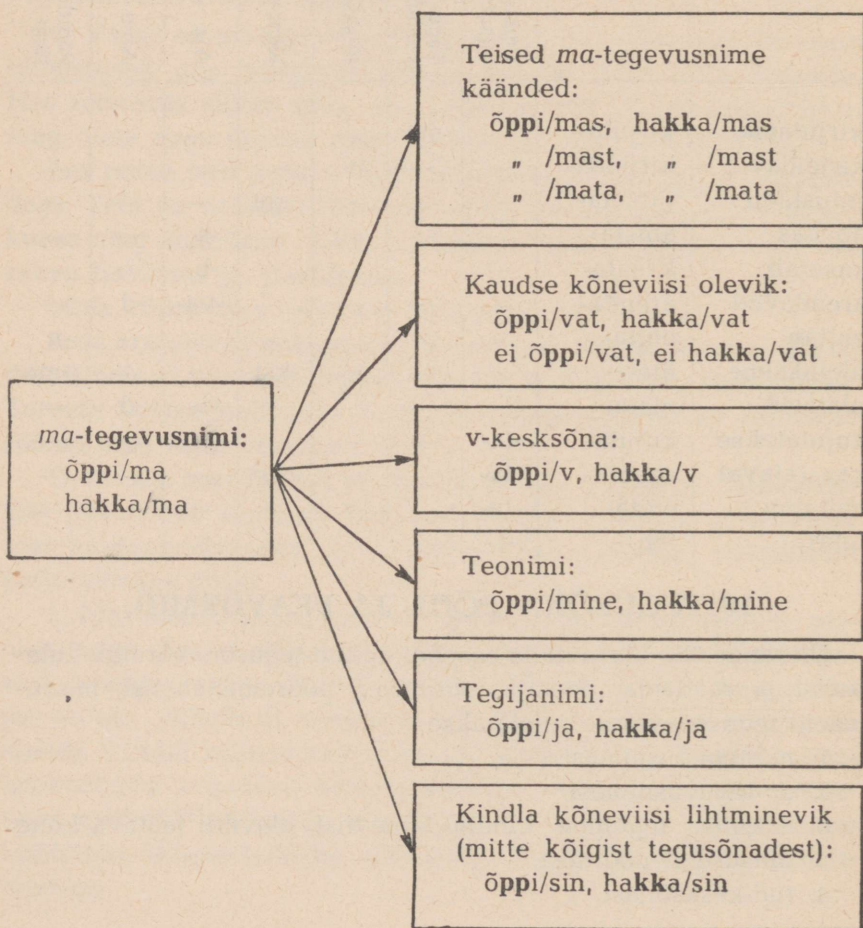

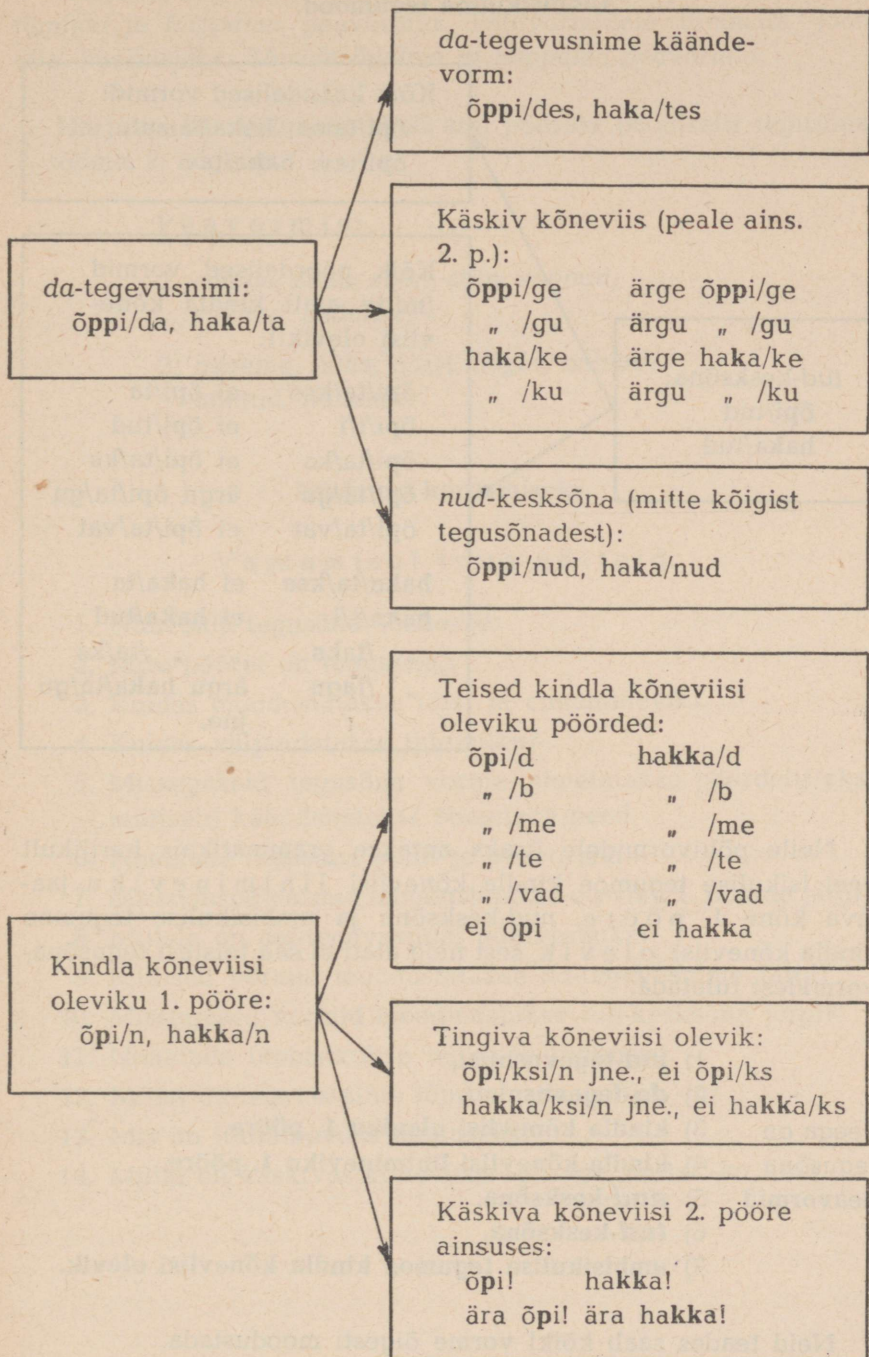
Missuguseid tegusõnavorme ei saa otseselt tuletada nimetatud vormidest?

ma-tegevusnime, *da*-tegevusnime, isikulise tegumöö kindla kõneviisi oleviku jaatava kõne ainsuse (lühidalt: oleviku) 1. pööret ja *tud*-kesksõna nimetatakse tegusõna **põhivormideks**, sest nendest saab moodustada põhiliselt kõik ülejäänud tegusõnavormid.

Ülesanne 94. Seletada järgmist piltlikult esitatud tegusõnavormide moodustamist.

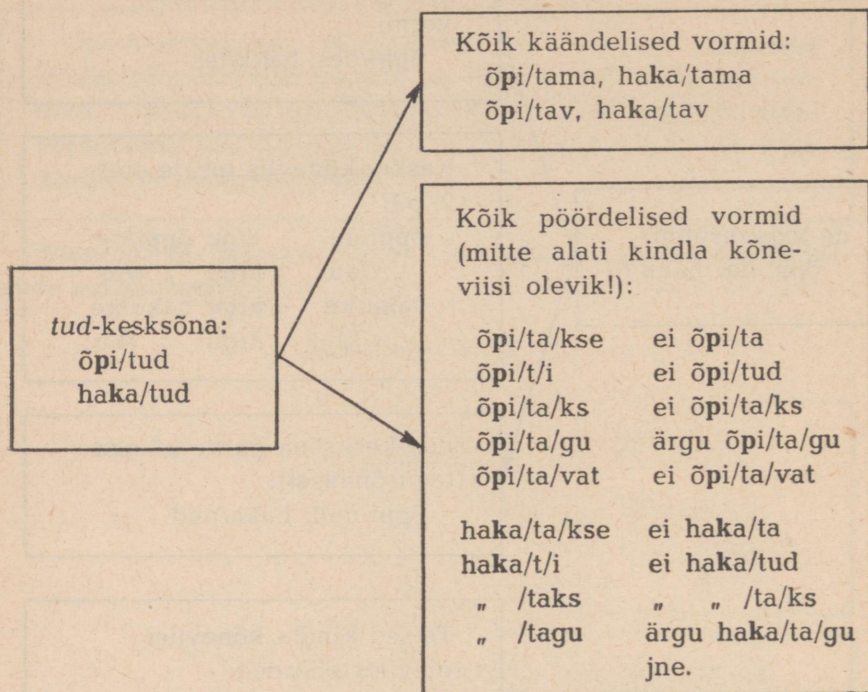
Isikuline tegumood.

Umbisikuline tegumood.

Neile põhivormidele lisaks antakse grammatikais harilikult veel isikulise tegumoe kindla kõneviisi lihtmineviku jaatava kõne 1. pööre, *nud-kesksõna* ja umbisikulise tegumoe kindla kõneviisi olevik, sest neid alati ei saa teistest tegusõnavormidest tuletada.

- Seega on tegusõna peavormid
- 1) **ma**-tegevusnimi,
  - 2) **da**-tegevusnimi,
  - 3) kindla kõneviisi oleviku 1. pööre,
  - 4) kindla kõneviisi lihtmineviku 1. pööre,
  - 5) **nud**-kesksõna,
  - 6) **tud**-kesksõna,
  - 7) umbisikulise tegumoe kindla kõneviisi olevik.

Neid teades saab kõiki vorme õigesti moodustada.

Harjutus 95. Kirjutada pööramistabeli põhjal tegusõnade *õppima* ja *hüppama* peavormid. Põhivormidele tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Sõnade õppima ja hüppama peavormid.*

Harjutus 96. Pööramistabeli abil pöörata (suuliselt) tegusõnu
1. *sööma*, 2. *nägema*.

P e a v o r m i d :

1. *sööma*, *süüa*, *söön*, *sõin*, *söönud*;
söödud, *süüakse*;
2. *nägema*, *näha*, *näen*, *nägin*, *näinud*;
nähtud, *nähakse*.

Küsimusi kordamiseks.

Vastamisel tuua näiteid.

1. Nimetada tegusõna sõnaosad.
2. Mitu pööret on tegusõnal?
3. Kuidas moodustatakse täis- ja enneminevik?
4. Kuidas väljendatakse tulevikku?
5. Missuguseid tegusõna vorme nimetatakse pöördelisteks, milliseid käändelisteks? Nimetada need.
6. Nimetada tegusõna põhi- ja peavormid.
7. Missugused vormid moodustatakse oleviku 1. pöörde järgi?
8. Millele on *ma*-tegevusnimi põhivormiks?
9. Millised vormid moodustatakse *da*-tegevusnime järgi?
10. Missugused vormid moodustatakse *tud*-kesksõna järgi?
11. Nimetada umbisikulise tegumoe tunnused.
12. Millal *da*-tegevusnime lõpp on *-da*, millal *-ta*?
13. Mis on lihtmineviku tunnuseks?
14. Millal on käskivas kõneviisis *-gu*, *-ge*, millal *-ku*, *-ke*?

11. TEGUSÕNADE PÖÖRAMINE.

Üldisi aluseid.

Ülesanne 97. Vaadelda tegusõnade *hukkuma*, *kukkuma* ja *tukkuma* pööramist.

Väliselt vaadeldes on nad ühesugused:

huk-ku-ma	}	kõigi tüved <i>ma</i> -tegevusnimes on kahesilbilised ja III-värtelised (sulghäälik ülipikk)
kuk-ku-ma		
tuk-ku-ma		

Võiks arvata, et nad pöörduvad ka kõik ühteviisi. Et õigesti pöörata, selleks on vaja teada peavorme, mille järgi moodustame kõik teised vormid. Vaatleme peavorme. Mis nende põhjal võib järeldada?

ma-tegevusnimi:	hukku/ma	kukku/ma	tukku/ma
da-tegevusnimi:	hukku/da	kukku/da	tukku/da

Kindla kõneviisi

olevik:	hukku/n	kuku/n	tuku/n
Lihtminevik:	hukku/si/n	kukku/si/n	tukku/si/n
nud-kesksõna:	hukku/nud	kukku/nud	tukku/nud
tud-kesksõna:	hukku/tud	kuku/tud	tuku/tud

Umbisik. tegumoe

olevik:	hukku/takse	kuku/takse	tuku/takse

Pöörata (suuliselt) kõiki neid sõnu isikulise tegumoe tingivas või mõnes muus kõneviisis.

Missugused erinevused ilmnevad tegusõnade *hukkuma*, *kukkuma* ja *tukkuma* pööramisel (vaadelda peavorme!)? Mida võib vaatluse põhjal öelda?

Kõik tegusõnad rühmitatakse pööramisel peavormide alusel kahte suurde rühma: **astmevahelduseta ja astmevahelduslikeks**. Mõlemad jagunevad omakorda alarühmadeks. Samasse rühma kuuluvad sõnad on pööramisel sarnased, seepärast õpitakse igast rühmast ligemalt tundma ainult üht sõna — t ü ü p õ n a.

ASTMEVAHELDUSETA SÕNADE PÖÖRAMINE.

TOOMA-TUUP.

Ulesanne 98. Vaadelda tegusõna *tooma*.

too/ma — *tuu/a* — *too/n* — astmevahelduseta tüves esineb täishäälikute vaheldumine (*oo* muutumist *uu*-ks ei loeta astmevahelduseks); *da*-tegevusnime tunnus *-a*.

too/ma — tüvi *ma*-tegevusnimes ühesilbiline; tüves (*-ma* ees) ülipikk täishäälik.

Peavormid:

	<i>too/ma</i>		<i>tuu/a</i>
	Olevik	Lihtmin.	Kesksõna
Isikul.	<i>too/n</i>	<i>tõ/i/n</i>	<i>too/nud</i>
Umbisikul.	<i>tuu/a/kse</i>		<i>too/d/ud</i>

Aga:

viima, *vii/a*, *vii/n*, ***vii/si/n***, *vii/nud*, *vii/dud*, *vii/a/kse*;
müüma, *müü/a*, *müü/n*, ***müü/si/n***, *müü/nud*, *müü/dud*, *müü/a/kse*;
keema, *kee/da*, *kee/n*, ***kee/si/n***, *kee/nud*, *kee/dud*; ***kee/da/kse***;
saama, *saa/da*, *saa/n*, *sai/n*, *saa/nud*, *saa/dud*, ***saa/da/kse***;
jääma, *jää/da*, *jää/n*, *jäi/n*, *jää/nud*, *jää/dud*, ***jää/da/kse***.
 Nagu *viima*, *müüma* pöördub ka *käima*.

Tooma-tüüpi kuuluvad astmevahelduseta sõnad, millel on *-ma* ees ülipika täishäälikuga lõppev ühesilbiline tüvi.

Erandeid: *viima*, *müüma*, *keema*, *saama*, *jääma*, *käima*.

Ulesanne 99. Pöörata (suuliselt) kõigis kõneviisides ja aegades *sööma*.

Ulesanne 100. Kirjutada vihikusse sõna *tooma* peavormid (vt. nr. 98) ja seda tüüpi sõnu.

Tooma-tüüp.

Peavormid: . . . . .

Nagu tooma pööratakse: *jooma*, ...

Ulesanne 101. Vaadelda *tooma*-tüüpi sõnades esinevat täishäälikute vaheldust.

too/ma	tuu/a	tõ/i/n
söö/ma	süü/a	sõ/i/n

Ulesanne 102. Vaadelda *tooma*-tüüpi sõnade umbisikulise tegumoe kindlat kõneviisi.

da-tegevusnimi	tud-kesksõna	Umbisik. tgm. kindel kõneviis
tuu/a	too/dud	tuu/a/kse
süü/a	söö/dud	süü/a/kse
vii/a	vii/dud	vii/a/kse
saa/da	saa/dud	saa/da/kse
jää/da	jää/dud	jää/da/kse

Tooma-tüüpi tegusõnade umbisikulise tegumoe kindla kõneviisi oleviku jaatav kõne (lühidalt — *kse*-olevik) moodustatakse *da*-tegevusnime järgi (mitte *tud*-kesksõnast).

Harjutus 103. Asetada sulgudes antud sõnad umbisikulise tegumoe kindla kõneviisi olevikku. Pealkirjaks: *Umbisikuline tegumood*.

1. Metsatukas (lööma) telk üles ja (jääma) öömajale; (tooma) kolhoosist piima, (jooma) ja (sööma). 2. Meid (viima) tuleval nädalal elektrijaama. 3. Kooli kehakultuurikollektiivi juurde (loomu) meil malering. 4. (Jääma) päikesepaistele lamama ja lausa (keema) kuumal liival. 5. Kui (saama) teada, et varsti (tooma) uus pall, (jääma) kohale. 6. Iga päev (viima) kolhoosist mitusada liitrit piima turule, kus see linnarahvale (müüma). 7. (Sööma) kiirustades, (tooma) kelgud välja ja rutatakse õue, kuhu (jääma) õhtuni. 8. Tehakse esimest kelgusõitu ja (lööma) lumelahingutki.

Ulesanne 104. Vaadelda tegusõna *kirjutama*.

kirjuta/ma — *kirjuta/da* — *kirjuta/n* — astmevahelduseta.

kir-ju-ta/ma — *ma*-tegevusnimes tüvi kolmesilbiline (*-ma* ees kolm silpi).

Peavormid:

kirjuta/ma

kirjuta/da

Olevik

Lihtmin.

Kesksõna

Isikul.

kirjuta/n

kirjuta/si/n

kirjuta/nud

Umbisikul.

kirjuta/ta/kse

kirjuta/t/ud

Kirjutama-tüüpi kuuluvad astmevahelduseta sõnad, millel *-ma* ees on kolm või enam silpi.

Ulesanne 105. Kirjutada vihikusse sõna *kirjutama* peavormid (vt. nr. 104) ja seda tüüpi sõnu.

Kirjutama-tüüp.

Peavormid: . . . . .

Nagu *kirjutama* pööratakse:

<i>tugevdama,</i>	.....,	<i>harjutama,</i>	.....
<i>kohustama,</i>	.....,	<i>külmetama,</i>	.....
<i>elustuma,</i>	.....,	<i>kirjeldama,</i>	.....
<i>suurenema,</i>	.....,	<i>vahelduma,</i>	.....
<i>helisema,</i>	.....,	<i>arendama,</i>	.....
<i>tegutsema,</i>	.....,	<i>etendama,</i>	.....
<i>käsitlema,</i>	.....,	<i>avardama,</i>	.....
<i>mõtisklema,</i>	.....,	<i>kummarduma,</i>	.....
<i>ebaõnnestuma,</i>	.....,		

Ulesanne 106. Selgitada, missugune mõtteline vahe on *-tama* (*-dama*) ja *-tuma* (*-duma*) sõnadel (näit.: *riietama* — *riietuma*)?

Ulesanne 107. Vaadelda, millal kirjutatakse *kirjutama*-tüüpi sõnade *ma*-tegevusnime tüves *-da-*, *-du-*, millal *-ta-*, *-tu-*. Teha samasugune töö teiste näidetega (tuua enam näiteid).

-da/ma, -du/ma

kir-jel-**da**/ma
e-ten-**da**/ma
kum-mar-**du**/ma
tu-gev-**da**/ma

-ta/ma, -tu/ma

kir-ju-**ta**/ma
har-ju-**ta**/ma
kül-me-**ta**/ma
e-ba-õn-nes-**tu**/ma

Kirjutama-tüüpi sõnade (tüves 3 või enam silpi) *ma*-tegevusnimes kirjutatakse *-da/ma*, *-du/ma* ainult heliliste kaas-h ä ä l i k u t e (l, n, r, v) j ä r e l. Teistel juhtudel kirjutatakse alati *-ta/ma*, *-tu/ma*.

Ulesanne 108. Vaadelda *kirjutama*-tüüpi sõnade *da*-tegevusnime. Teha samasugune töö teiste näidetega. Pealkirjaks: *da-tegevusnimi*.

ma-tegevusnimi

aval**da**/ma
arend**a**/ma
avard**a**/ma
terav**da**/ma
harj**uta**/ma
selg**ita**/ma
armast**a**/ma

da-tegevusnimi

(mida teha?)

aval**da**/da
arend**a**/da
avard**a**/da
terav**da**/da
harj**uta**/da
selg**ita**/da
armast**a**/da

Harjutus 109. Moodustada lauseid, milles leidub *kirjutama*-tüüpi sõnu *da*-tegevusnimes. Tõmmata neile joon alla. Pealkirjaks: *da-tegevusnimi*.

Näidis. Pioneerid tahavad korraldada lõkkeõhtu. Aita seinalehte kaunistada!

Harjutus 110. Asetada lünka *-da-* või *-ta-*. Pealkirjaks: *Käskiv kõneviis*.

1. Esiteks siru...gu võimleja käed üles ja siis kummar...gu ette, kuni käed puudutavad põrandat! 2. Ära...ge mehed kohe

ja aval...ge neile loetud uudis! 3. Poisid liigu...gu vedelikku ja lahus...gu nii selles värv! 4. Igaüks aval...gu oma arvamine ja põhjen...gu seda! 5. Koos...ge täpne tööplaan ja esi...ge see direktorile! 6. Leo...ge nahka vees ja veni...ge ta siis hästi välja! 7. Raken...ge hobune ette ja sõidu...ge lapsed jaama! 8. Paran...ge vead juba homseks! 9. Lõpe...ge kiiresti käesolev töö ja alus...ge kohe uut! 10. Silbi...ge sõnad ja kirju...ge vihikusel!

Ulesanne 111. Valida *dama-*, *duma-* ja *tama-*, *tuma-lõpulisi kirjutama-tüüpi tegusõnu* ja moodustada neist:

- isikulise tegumoe käskiva kõneviisi ains. (mitm.) 3. pööre;
- umbisikulise tegumoe käskiv kõneviis.

Pealkirjaks: *Käskiv kõneviis*.

Näidis.

Käskiv kõneviis

<i>ma-tegevusnimi</i>	Isikulise tegumoe 3. pööre	Umbisikuline tegumood
õpeta/ma	(ta, nad) õpeta/gu!	õpeta/ta/gu!
korralda/ma	korralda/gu!	korralda/ta/gu!
imesta/ma	imesta/gu!	imesta/ta/gu!
	jne.	

Harjutus 112. Asetage lünka *-da-*, *-ta-* või *-tata-*, *-data-*. Pealkirjaks: *Käskiv kõneviis*.

1. Komisjon selgi...gu puudused ja koos...gu alles siis uus tööplaan! 2. Endel kirju...gu seinallehele artikkel ja joonis...gu ka vastav pilt juurde! 3. Ärgu Villem pahan...gu kriitika üle, vaid paran...gu parem vead! 4. Joonis...gu sõjaõhutajaist karikatuure ja korral...gu joonistest näitus! 5. Ärgu nüüd jalu...gu, vaid töö...gu! 6. Ilmar lõpe...gu käesolev töö ja asen...gu siis puudujat! 7. Kasu...gu viimaseid ilusaid ilmu ja korral...gu jalgpallivõistlus! 8. Ella loen...gu mängust osavõtjad ja jao...gu nad kahte rühma! 9. Joonis...gu plaan ja Enn paljun...gu see 10-s eksemplaris! 10. Jalu...gu metsani ja harju...gu seal puude kõrguse määramist! 11. Tasan...gu maa ja pioneerid püsti...gu postid!

Ülesanne 113. Vaadelda tegusõna *muutuma*.

muutu/ma — *muutu/da* — *muutu/n* — astmevahelduseta;
muutu/ma — tüvi kahesilbiline (-*ma* ees 2 silpi), III vältes.

Peavormid:

	muutu/ma	muutu/da	
	Olevik	Lihtmin.	Kesksõna
Isikul.	muutu/n	muutu/si/n	muutu/nud
Umbisikul.	muutu/ta/kse		muutu/t/ud

Muutuma-tüüpi kuuluvad astmevahelduseta III-värtelised sõnad, millel on *-ma* ees 2 silpi.

Ülesanne 114. Kirjutada vihikusse sõna *muutuma* peavormid (vt. nr. 113) ja rohkesti seda tüüpi sõnu.

Muutuma-tüüp.

Peavormid: . . . . .

Nagu muutuma pööratakse (III vältes olev häälik kirjutada silmapaistvalt):

töötama, puutuma, vaikima,	toetama
toetuma,	ööbima,
süttima, vettima, kattuma, pettuma,	
hukkuma, rappuma, kanduma,	
valguma, julgema, koondama,	
koonduma,	hõõrduma,
hääldama,	laskuma,
koostama,	langema,
jälgima,	lõhkema,
juhtuma,	ripnema, jne. ja
võõrsõnad: orienteeruma,	

Ulesanne 115. Pöörata (suuliselt) täielikult üks *muutuma*-tüüpi tegusõna.

Harjutus 116. Moodustada lauseid, milles on tarvitatud mitmesugustes vormides tegusõnu *süttima, vettima, kattuma, pettuma, hukkuma, rappuma* (mitte unustada, et need kõik on astmevahelduseta!). Pealkirjaks: *Lauseid muutuma-tüüpi sõnadega.*

Harjutus 117. Teha harjutuse nr. 92 eeskujul tabel ja määrata all antud sõnade sõnaosad. Pealkirjaks: *Sõnaosade määramine.*

Jaotama, taastatagu, töötage, hääldatavat, koostaksime, pooldatama, hääldasite, toetatav, äestame, soetataks.

Ulesanne 118. Vaadelda ja võrrelda *kirjutama-* ja *muutuma-* tüüpi sõnade, eriti *dama-* või *tama-* sõnade *da*-tegevusnime, isikulise ja umbisikulise tegumoe kindla kõneviisi oleviku eitavat kõnet. Lõpus olev *-da* ja *-ta* kirjutada silmapaistvalt.

<i>ma-tegevus-</i> nimi	<i>da-tegevus-</i> nimi	Isik. tegumoe eitav kõne	Umbisik. tegumoe eitav kõne
kirjuta/ <i>ma</i>	kirjuta/ <i>da</i>	<i>ei</i> kirjuta	<i>ei</i> kirjuta/ <i>ta</i>
kohusta/ <i>ma</i>	kohusta/ <i>da</i>	<i>ei</i> kohusta	<i>ei</i> kohusta/ <i>ta</i>
harjuta/ <i>ma</i>	harjuta/ <i>da</i>	<i>ei</i> harjuta	<i>ei</i> harjuta/ <i>ta</i>
toeta/ <i>ma</i>	toeta/ <i>da</i>	<i>ei</i> toeta	<i>ei</i> toeta/ <i>ta</i>
arenda/ <i>ma</i>	arenda/ <i>da</i>	<i>ei</i> arenda	<i>ei</i> arenda/ <i>ta</i>
avarda/ <i>ma</i>	avarda/ <i>da</i>	<i>ei</i> avarda	<i>ei</i> avarda/ <i>ta</i>
häälda/ <i>ma</i>	häälda/ <i>da</i>	<i>ei</i> häälda	<i>ei</i> häälda/ <i>ta</i>

Kirjutama- ja **muutuma-** tüüpi sõnade (ja enamiku teiste) umbisikulise tegumoe kindla kõneviisi oleviku eitava kõne lõpus on **-ta**.

Tüves olev *-da* või *-ta* jääb alati tüvesse püsima.

Harjutus 119. Kirjutada lünga asemele *-dada, -tada* või *-data, -tata* või ainult *-da, -ta*, nagu nõutav.

1. Kui ei jälgi ... hoolsasti keelereegleid, võib kirju ... sõnad valesti. 2. Nüüd tuleb vaiki ... ja hoolsasti töö ... 3. Ei tegutses ... õigesti, kui ei koon ... kogu tähelepanu õppetööle. 4. Teie ülesandeks jääb kiiresti organiseeri ... rühmadevaheline võist-

lus. 5. Esiti tuli fotopaberit läbi negatiivi valgus..., siis ilmu..., seejärel hapus vees lopu..., kinnitis kinni..., vees pesta ja lõpuks kuiva.... 6. Kui pesemisvett ei vahe... ja pilte vees ei liigu..., jäävad pildid laiguliseks. 7. Meie salgale anti kolhoosi poolt kaks varssa hool... ja kasva...; neid sööta, joota, puhastada..., nende asemeid tasan... ja korras... oli meie armsaimaks tegevuseks.

Harjutus 120. Kirjutada lünka *-ta, -da* või *-data, -tata*. Pealkirjaks: *Eitav kõne*.

1. Kui vigu ei kritiseeri... ega selgi..., siis ei ole paranemist loota. 2. Võistlustöö tulemusi täna veel ei aval... 3. Keegi ei ei... sportimise head mõju tervise tugevdamisel. 4. Miks ei kasu... siin selleks kõiki abinõusid? 5. Te vist ei tuulu... küllaldaselt ruume. 6. Paksu lumikatte all ei ähvar... taimi külmumisoht. 7. Uut koolimaja ei ehi... mitte Tina, vaid Kalda tänavale. 8. Minu isa ei kasu... lugemisel prille. 9. Me ei pool... seda matkakava, kuna see ei läbi huvitavaid maakohti. 10. H kõrval ei kirju... b, d, g. 11. Kui sa plaanikindlalt ei harju..., siis ei üle... sa kaugushüppes veel niipea kooli rekordit. 12. Inglise keeles ei hääli... sõnu nii, nagu neid kirjutatakse. 13. Patareid skeemil nii küll ei joonis...! 14. Miks teil sõstraid pistikutega ei paljun...? 15. Täna me siin õhtuni ei töö.... 16. On väga kahju, et sa ei suusa... ega uisu.... 17. Õpilaste arvu meie klassis ei suuren.... 13. Meie teada Otepääl seekord ei ööbi.... 19. Meie kolhoosis ei kasva... hõberebaseid. 20. Rukis veel ei haljen....

KÕNELEMA-TUUP.

Ülesanne 121. Vaadelda tegusõna *kõnelema*.

kõ-ne-le/ma — tüvi 3-silbiline, *-ma* ees *-ele-*.

da-tegevusnimi liitub *l*-lõpulisele tüvele;

kõ-ne-le/ma — tüvi 3-silbiline, *-ma* ees *-ele-*.

Peavormid:

	kõnele/ma	kõnel/da	
	Olevik	Lihtmin.	Kesksõna
Isikul.	kõnele/n	kõnele/si/n	kõnel/nud
Umbisikul.	kõnel/da/kse		kõnel/d/ud

Kõnelema-tüüpi kuuluvad **astmevahelduseta** sõnad, millel **-ma** ees on **-ele-**.

Ülesanne 122. Vaadelda ja võrrelda *kõnelema*-tüüpi sõnu mõningate *kirjutama*-tüüpi (kus **-ma** ees on kaashäälik + *le*) sõnadega.

Vormide nimetus	<i>kõnelema</i> -tüüp	<i>kirjutama</i> -tüüp	Seletus
<i>ma</i> -tegevus-nimi	tegele/ <i>ma</i> rabele/ <i>ma</i>	käsitle/ <i>ma</i> mõtiskle/ <i>ma</i> õnnitle/ <i>ma</i>	<i>-lema</i> liitub <i>kõnelema</i> -tüüpi sõnadel täishäälikule (-e-), <i>kirjutama</i> -tüüpi sõnadel kaashäälikule.
<i>da</i> -tegevus-nimi	tegel/ <i>da</i> rabel/ <i>da</i>	käsitle/ <i>da</i> mõtiskle/ <i>da</i> õnnitle/ <i>da</i>	<i>da</i> -tegevusnime tunnus liitub <i>kõnelema</i> -tüüpi sõnadel <i>l</i> -ga lõppevale tüvele, <i>kirjutama</i> -tüüpi sõnadel <i>e</i> -ga lõppevale tüvele.

Ülesanne 123. Leida antud sõnadest *kõnelema*-tüüpi sõnad. Tõmmata neile joon alla. Pealkirjaks: *Kõnelema-tüüpi sõnade leidmine*.

Sülelema, sädelema, imetlema, kibeleva, sügelema, virelema, esitlema, muhelema, vedelema, tõrelema, ahvatlema, kihelema, taotlema, värelema, purelema, loetlema, nägelema, kõhelema, sõnelema, värelema, viimistlema, kaalutlema, kogeleva.

Ülesanne 124. Kirjutada vihikusse sõna *kõnelema* peavormid (vt. nr. 121) ja seda tüüpi sõnu.

Kõnelema-tüüp.

Peavormid: . . . . .

Nagu kõnelema pööratakse: *tegelema*, ...

Harjutus 118. Vaadelda ja võrrelda *kõnelema*-tüüpi sõnade *da*-tegevusnime ja umbisikulise tegumoe kindla kõneviisi oleviku eitavat kõnet. Jätkata näidete esitamist.

<i>ma</i> -tegevusnimi.	<i>da</i> -tegevusnimi.	Umbisik. tegumoe eitav kõne.
kõnele/ <i>ma</i>	kõnel/ <i>da</i>	ei kõnel/ <i>da</i>
	(mitte: <i>kõneleda</i>)	(mitte: <i>ei kõneleta</i>)*
tegele/ <i>ma</i>	tegel/ <i>da</i>	ei tegel/ <i>da</i>
		jne.

Harjutus 125. Moodustada lauseid, milles esineb *kõnelema*-tüüpi sõnu *da*-tegevusnimes ja umbisikulise tegumoe kindla kõneviisi oleviku eitavas kõnes. Pealkirjaks: *Lauseid kõnelema-tüüpi sõnadega.*

Näidis.

Kodanliku korra ajal tuli töolistel vaesuses vihelda. Siin ei tule kõhelda, vaid tegutseda.

Harjutus 126. Pöörata kirjalikult *tegelema* isikulise ja umbisikulise tegumoe käskiva kõneviisi jaatavas ja eitavas kõnes.

Näidis.

Isikuline tegumood.

Käskiv kõneviis.

Olevik.

Jaatav kõne.

Eitav kõne.

2. p. (sa) ..... jne.

Harjutus 127. Asetada sulgudes asetsevad (*kõnelema*- ja *kirjutama*-tüüpi) sõnad käskivasse kõneviisi. Pealkirjaks: *Käskiv kõneviis.*

(*Kõnelema*), lapsed, valjemini! Ärge (*rüselema*) ustel! Ärge (*kogelema*), vaid (*küsitlema*) julgesti! Tööriistad ärgu (*vedelema*)

laudadel! Ärgu (jagelema, sõnelema — *umbis. tegumood*) ega (nägelema — *umbis. tegumood*)! Näärikuuse otsas (sädelema) punane viisnurk! (Õnnitlema) ja (sülelema) võitjat! Ärgu (imetlema — *umbis. tegumood*) midagi! Ärge, poisid, (kibelema ja kihelema)! (Kõnelema — *umbis. tegumood*) mistahes, kuid mina oma otsust ei muuda. Ärgu (kõhelema) keegi abivajajat aitamast! (Taotlema — *umbis. tegumood*) kohe ajapikendust!

Harjutus 128. Moodustada lauseid, milles esineb *kõnelema*-tüüpi sõnu *umbisikulises tegumoes*. Pealkirjaks: *Umbisikuline tegumood*.

Harjutus 129. Kirjutada sulgudes asetsevad sõnad nii nagu nõutav ja tõmmata neile joon alla.

1. Need ajad on meil õnneks kadunud, kus meie maal kapitalistid aina (vedelema), ringi sõitsid ning tööraha kurnamisest saadud rahaga (logelema). 2. Miks seinalehes ei (kirjutama), et meie koolis ei (tegelema) kurnimänguga? 3. Esimesed sõnad ütles Helmi veidi (kogelema), kuid edasi (kõnelema) ta täiesti vabalt. 4. Mulle ei (kõnelema), et seda küsimust ei ole veel (käsitlema). 5. Hea lapsega ei (tõrelema). 6. Sel õppeaastal ei (käsitlema) lauseliikmeid. 7. Kolhoosi esimees vaatles (muhelema) vilgast tegevust spordiväljakul.

ASTMEVAHELDUSLIKE SÕNADE POÕRAMINE.

I

Sõnad, mille *da*-tegevusnimi on tugevas, olevik nõrgas astmes.

LUGEMA-TUUP.

Ülesanne 130. Vaadelda tegusõna *lugema*.

luge/ma — *luge/da* — *loe/n* — astmevahelduslik; *da*-tegevusnimi tugevas, olevik nõrgas astmes (sulghääliku kadu).

luge/ma — *ma*-tegevusnimes tüvi I vältes, täishäälikuga lõppev, kahesilbiline, esineb sulghäälik (g).

Peavormid:

	luge/ma	luge/da	
	Olevik	Lihtmin.	Kesksõna
Isikul.	loe/n	luge/si/n	luge/nud
Umbisikul.	loe/ta/kse		loe/t/ud

Aga:

nägema, näh/a, nää/n, näg/i/n, näi/nud, näh/tud, näh/a/kse,
tegema, teh/a, tee/n, teg/i/n, tei/nud, teh/tud, teh/a/kse,
pidama (= kohustatud olema), pida/da, pea/n, **pid/i/n,**
 pida/nud, **pee/tud, pee/ta/kse.**
vedama, veda/da, vea/n, veda/si/n, veda/nud, vee/tud,
vee/ta/kse.

Lugema-tüüpi sõnad on astmevahelduslikud (da-tegevusnimi tugevas, olevik nõrgas astmes); *ma*-tegevusnimes on tüvi I vältes, lõpeb täishäälikuga, tüves on *b, d, g*.

Erandlikult pöörduvad: *nägema, tegema, pidama, vedama.*

Ülesanne 131. Leida antud sõnadest *lugema*-tüüpi sõnad ja tõmmata neile joon alla. Pealkirjaks: *Lugema*-tüüpi sõnade leidmine.

Sadama, segama, jagama, tegema, tibama, magama, tabama, lubama, sugema, taguma, tagama, koguma, nägema, lebama, vedama, rebima, pidama, pügama, sügama, pugema, läbima, põdema, küdema, kuduma, sobima, rabama, sagima, kudema, kaduma, laduma, vibama, laadima (püssi), laadima (autot).

Ülesanne 132. Kirjutada vihikusse sõna *lugema* peavormid (vt. nr. 130) ja seda tüüpi sõnu.

Lugema-tüüp.

Peavormid: . . . . .

Nagu lugema pööratakse: *nägema, sadama (sajab), pügama* (pöan, pöetud)

Ulesanne 133. Vaadelda häälikute vaheldumist *lugema*-tüüpi sõnade tüves sulghääliku kao korral.

da-tegevusnimi

Olevik

luge/da

loe/n

sidu/da

seo/n

kudu/da

koo/n

küde/da

kõe/b

Lugema-tüüpi sõnade pööramisel vaheldub sulghääliku kao korral *u o-ga*, *i — e-ga*, *ü — ö-ga*.

Harjutus 134. Kirjutada sulgudes asetsevad sõnad nagu nõutav. Pealkirjaks: Lauseid *jõgi-* ja *lugema*-tüüpi sõnadega.

1. (Sadama ja sadama — *isikulise tegumoe kindla kv. jaatava kõne ainsuse 3. pööre*) — ja mees (pidama) läbi (sadu) linna minna. 2. (Siduma — *isikul. tgm. käskiva kv. jaatava k. ainsuse 2. pööre*) (õlekubu — *mitm. nim.*) kõiega kinni ja (vedama) nad (ladu) juurde! 3. Külmetudes sai mees raske (tõbi) ja (põdema) nüüd juba teist kuud. 4. See riie, mida neil telgedel (kuduma — *umbis. tgm. kindla kv. jaatav k.*), on väga peenikese (kude — *ains. kaasütl.*). 5. (Mägi) jalal all (nõgu — *ains. sisseütl.*) olevas tiigis (kudema — *isikul. tgm. kindla kv. jaatava k. mitm. 3. pööre*) praegu kogred. 6. (Jõgi) ääres (pügama — *umbis. tgm. kindla kv. jaat. k.*) lambaid. 7. Kui (sadama — *isikul. tgm. tingiva kv. jaat. k. ains. 3. pööre*) veel paar päeva, siis (kaduma) veepuudus varsti.

Harjutus 135. Pöörata kirjalikult isikulise ja umbisikulise tegumoe tingivas kõneviisis tegusõna *kuduma*.

Harjutus 136. Asetada sulgudes olevad sõnad vajalikku vormi.

1. Puud olid aegsasti kohale (vedama) ja ka riita (laduma). 2. (Taguma — *isikul. tgm. käskiva k. ains. 2. pööre*) vai maasse ja (siduma) istutatud puu vaia külge! 3. Meie kass armastab (küdemä — *tud-kesksõna*) ahju taha magama (pügema). 4. (Sugema — *isikul. tgm. käsk. k. ains. 3. p.*) lapse juuksed hästi siledaks ja (siduma) pael juustesse! 5. Rõõmsatena tegema — *kseolevik*) kooliaias tööd. 6. Paljud merekalad (kudema) jõgedes. 7. (Sadama) kolmandat päeva, maa on tugevasti läbi (liguma).

8. Kui Ella tüüfust (põdema), (pügama) ta pea paljaks. 9. (Nä-gema — *umbis. tgm. kindla k. lihtmin.*) küll, kuhu (pugema) peitu, kuid (tegema), nagu ei oleks (nägema), et laste rõõmu mitte segada. 10. Rühm (pidama — *isik. tgm. kindla k. lihtm.*) plaani kohaselt jõudma kella kolmeks jaama. 11. (Laduma — *isik. tgm. käskiva k. ains. 2. pööre*) raamatud pakki ja (siduma) nad nõoriga kinni! 12. Õpilastele (pidama — *umbis. tgm. kindla k. lihtm.*) ter-vishoiust loeng. 13. (Tegema — *umbis. tgm. käskiva k. mitm. 2. p.*) uks lahti, küll siis suits (kaduma). 14. Minu ema (kuduma) neljal teljel.

ÕPPIMA-TUUP.

Ulesanne 137. Vaadelda tegusõna *õppima* pööramist pööramis-tabelist ja jälgida ta vorme.

õppi/ma — *õppi/da* — *õpi/n* — astmevahelduslik (*da*-tegevus-nimi tugevas, olevik nõrgas astmes)

õp-pi/ma — tüvi *ma*-tegevusnimes kahesilbiline, III vältes, täishäälikuga lõppev.

Peavormid:

	õppi/ma	õppi/da	
	Olevik	Lihtmin.	Kesksõna
Isikul.	õpi/n	õppi/si/n	õppi/nud
Umbisikul.	õpi/ta/kse		õpi/t/ud

Õppima-tüüpi sõnad on astmevahelduslikud (*da*-tegevusnimi tugevas, olevik nõrgas astmes); tüvi on *ma*-tegevusnimes kahesilbiline, III vältes ja täishäälikuga (*i, u, e*) lõppev.

Ulesanne 138. Kirjutada vihikusse sõna *õppima* peavormid (vt. nr. 137; tüvehäälikud, mille välde muutub, kirjutada silma-paistvalt) ja teisi seda tüüpi sõnu.

Õppima-tüüp.

Peavormid: . . . . .

Nagu õppima pööratakse:

<i>lepp</i> ima,	_____	, <i>pakk</i> ima,	_____
<i>kukk</i> uma,	_____	, <i>satt</i> uma,	_____
<i>samm</i> uma,	_____	, <i>rääk</i> ima,	_____
<i>hauk</i> uma,	_____	, <i>saag</i> ima (saen),	_____
<i>maal</i> ima,	_____	, <i>reis</i> ima,	_____
<i>juht</i> ima,	_____	, <i>käsk</i> ima,	_____
<i>marss</i> ima,	_____	, <i>tung</i> ima,	_____
jne.			

Ülesanne 139. Moodustada **õppima**-tüüpi sõnade isikulises ja umbisikulises tegumoes pööramise skeemtabel.   märkida tugev aste, — nõrk aste.

Isikuline tegumood.

PÖÖRDELISED VORMID.

Kindel kõneviis.

Jaatav kõne.   Eitav kõne.

Olevik:	1.	 + n	ei	
Lihtminevik:	1.	 + sin	ei	 + nud
Täisminevik:	1.	olen + nud	ei ole	 + nud
Ennemindevik:	1.	olin + nud	ei olnud	 + nud

Tingiv kõneviis.

Olevik:	1.	_____
Täisminevik:	2.	_____

Käskiv kõneviis.

Olevik:

1. _____
2.

 !   ära

 !
3.

 + gu!   ärgu

 + gu!
1. _____
2. _____
3. _____

Kaudne kõneviis.

Olevik:

1. _____

Täisminevik:

1. _____

KAAÑDELISED VORMID.

ma-tegevusnimi:

 + ma

da-tegevusnimi:

_____

v-kesksõna:

_____

nud-kesksõna:

_____

Teonimi:

_____

Tegijanimi:

_____

Umbisikuline tegumood.

PÖÖRDELIŠED VORMID.

Kindel kõneviis.

Jaata v kõne.

Eitav kõne.

Olevik: 1. . . . . jne.

Ulesanne 140. Pöörata (suuliselt) pööramistabelit kasutamata tegusõna rääkima.

Ulesanne 141. Vaadelda õppima-tüüpi sõnu. Teostada sama-sugune vaatlus enda valitud sõnadega.

<i>ma-tegevus-</i> nimi	<i>da-tegevus-</i> nimi	Kindla kv. olevik	Lihtmineviku pöörded
õppi/ma	õppi/da	õpi/n	õppi/si/n
sattu/ma	sattu/da	satu/n	sattu/si/me
trükki/ma	trükki/da	trüki/n	trükki/si/d
suiku/ma	suiku/da	suigu/n	suiku/si/te
kraapi/ma	kraapi/da	kraabi/n	kraapi/s
märki/ma	märki/da	märgi/n	märki/si/d
juhti/ma	juhti/da	juhi/n	juhti/si/n
kõndi/ma	kõndi/da	kõnni/n	kõndi/si/me
puuri/ma	puuri/da	puuri/n	puuri/s
lausu/ma	lausu/da	lausu/n	lausu/si/d

Õppima-tüüpi sõnadel on:

- da-tegevusnimi* alati **tugevas** astmes; *da-tegevusnime* tunnuseks alati *-da*;
- isikul. tegumoe kindla kõneviisi **olevik** alati nõrgas astmes;
- isikul. tegumoe kindla kõneviisi **lihtminevik** alati **tugevas** astmes; teda saab moodustada *ma-tegevusnimest* (**õppi/ma** — **õppi/si/n**).

Harjutus 142. Asetada palas sõrendatult trükitud sõnad lihtminevikku ja tõmmata neile joon alla. Pealkirjaks: *Lihtminevik*.

Kastikest valmistamas.

1.

Uhel päeval tekib mul mõte ise teha kastike. Räägin sellest vanemale vennale. Kaalume temaga, kuidas kastikest teha ja lepime kokku, kui suure me ta teeme. Otsime siis puukuurist vana pakk-kasti, lõhume selle ära ja tassime lauad isa töötuppa. Toas kiskume laudadest naelad välja, hõõveldame lauad siledaks ja mina märgin vajalikud pikkused peale. Tükid saeb vend, kusjuures saag tükitab sagedasti joonest kõrvale vedama. Küljelauad tapime. Tappimisel rikun kogemata ühe laua, kuna eksin vahede peitliga väljaraiumisel. Siis liimime küljed kokku. Tappide vahelt väljatulnud liimipühib vend niiske lapiga hoolikalt ära. Alla ja peale liimime

parajad tükid vineeri. Kuna vineer kipub kergesti liimist lahti tulema, kinnitame ta ka naeltega.

2.

Teisel päeval silume tapid hõõvliga, kraabime külgi mõnest kohast klaasitükiga, üht tappi isegi kitime veidi. Hiljem nüHEME ja lihvime klaaspaberiga kõik hästi siledaks. Siis saeme kinnise kasti kaheks. Tekib kaas ja põhi. Seejärel kinnitame hinged ja haagi ning lakime kastikese üle. Sellega lõpebki meie töö.

Ulesanne 143. Moodustada antud *õppima*-tüüpi sõnadest *da-tegevusnimi* ja umbisikulise tegumoe kindla kõneviisi oleviku eitav kõne. Sisehäälikuile tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Keeleline vaatlus*.

Kukkuma, maalima, mähkima, noppima, kaaluma, rääkima, trükkima, liimima, marssima, puurima, saagima, lappima, lausuma, praadima, sortima, sattuma, koorima, kammima, pakkima.

Näidis.

<i>da-tegevusnimi</i>		Umbis. tgm. kindla kv. oleviku eitav kõne
kukkuma	<u>kukku</u> /da	ei <u>kuku</u> /ta
jne.		

Harjutus 144. Moodustada lauseid, milles esineks eelmises ülesandes vaadeldud sõnu *da-tegevusnimes* ja umbisikulise tegumoe kindla kõneviisi oleviku eitavas kõnes. Pealkirjaks: *Lauseid õppima-tüüpi sõnadega*.

Näidis.

Libedal jääl võib kergesti kukkuda. Kui osatakse uisutada, siis ei kukuta.

Ulesanne 145. Vaadelda *õppima*-tüüpi sõnade isikul. tegumoe kindla kõneviisi oleviku mitmuse 3. pööret, v-kesksõna ja kaudset kõneviisi (kasutada ka pööramistabelit!).

Isikul. tegumoe kindla kõnev. olevik (mida teevad?)	v-kesksõna		Isikul. tegumoe kaudne kõneviis (mida tegevat?)
	mitmuse nimetavas (missugused?)	ainsuse osas- tavas (mis- sugust?)	
Pioneerid õpi- vad signalisee- rimist.	Signaliseerimist õppivad pionee- rid jaotati kahte rühma.	Vanempioneer- juht jälgis sig- naliseerimist õppivat pio- neeri.	Teise rühma pioneerid õppi- vat praegu spordiväljakul signaliseerimist.
Igal vaatlusel märgivad õpila- sed andmed vi- hikusse.	Võistlustel punkte märki- vad õpilased võrdlesid saa- dud andmeid.	Õpilased abis- tasid puude is- tutamiskohti märkivat õpeta- jat.	Jaan märkivat kõik ilmade vaatlused eri vihikusse.

Harjutus 146. Asetada isikulise tegumoe kindla kõneviisi ole-
vikus antud sõnad (sõrendatult trükitud) kaudse kõneviisi ole-
vikku. Pealkirjaks: *Kaudne kõneviis.*

Õppe-katseaias.

Mihkel, Andres ja Lembit n o p i v a d õunu, m ä h i v a d iga
õuna paberisse ja p a k i v a d nad kastidesse. Endel ja Sergei
k a a l u v a d kaste ja m ä r g i v a d andmed vihikusse. Selma ja
Aino m a a l i v a d taimede nimesilte. Sulev ja Toomas s a e v a d
viljapuudelt kuivanud oksa ja k r a a b i v a d tüvedelt samblikke.
Maie ja Ann r i i s u v a d prahti kokku. Mõned suuremad poisid
k i t i v a d lavaraamide klaase. Tõnu ja Arvo v o o l i v a d keppe.
Vahur, Vilma ja Jaak k i s u v a d porgandeid üles.

Harjutus 147. Asetada sulgudes olevad sõnad kas isikulise
tegemoe kindla kõneviisi oleviku jaatava kõne mitmuse 3. pöör-
desse või ainsuse osastavasse käändesse (nagu nõutav) ja tõm-
mata neile joon alla. Pealkirjaks: *Harjutus õppima-tüüpi sõna-
dele.*

1. Meie klassis (õppima) kõik lapsed hästi. 2. Küllastasin linnas
käies keskkoolis (õppiv) sõpra. 3. Meie kunstiringi liikmed (maa-
lima) ka õlivärvidega. 4. Meie kooli õppe-katseaias (kasvama)

isegi viinamarjad. 5. Katsin kuuseokstega müüri ääres (kasvav) viinamarjapõõsast. 6. Need pioneerid (marssima) hästi. 7. Lapsed (pääsema) kindlasti enne vihma koju. 8. Autobussi ei või kaasa võtta (määriv) pakki. 9. Helve voolis (marssiv) sõdurit. 10. Rahustasin (tõrkuv) hobust. 11. Mehel oli linnasõitmiseks mitu (kaaluv) põhjust. 12. Mehed (kaaluma) praegu seemnevilja.

Harjutus 148. Täita lüngad õigete sulghäälikutega. Oeldisele tõmmata joon alla. Pealkirjaks: Õppima-tüüpi sõnade õigekirjutus.

1. Sõjad te-iva- (*kindel kv.*) kapitalistide saagiahnusest. 2. Autojuht kontrollis tõr-uva- mootorit. 3. Ulesker-iva- pilved olid sinakasmustad. 4. Aino vend õ-iva- Tartu Riiklikus Ülikoolis. 5. Salme rää-iva- vene keelt peaaegu vigadeta. 6. Rahustasime hau-uva- koera. 7. Puuvilla no-iva- masinad on nõukogude inimeste leutis. 8. Kalurid remontisid le-iva- lootsikut. 9. Virmalised pa-uva- (*kindel kv.*) huvitavat vaatepilti. 10. Joonestage kaks lõi-uva- sirget! 11. Tunnid lõ-eva- temal täna vara. 12. Sadamas kai ääres seisis seitse kaupu lossiva- laeva. 13. Ka vabrikute korstnad kõi-uva- (*kindel kv.*) tugeva tuule käes. 14. Kas teate nimetada paberit metallile klee-iva- ainet? 15. See laev lii-uva-elektri jõul.

Ulesanne 149. Meenuta (vt. lk. 37) *tu-lõpulise* nimisõna ja *tud-kesksõna* kohta õpitut.

Harjutus 150. Kirjuta lünka *d* või *t* ja asetada sulgudesse vastav küsimus. Pealkirjaks: *tu-lõpuline nimisõna ja tud-kesksõna*.

1. Mul olid kõik tükid õpitu... 2. Hommikul kordasin õpitu... 3. Õpitu... ei tohi unustada. 4. Õpitu... reegleid tuleb korrata. 5. Laused olid hästi tõlgitu... 6. Tõlgitu... laused kirjutati tahvlile. 7. Õpetaja kontrollis tõlgitu... lauseid. 8. Räägitu... ei saa tagasi võtta. 9. Varsti oli kõik ära räägitu... 10. Sellest ei räägitu... midagi. 11. Räägitu... sõnad püsisid mul hästi mees. 12. Korda koosolekul räägitu...! 13. Kõik pakid olid korralikult pakitu... 14. Ära haruta pakitu... lahti! 15. Kirjutasin pakitu... raamatutele aadressid peale.

Harjutus 151. Koostada lauseid sõnade *noppima, sattuma, juhtima, kiikuma, kõndima, saagima, istuma* (õppima-tüüpi sõnad)

isikulise tegumoe pöördelistest vormidest. Õppima-tüüpi sõnad alla kriipsutada. Pealkirjaks: *Lauseid õppima-tüüpi sõnades.*

Näidis.

1. Ma nopin marju.

Harjutus 152. Kirjutada sulgudes antud tegusõnad nõutavas vormis. Pealkirjaks: *Harjutus õppima-tüüpi sõnadele.*

1. Ringis „Osavad käed“ (õppima — *isik. tegumoe kindla kõneviisi lihtmineviku mitmuse 1. pööre*) täna (lappima — *teonimi, seestütl.*). 2. Voored (tekkima — *isik. tgm. kindla kv. täismin. mitm. 3. p.*) jääajal. 3. Lauad tuleb (sortima — *da-tegevusnimi*), pakud (lõhkuma — *da-tegevusnimi*). 4. Ilm (kiskuma — *isik. tgm. kaudne kv.*) vihmale. 5. Eile (puurima — *umbisik. tgm. kindla kv. lihtminevik*) kivisse auk ja täna (lõhkuma — *umbisik. tgm. kindla kv. olevik*) ta lõhkeainega! 6. Kui (õppima — *teonimi*) (lõppema — *isik. tgm. kindla kv. ennemineviku ains. 3. p.*), (kip-puma — *isik. tgm. kindla kv. lihtm. mitm. 1. p.*) kõik õue. 7. (Tõl-kima — *tegijanimi*) oli teinud oma töö hästi. 8. Sel päeval (mars-sima — *umbis. tgm. kindla kv. lihtminevik*) ligi 40 km. 9. (Väl-tima — *isik. tgm. käskiva kv. mitm. 2. p.*) külmetushaigusi keha karastamisega!

10. Remonditi (lekkima — *v-kesksõna osast. kääne*) paati. 11. (Sulgema — *isik. tgm. käskiva kv. ains. 2. p.*) vihikud ja raamatud! 12. Mis seal puude vahelt (vilkuma ja välkuma — *isik. tgm. kindla kv. oleviku ains. 3. p.*)? 13. Neid puid (kärpima — *umbisik. tgm. käskiva kv. eitav k.*)! 14. See oleks väga hea, kui (õppima — *isik. tgm. tingiva kv. oleviku mitm. 2. p.*) lõkkeõhtuks mõned luuletused. 15. Mees (rääkima — *isik. tgm. kindla kv. enne-min. ains. 3. p.*), et ta on ka hunte (küttime — *nud-kesksõna*). 16. See järv (tekkima — *isik. tgm. kaudse kv. täismin.*) kunstlikult. 17. Täna (tappima — *isik. tgm. kindla kv. lihtmin. mitm. 1. p.*) me kapiuksi ja (lakkima — *isik. tgm. kindla kv. lihtmin. mitm. 1. p.*) kirjutuslaudu. 18. (Hakkima — *tud-kesksõna*) lihast valmistatud kaste oli väga maitsev. 19. Keegi (leppima — *isik. tgm. käskiva kv. eitava k. 3. p.*) rahuldavate hinnetega! 20. Äsja (lõppema — *nud-kesksõna*) autokursustest võttis ka minu vend osa.

Ülesanne 153. Vaadelda tegusõna *saatma*.

saat/ma — saata/ — saada/n

— astmevahelduslik (*da*-tegevusnimi tugevas astmes ning lõputa), olevik nõrgas astmes;

saat/ma — ma-tegevusnimes lõpeb tüvi *t*-ga;

saade/tud — tud-kesksõnas lõpeb tüvi *e*-ga.

Peavormid:

	saat/ma		saata/
	Olevik	Lihtmin.	Kesksõna
Isikul.	saada/n	saat/si/n	saate/v
Umbisikul.	saade/ta/kse		saade/t/ud

Saatma-tüüpi kuuluvad astmevahelduslikud (*da*-tegevusnimi tugevas, olevik nõrgas astmes) sõnad, millel *ma*-tegevusnimes tüvi lõpeb *t*-ga.

Ülesanne 154. Kirjutada vihikusse sõna *saatma* peavormid (vt. eelmine ülesanne) ja seda tüüpi sõnu.

Saatma-tüüp.

Peavormid: .....

Nagu saatma pööratakse:

<i>tootma,</i>	.....,	<i>võitma,</i>	.....
<i>tahtma,</i>	.....,	<i>päästma,</i>	.....
<i>kartma,</i>	.....,	<i>katma,</i>	.....

jne.

Ülesanne 155. Pöörata (suuliselt, pööramistabeli abita) sõna *tootma*.

Ülesanne 156. Pöörata (kirjalikult) isikulise tegumoe käskiva kõneviisi jaatavas ja eitavas kõnes sõna *söötma*.

Ulesanne 157. Vaadelda ja võrrelda *saatma*-tüüpi sõnade *da-tegevusnime* ja isikul. tegumoe käskiva kõneviisi ains. 2. pööret. Teha sama võrdlus teiste näidetega.

da-tegevusnimi.

(tahan) saata/
toota/
sõita/
kõita/
kasta/
osta/

Käskiva kõneviisi

ains. 2. pööre (puhas tüvi).

(sa) saada! ära saada!
" tooda! ära tooda!
" sõida! ära sõida!
" kõida! ära kõida!
" kasta! ära kasta!
" osta! ära osta!

Harjutus 158. Moodustada lauseid, milles esinevad järgnevad *da-tegevusnimes* antud *saatma*-tüüpi sõnad.

Samade sõnadega moodustada lauseid isikulise tegumoe käskiva kõneviisi eitava kõne ains. 2. pöördes. Pealkirjaks: *Lauseid saatma-tüüpi sõnadega.*

Tahan sõita; mõtlen osta; võin loota; ei ole vaja karta; võin väita; katsun mõista; oskan niita; loodan saata; viin kõita; tuleb liita; ei saa keeta; vaja kasta; ei oska tahta; tuleb pista; loodan võita; vaja päästa; ei ole laita.

Näidis.

1. Eeloleval suvel tahan Moskvasse sõita. 2. Ära sõida trammi trepill! 3. . . . .

Ulesanne 159. Vaadelda *saatma*-tüüpi sõnade umbisikulist tegumoodi. Lisada ise näiteid juurde.

Saatma-tüüpi sõnade umbisikuline tegumood.

ma-tegevusnimi

tud-kesksõna

saat/ma
nut/ma

saade/tud
nute/tud

Erandid

jät/ma
küt/ma
võt/ma
kat/ma
mat/ma

jäe/tud (mitte: jätetud)
kõe/tud
võe/tud
kae/tud
mae/tud

Harjutus 160. Asetada sulgudes antud sõnad umbisikulise tegumoe nõutavasse muutesse. Pealkirjaks: *Saatma-tüüpi sõnade umbisikuline tegumood.*

1. Seda elektrijaama (kütma — *kindla kv. olevik*) kivisöega. 2. Kui talvel ei oleks maa lumega (katma), oleks kevadel enamik taimi külma- (võtma). 3. (Jätma — *käskiva kv. eitav k.*) talvel kergejõustikku unarusse! 4. Miks Ailit ekskursioonile kaasa (võtma — *kindla kv. lihtm. eitav k.*)? 5. Kui ei oleks ettevaatusabinõusid tarvitusele (võtma), oleksid mägironijad jäänud lumelaviini alla. 6. Metallesemeid (katma — *kaudse kv. olevik*) hõbedaga ka järgmiselt: (võtma — *sama, mis eelmine*) hästi puhastatud metallese, asetatavat tarvitatud fotokinnistisse ja (jätma — *sama, mis eelmine*) ta sinna mõneks ajaks. 7. Kultuuri-palee seinad (katma — *kindla kv. enneminev.*) marmoriga. 8. Viinamarjapõõsad (katma — *käskiv kv.*) kuuseokstega ja (matma — *sama, mis eelmine*) talvel paksult lume alla! 9. Tumesinist värvi (võtma — *kindla kv. täisminevik*) liiga palju, seepärast tuli (katma — *tud-kesksõna*) pind liiga tume. 10. Mäng (jätma — *kindla kv. lihtmin.*) pooleli, (võtma — *sama, mis eelmine*) raamatud ja hakati õppima. 11. Luuletaja J. Liiv (matma — *kindla kv. täismin.*) Alatskivile. 12. Miks (võtma — *kindla kv. lihtm. eitav k.*) palli kaasa? 13. Hoolitsetagu selle eest, et asju laokile (jätma — *tingiva kv. oleviku eitav k.*). 14. Muistendi järgi olevat Kalev Toompeale (matma). 15. (Kütma — *käskiv kv.*) täna tube tublisti! 16. (Katma — *v-kesksõna*) pinnad tuleb enne värvimist veega niisutada.

Ulesanne 161. Vaadelda *saatma*-tüübile sarnaseid sõnu, mille tüvi *ma*-tegevusnimes ei lõpe mitte *t*-ga, vaid *d*-ga.

murd/ma — murra/n — mur/da, murd/nud,
murd/si/n, mur/tud, mur/ta/kse.

Miks tegusõna *murdma* lihtminevikus kirjutatakse *d* kõrval *s*?

Harjutus 162. Kirjutada lünka *d* või *t*.

1. Puhkepäeval püü—sime jõe ääres kalu. 2. Söö—sime ja joo—sime loomad, kan—sime põhku lauta ja sea—sime asemed korda. 3. Too—sime iga kuu hulga esemeid materjalist, mida

hoi—sime kokku. 4. Võistlustel sõu—sime teistest paremini, jõu—sime esimestena finiši ja või—sime rändauhinna. 5. Trakto-
 ristid kün—sid oskuslikult ja sääs—sid nii hulga õli ning petroo-
 leumi. 6. Iga päev kan—sid pioneerid vett ja kas—sid istutatud
 puid ning pääs—sid nii nad kuivamisest. 7. Nad lei—sid õige
 lahenduse. 8. Neile, kes jalgpallimängu või—sid, hüü—sid kaota-
 jad kolmekordse hurraa. 9. Kas tun—site valu vähenemist, kui
 või—site põletatud kätt õliga? 10. Lai—sin maha kavatsuse minna
 uisutama, sest tea—sin, et jää on veel õhuke. 11. Kas te väi—site,
 et 2. Keskkooli õpilased või—sid maleturniiri? 12. Poisid sea—sid
 end ritta. 13. Taastajad jõu—sid antud töö varakult lõpetada ja
 nõu—sid tööd juurde. 14. Pioneerid sõu—sid kiiresti, jõu—sid
 õnnetuskohale ja pääs—sid lapse uppumisest.

Harjutus 163. Asetada sulgudes asetsev sõna küsimusele vas-
 tavasse vormi. Pealkirjaks: *Harjutus saatma-tüüpi sõnadele.*

1. Kus viga näed (laitma — *mida teha?*), seal tule ja aita.
 2. Fotoaparaat (võtma — *mida tee?*) matkale tingimata kaasa, kuid
 taskulambi võid koju (jätma — *mida teha?*). 3. Tema ülesandeks
 oli iga päev sigadele vikki (niitma — *mida teha?*), kartuleid
 (keetma — *mida teha?*) ja pörsaid (toitma — *mida teha?*). 4. (Saata-
 ma — *mida tee?*) peatselt teateid uuest töökohast! 5. Millal võin
 uue ülikonna kätte (saama — *mida teha?*)? 6. Raamatud võid ka
 postiga ära (saatma — *mida teha?*). 7. Kes teist mõistab raama-
 tuid (köitma — *mida teha?*)? 8. Haige on vaja soojalt kinni
 (katma — *mida teha?*). 9. (Keetma — *mida tee?*) õhtuks putru!
 10. (Jätma — *mida ära tee?*) alustatud tööd pooleli! 11. Vihma-
 mantli võid täna koju (jätma — *mida teha?*), sest ilm hakkab selgi-
 ma. 12. Mind kästi suppi (keetma — *mida teha?*). 13. (Mõõtma —
mida tee?) mänguväljak välja ja (niitma — *mida tee?*) sealt rohi
 maha! 14. (Keetma — *mida ära tee?*) mune liiga kaua! 15. Matka-
 misel (jätma — *mida ära tee?*) peatuskohtadesse prahti maha!
 16. Arvo ei suutnud Ainot males (võitma — *mida teha?*).
 17. (Võtma — *mida tee?*) toidunõud ja (katma — *mida tee?*) laud!
 18. (Laitma — *mida ära tee?*) põhjuse!

Sõnad, mille da-tegevusnimi on nõrgas, olevik tugevas astmes.

HAKKAMA-TUUP.

Ulesanne 164. Vaadelda tegusõna *hakkama* ja selle pööramist pööramistabelist.

hakka/ma — *haka/ta* — *hakka/n* — astmevahelduslik (olevik tugevas astmes, da-tegevusnimi nõrgas);

hakka/ma — tüvi kahesilbiline, III vältes, lõpeb täishäälikuga.

Peavormid:

	hakka/ma	haka/ta	
	Olevik	Lihtmin.	Kesksõna
Isikul.	hakka/n	hakka/si/n	haka/nud
Umbisikul.	haka/ta/kse		haka/t/ud

Hakkama-tüüpi sõnad on astmevahelduslikud (da-tegevusnimi nõrgas, olevik tugevas astmes); *ma*-tegevusnimes on tüvi III vältes, kahesilbiline ja lõpeb a-ga.

Ulesanne 165. Tõmmata *hakkama*-tüüpi sõnadele joon alla. Pealkirjaks: *Hakkama-tüüpi sõnade eraldamine*.

Ruttama, sattuma, hukkama, hukkuma, kukkuma, hüppama, lappima, rappuma, lõppema, tõttama, süttima, süütama, kraapima, puutuma, eitama, ootama, algama, sulgema, jälgima, salgama, tõmbama, kõndima, tunduma, katkema, jätkama, ärkama, tõrkuma, käskima, oskama, lõhkema, õitsema, kuivama, kaevama, laenama, säilima, suunama, käänama, määrima, ööbima.

Ulesanne 166. Kirjutada vihikusse sõna *hakkama* peavormid (vt. nr. 164) ja rohkesti seda tüüpi sõnu. Kriipsutada alla sisehäälikud.

Hakkama-tüüp.

Peavormid: . . . . .

Nagu hakkama pööratakse:

<i>lakkama,</i>	<i>hüppama,</i> .....
<i>tõttama,</i>	<i>vaatama,</i> .....
<i>aitama,</i>	<i>pöörama,</i> .....
<i>tallama,</i>	<i>aimama,</i> .....
<i>märkama,</i>	<i>vältama,</i> .....
<i>lupjama,</i>	<i>algama (alata),</i> .....
<i>hindama (hinnata),</i>	<i>hülgamma (hüljata),</i> .....

Ulesanne 167. Pöörata (suuliselt) tegusõna *hüppama*.

Ulesanne 168. Vaadelda *hakkama*-tüüpi sõnade isikulise tegumoe kindla kõneviisi lihtmineviku jaatavat kõnet. Teha sama-sugune töö teiste näidetega (tuua neid rohkesti). Pealkirjaks: *Lihtmineviku vaatlemine*.

Tugev aste

Nõrk aste

Lihtminevik

hakka/ma

haka/ta

hakka/si/n

hüppa/ma

hüpa/ta

hüppa/si/me

süüta/ma

süüda/ta

süüta/si/d

tõmba/ma

tõmma/ta

tõmba/s

oska/ma

osa/ta

oska/si/d

Hakkama-tüüpi sõnade isikulise tegumoe kindla kõneviisi jaatava kõne lihtminevik on tugevas astmes. Teda saab moodustada *ma*-tegevusnimest.

Harjutus 169. Moodustada lauseid, milles leidub *hakkama*-tüüpi sõnu isikulise tegumoe kindla kõneviisi lihtmineviku jaatavas kõnes. Tõmmata neile joon alla. Pealkirjaks: *Lihtminevik*.

Ulesanne 170. Vaadelda *hakkama*-tüüpi sõnade *da*-tegevusnime ja *nud*-kesksõna. Jätkata näidete esitamist.

Hakkama-tüüpi sõnad.

<i>da-tegevusnimi</i>		<i>nud-kesksõna</i>
hakka/ma	haka/ta	haka/nud
tüüta/ma	tüüda/ta	tüüda/nud
jne.		

Hakkama-tüüpi sõnade da-tegevusnimi ja selle järgi moodustatav nud-kesksõna on n õ r g a s astmes. da-tegevusnime tunnus on -ta.

Harjutus 171. Asetada sulgudes olevad sõnad *nud-kesksõna* vormi. Pealkirjaks: *Enneminevik.*

Kui vihm (lakkama), oli mees (hakkama) kodu poole sammuma. Varsti oli ta aga (märkama), et ümbrus on võõras. Ta oli (pöörama) siis kohe ümber ja (jätkama) teed vastassuunas, kuid see ei ole (aitama) midagi — metsast ei ole ta (oskama) ikkagi välja tulla. Lõpuks oli mees (silmama) suurt kuuske. Kuna rändamine oli mehe väga ära (kurnama), siis oli ta sinna öömajale jäänud.

Ta oli (süütama) väikese lõkke, (rüüpama) ligidal olnud allikast mõne hea sõõmu vett ja heitnud pikali. Uni aga ei ole mehel kuidagi tulnud, sest ta oli (pelgama) üksi olla. Keegi oli nagu eemal (oigama), siis oli üks suur lind üle (lendama), eemal olid nagu hundi silmad (hiilgama). Ka olid sääsed meest tublisti (tüütama) ja (piinama). Uneta oli ta lamanud, kuni taevas oli heledamaks (tõmbama). Siis oli mees uuesti (jätkama) kodutee otsimist.

Ulesanne 172. Vaadelda *hakkama-tüüpi sõnade tud-kesksõna*. Jätkata näidete esitamist.

tud-kesksõna.

Tugev aste	<i>tud-kesksõna</i>
hakka/ma	haka/tud
vaata/ma	vaada/tud
jne.	

tud-kesksõna on hakkama-tüüpi sõnadel n õ r g a s astmes. Kuna tud-kesksõna järgi moodustatakse kogu umbisikuline tegumood, siis on hakkama-tüüpi sõnade umbisikuline tegumood n õ r g a s astmes.

Harjutus 173. Moodustada lauseid, milles on kasutatud all esitatud sõnu umbisikulises tegumoes. Igas lauses kasutada eri vormi. Pealkirjaks: *Umbisikuline tegumood*.

Algama, oskama, aitama, hindama, vältama, ketrama, tõukama, tõttama, lupjama, keelama, süütama, vaatama, muldama, näitama, jätkama, kurnama, tõmbama, hüppama.

Ulesanne 174. Võrrelda pööramistabelit kasutades tegusõnade õppima ja hakkama pööramist.

Kindel kõneviis.

Ja a a t a v k õ n e.

Õppima-tüüpi sõnad.

Olevik:	1. ____ + n
Lihtmin.:	1. ____ + sin
Täismin.:	1. olen ____ + nud
Ennemin.:	1. olin ____ + nud

Hakkama-tüüpi sõnad.

____ + n
____ + sin
olen ____ + nud
olin ____ + nud

E i t a v k õ n e.

Olevik:	ei ____
Lihtmin.:	ei ____ + nud
Täismin.:	ei ole ____ + nud
Ennemin.:	ei olnud ____ + nud

ei ____
ei ____ + nud
ei ole ____ + nud
ei olnud ____ + nud

Tingiv kõneviis.

Ja a a t a v k õ n e.

Olevik: 1. _____
jne.

Õppima- ja hakkama-tüüpi sõnade tüvi on isikulise tegumoe pöördelistes vormides astmelt vastupidine, välja arvatud kindla kõneviisi lihtminevik, sest jaatava kõne lihtminevik on alati tugevas astmes.

Umbisikulises tegumoes on õppima- ja hakkama-tüüpi tegusõnade vormid kõik nõrgas astmes.

Harjutus 175. Määrata, missugused antud sõnadest on *muutuma* -tüüpi, missugused *õppima* -tüüpi, missugused *hakkama* -tüüpi. Pealkirjaks: *Sõnatüüpide määramine*.

Pakkuma, jaatama, ruttama, mattuma, viskama, hülgama, laadima, voltima, kattuma, organiseerima, ehitama, määrama, puutuma, liikuma, rüüpama, vettima, soovima, loobuma, kordama, korduma, vankuma, põlgama, jälgima, vaatama.

Näidis:

Muutuma-tüüpi

jaatama

Õppima-tüüpi

pakkuma

jne.

Hakkama-tüüpi

ruttama

Harjutus 176. Asetada sulgudes antud sõnad küsimusega näidatud vormi. Sulgudes olnud sõnadele tõmmata joon alla.

1. Spordiväljakul alguses (hüppama — *mida tehti?*) kaugust, (tõukama) kuuli, (viskama) oda, (kiikuma) pöördkiigel, (õppima) kolmikhüpet ja lõpuks (algama) korvpallimängu. 2. (Kittima — *mida tee?*) klaasid, (sättima) aknad kohale, (toppima) vatiga vahed kinni ja (kleepima) paberiribadega üle! 3. Eile (tekkima — *mida olevat teinud?*) kaugel põhjas järsku kõva torm, mis (vältama) kogu öö, (rikkuma) telefoniliine, (tuiskama) kõik teed kinni ja (tikkuma) isegi katuseid lammutama. 4. Alles mitmesaja aasta pärast (sattuma — *mida tehti?*) tuha alla (mattuma — *missuguste?*) linnadele ja (hakkama — *mida tehti?*) teostama väljakaevamisi. 5. Nüüd ma veidi (puhkama — *mida teeksin?*), pärast siis (lõhkuma) puud ja (pühkima) toad. 6. Munad tuli (sortima — *mida teha?*), liivapaberiga puhtaks (nühkima), kastidesse (pakkima) ja kastidele andmed peale (märkima). 7. Selle kipsisordi kõvenemine (vältama — *mida tegevat?*) mitu tundi, seepärast ei tule (ruttama), et (vaatama), kuidas vormitegemine õnnestus. 8. Helju (õppima — *mida tegevat?*) praegu koolis ülesantut ja alles hiljem (hakkama — *mida tegevat?*) ta klaveril harjutama. 9. Jaani vanaisa (sattuma — *mida oli teinud?*) mõisnikega vastuollu ja (rändama) Krimmi, kus (hakkama) kooliõpetajaks. 10. Teel (hakkama — *mida oli tehtud?*) hullama, (kukkuma) kohevasse lumehange ja (mattuma) üleni lume alla, kust siis lõbusa naeru saatel üksteist (välja tõmbama — *mida tehti?*). 11. (Kõn-

dima — *mida tegin?*) toas ringi, (vaatama) vahel aknast välja ja (ootama), kunas (lakkama — *mida teeb?*) vihm. 11. Esiteks (märkima — *mida tehakse?*) punktid, siis (tõmbama) jooned ja seejärel (lõikama) hulknurk välja.

ÕMBLEMA-TUUP.

Ulesanne 177. Vaadelda tegusõna *õmblema*.

õmble/ma — *õmmel/da* — *õmble/n* — astmevahelduslik (*da*-tegevusnimi nõrgas, olevik tugevas astmes);

õmble/ma — *ma*-tegevusnimes tüvi kahesilbiline, lõpeb silbiga *-le*, *-le* ees kaashäälik.

Peavormid:

	õmble/ma	õmmel/da	
	Olevik	Lihtmin.	Kesksõna
Isikul.	õmble/n	õmble/si/n	õmmel/nud
Umbisikul.	õmmel/da/kse		õmmel/d/ud

Õmblema-tüüpi sõnad on astmevahelduslikud (*da*-tegevusnimi nõrgas, olevik tugevas astmes); *-ma* ees on kaashäälikule järgnev *-le*.

Ulesanne 178. Leida antud sõnadest *õmblema*-tüüpi ja *kõnelema*-tüüpi (astmevahelduseta!) sõnad. Kirjutada nad eraldi tulpadesse. Pealkirjaks: *Sõnade liigitamine*.

Mõtlemä, võistlemä, sädelemä, võrdlemä, tegelemä, kõhelemä, liuglemä, muhelemä, sülelemä, vaatlemä, maadlemä, rabelemä, suplemä, vaatlemä, lendlemä, kogelemä, vedelemä, vaevlemä.

Näidis.

õmblema-tüüpi

mõtlemä

kõnelema-tüüpi

.....

Ulesanne 179. Kirjutada vihikusse sõna *õmblema* peavormid (vt. nr. 177) ja rohkesti seda tüüpi sõnu.

Õmblema-tüüp.

Peavormid: . . . . .

Nagu õmblema pööratakse:

tõmblema, ...	võrdlema, ...
karglema, ...	vaidlema, ...
maadlema, ...	vehklema, ...
kohtlema, ...	visklema, ...
looklema, ...	töötlema, ...
võitlema, ...	suplema, ...
pöörlema, ...	vaevlema, ...
üttelema (ütelda e. öelda, öelnud e. ütelnud) jne.	

Ulesanne 180. Pöörata suuliselt sõna *üttelema*.

Ulesanne 181. Pöörata (kirjalikult) isikulise ja umbisikulise tegumoe käskivas kõneviisis sõna *vaidlema*.

Harjutus 182. Moodustada lauseid, milles *õmblema*-tüüpi tegu- sõnu esineb *da*-tegevusnimes. Pealkirjaks: *Lauseid õmblema-tüüpi sõnadega*.

Näidis. 1. Rahu eest tuleb võidelda. 2. . . . .

Harjutus 183. Asetada sulgudes asetsevad *õmblema*- ja *kõnelema*-tüüpi sõnad küsimusega näidatud vormi. Sulgudes olnud sõnadele tõmmata joon alla.

1. On soovitav, et harrastataks ka teisi spordialasid ja (tegelema — *mida ei tehtaks?*) ainult pallimänguga. 2. (Juurdlema — *mida tehti?*) antud ülesande kallal, (võrdlema) saadud andmeid, (vaatlema) kaarti ja liiguti siis edasi. 3. Enne (mõttelema — *mida tee?*), siis (üttelema)! 4. (Karglema — *mida tehes?*) ja (hüplema) läksid kitsed karjamaale. 5. Isa (vaatlema — *mida tegi?*) meid ja (muhelema), kui me (vaidlema — *mida tegime?*). 6. (Suplema — *mida tehti?*) jões, mis (looklema — *mida tehes?*) läbib heinamaa. 7. Kass (vedelema — *mida tegi?*) ja (laisklema) ahju ees. 8. Peeter veel (kõhklema — *mida tegevat?*) ja (kahtlema), kas hakata poksimist õppima. 9. Ära lase koeri (kaklema — *mida teha?*) ja (purelema)! 10. Artell oli kleidi hästi (õmblema — *mida teinud?*).

Harjutus 184. Määrata (suuliselt) elmises harjutuses allakriiputatud sõnade tegumood, kõneviis, aeg, kõne ja pööre. Käändelise vormi korral anda nimetus.

KOKKUVÕTE TEGUSÕNADE TUUPSÕNADEST.

Ulesanne 185. Vaadelda eespool õpitud tüüpsõnade peavorme.

I. Astmevahelduseta tegusõnad.

ma-tegevusnimi		da-tegevus- nimi	Isikulise tegum. kindla kv.		nud-kesk- sõna	Umbisikulise tegumoe	
Tüüpsõna	Tüvi		olevik	lihtminevik		tud-kesksõna	kindla kõne- viisi olevik
too/ma	1-silbiline, -ma ees üllpikk täishäälik	tuu/a häälikute vaheldus	too/n	tõi/n tunnus -i-	too/nud	too/dud	tuu/a/kse
kirjuta/ma	3- või enamasilbiline, ei muutu	kirjuta/da	kirjuta/n	kirjuta/si/n	kirjuta/nud	kirjuta/tud	kirjuta/ta/kse
muutu/ma	2-silbiline III vältes, ei muutu	muutu/da	muutu/n	muutu/si/n	muutu/nud	muutu/tud	muutu/ta/kse
kõnele/ma	lõpeb silbiga -le-, mil- le ees on -e	kõnel/da	kõnele/n	kõnele/si/n	kõnel/nud	kõnel/dud	kõnel/da/kse

II. Astmevahelduslikud sõnad.

A.

ma-tegevusnimi		da-tegevus- nimi	Isikulise tegumoe kin- del kõneviis		nud-kesk- sõna	Umbisikulise tegumoe	
Tüüpsõna	Tüvi		Olevik	Lihtminevik		tud-kesksõna	kindla kõne- viisi olevik
		Tugevas astmes	Nõrgas astmes	Tugevas astmes			
luge/ma	2-silbiline I vältes, täishäälikuga lõppev, tüves b, d, g	luge/da	loe/n sulghääliku kadu, hääli- kute vahel- dus	luge/si/n	luge/nud	loe/tud	loe/ta/kse
õppi/ma	2-silbiline III vältes, täishäälikuga (i, u, e) lõppev	õppi/da	õpi/n	õppi/si/n	õppi/nud	õpi/tud	õpi/ta/kse
saat/ma	1-silbiline, lõpus t	saata/	saada/n	saat/si/n	saat/nud	saade/tud	saade/ta/kse

B.

ma-tegevusnimi		da-, ta- tegevusnimi	Isikulise tegumoe kin- del kõneviis		nud-kesk- sõna	Umbisikulise tegumoe	
Tüüpsõna	Tüvi		Olevik	Lihtminevik		tud-kesksõna	kindla kõne- viisi olevik
		Nõrgas astmes	Tugevas astmes	Tugevas astmes			
hakka/ma	2-silbiline III vältes, lõpeb a-ga	haka/ta	hakka/n	hakka/si/n	haka/nud	haka/tud	haka/ta/kse
õmble/ma	lõpeb silbiga -le-, mil- le ees on kaashäälik	õmmel/da	õmble/n	õmble/si/n	õmmel/nud	õmmel/dud	õmmel/da/kse

Ülesanne 186. Kasutades tüüpsõnade tabelit (lk. 83, 84), leida (suuliselt) antud sõnadest esiteks *tooma*-tüüpi, siis *kirjutama*-tüüpi sõnad jne.

Rippuma, kütma, hülgamma, süttima, puudutama, kasutama, jooma, rabelema, liiklema, kaapima, otsima, langema, lendama, viibima, kogunema, nikerdama, sattuma, hüppama, looma, sööma, lööma, mõtlema, helisema, viima, hääldama, varjutama, määrama, korraldama, sadama, soovima, vihtlema, kogeleva, tiirleva, kiikuma, oskama, edenema, õitsema, hukkuma, mõõtma, kinkima, asendama, kargama, leidma, taguma, viljeleva, tõmblema.

Ülesanne 187. Kirjutada antud sõnadest välja esiti *saatma*-tüüpi, siis *hakkama*-tüüpi sõnad.

Mõtisklema, nutma, haarama, looklema, ärkama, puhkema, tõstma, istuma, rüüpama, koitma, saabuma, hoidma, vahhima, liuglema, jaatama, katkema, kasvatama, küdema, kündma, noppima, lonkama, tuiskama, taastama, lootma, jätma, armastama, korduma, liitma, võtma, külvama, kõlbama, hüplema, mõtlema, lahkuma, ületama, kaotama, tõrelema, mattuma, võpatama, muhelema, kujunema, siduma, raiuma, tõukama, ekslema, küsitleva, kõhelema, puhkama.

Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks.

Vastamisel tuua näiteid.

1. Missugusesse kahte suurde rühma võib kõik tegusõnad jagada?
2. Iseloomustada *tooma*- (*kirjutama*-, *muutuma*-, *kõnelema*-) tüüpi tegusõnu. Nimetada peavormid.
3. Iseloomustada *lugema*- (*õppima*-, *saatma*-) tüüpi tegusõnu. Nimetada peavormid.
4. Iseloomustada *hakkama*- (*õmblema*-) tüüpi tegusõnu. Nime-
tada peavormid.
5. Suuliselt pöörata antud (õpetaja poolt) tegusõna isikulises ja
umbisikulises tegumoes. Tuua tema käändelised vormid.

Kordamine.

Ulesanne 188. Korrata, missuguseid tegusõna vorme vaadeldakse, kui tahetakse määrata, kas tegusõna on astmevahelduseta või astmevahelduslik (vt. lk. 11).

Ulesanne 189. Vaadelda, missuguses astmes on astmevahelduslike tegusõnade *ma*-tegevusnimi.

Missuguses astmes on *ma*-tegevusnimi?

<i>ma</i> -tegevusnimi	Astmevahelduse määramine	
	<i>da</i> -tegevusnimi	Olevik
õppi/ <i>ma</i>	õppi/ <i>da</i>	õpi/ <i>n</i>
hakka/ <i>ma</i>	hakka/ <i>ta</i>	hakka/ <i>n</i>
saat/ <i>ma</i>	saata/	saada/ <i>n</i>
luge/ <i>ma</i>	luge/ <i>da</i>	loe/ <i>n</i>
		jne.

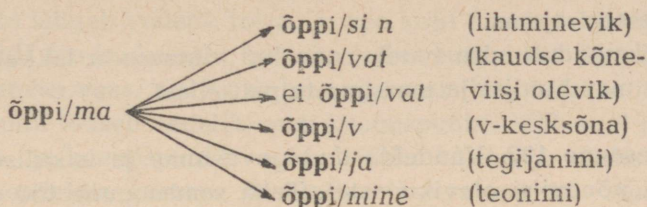
Astmevahelduslike sõnade isikulise tegumoe *ma*-tegevusnimi on alati **tugevas astmes**.

Harjutus 190. Kirjutada sulgudes antud häälikud õigesti. Pealkirjaks: *Harjutus ma-tegevusnimele*.

1. Jaamale liginedes hakkasid kõik ru(t)ama ja tõ(t)ama.
2. Käsitööringis õpime ka ti(k)ima, la(p)ima ja kuduma.
3. Miks te ei läinud täna su(p)lema?
4. Lapsed läksid aeda marju no(p)ima.
5. Maalrid hakkasid seinu lu(p)jama.
6. Laps hakkas kar(t)ma, kui koerad hakkasid hau(k)uma.
7. Hakka ahju kü(t)ma!
8. Läheme kartulikuhja ka(t)ma!
9. Teie jääge aknaid ki(t)ima ja to(p)ima!
10. Võimlemistunnis õpiti mar(s)ima.
11. Voolitav ese hakkas juba kuju võ(t)ma.
12. Õppisime kapsaid mul(d)ama.
13. Pean juba kell neli är(k)ama.

Ulesanne 191. Korrata, missugused tegusõnade vormid moodustatakse *ma*-tegevusnime järgi (vt. lk. 46).

Vaadelda tegusõnavormide moodustamist *ma*-tegevusnime järgi. Teha samasugune töö teiste näidetega.

Astmevahelduslikkude tegusõnade isikulise tegumoe kindla kõneviisi lihtminevikku jaatav kõne, kaudse kõneviisi olevik, v-kesksõna, tegiyanimi ja teonimi (teguõna nimisõnalised vormid) on **tugevas** astmes, sest need vormid tuletatakse *ma*-tegevusnimest.

Harjutus 192. Kirjutada järgmine matkakirjeldus ära, asetades olevikus antud tegusõnad lihtminevikku. Muudetud sõnad kriiputada alla.

Matkal.

1. Oleme matkal. Lõuna paiku teeme ühes metsatukas peatuse. Vaatame sobiva koha ja süütame seal lõkke. Keedame putru, korgime lahti välipudelid, rüürame pudru kõrvale piima ja nopime magustoiduks hiliseid maasikaid. Kustutame siis lõkke liivaga ja hakkame mängima, nii et metsaalune rökkab meie kilkeist.

Mina heidan murule. Tukun vist tüki aega, sest kui ärkan, märkan ma, et kaaslased pakivad juba seljakotte. Nad räägivad, et on oodata vihma.

Märkan ka ise, et üks pilv, mille servad leegivad ja helgivad kollakalt, kerkib meie kohale. Varsti langevadki esimesed suured piisad. Satume veidi ärevusse ja vaatame ringi, kuhu varjule tõtata. Eemalt paistab mingi suurem hoone. Lippame sinna. Hoone on rahvamaja. Lahke majahoidja kutsub meid sisse. Kraabime jalad puhtaks ja ruttame varjule, sest hakkab tugevasti sadama.

Ootame rahvamajas vihma lakkamist ja sordime matkal korjatud seemneid. Voldime kotikesed, pakime iga sordi eraldi

kotikesse ja märgime vajalikud andmed sinna peale. Aeg-ajalt ruttab üks või teine ilma vaatama, sest sadu tikub meie matka-plaane segi ajama.

Nii möödub mitu tundi, enne kui vihasadu lakkab. Täname lahket majahoidjat ja marsime reipalt edasi.

Ulesanne 193. Vaadelda *da*-tegevusnime ja isikulise tegumoe kindla kõneviisi oleviku astet. Teha samasugune töö teiste näidetega.

Astme vaatlemine.

da-tegevusnimi

õppi/*da*

haka/*ta*

saata/

õmmel/*da*

Olevik

õpi/*n*

hakka/*n*

saada/*n*

õmble/*n*

da-tegevusnimi ja isikulise tegumoe kindla kõneviisi olevik on alati vastupidises astmes.

Harjutus 194. Asetada sulgudes antud tegusõnad *da*-tegevusnimesse. Pealkirjaks: *Harjutus da-tegevusnimele*.

1. Tore on (uurima ja katsetama), eriti siis, kui seda (tegema) ühiselt, õpilasringis. Paljud katsetamiseks vajalikud vahendid saab ise (valmistama). Keedukolbideks näiteks võime (kasutama) läbipõlenud elektripirne. Selleks tuleb (lööma) pirni sokli sees olev pirni põhi ettevaatlikult katki ja saadud avast (uuristama) ja (eemaldama) pirni sisu. Seejärel jääb veel ainult klaasi servad viiliga (siluma) ja pirni kogunenud tükid välja (raputama), ja kolb ongi valmis. Tööd on vaja (teostama) ainult väga ettevaatlikult, sest klaas on õrn ja võib kergesti (purunema), kusjuures klaasikillud võivad kätte (sattuma). Säärasel kolvis võib vedelikke (keetma), ilma et oleks (kartma) tema purunemist.

2. Me võime kolvist (tegema) näiteks õppevahendi, millega saab (selgitama) termomeetri ehitust. Selleks tuleb võtta kork, (viilima) või (lõikama) ta parajaks, (puurima) temast auk läbi, (asetama) sinna pikk klaastoru. Kolb tuleb ääreni värvilist vett täis (kallama) ja (sulgema) toruga varustatud korgiga.

Nüüd jääb (määrama) sulamis- ja keemispunkt. Selleks tuleb seadeldis esiteks (asetama) sulavasse lumme, (vaatlema), kui madalale langeb vedelik torus, ja see koht ära (märkima). Et keemispunkti teada (saama), selleks tuleb seadeldist (hoidma) tükk aega keevas vees. Kolvis ei tohi aga vett (laskma) keema minna. Koht, kuhu tõuseb vedelik, ongi keemispunkt. Jääb veel (jaotama) sulamis- ja keemispunkti vahe 100-ks võrdseks osaks, (varustama) seadeldis vastava skaalaga, ja termomeetri mudel ongi valmis.

Ulesanne 195. Vaadelda astmevahelduslikkude tegusõnade *da*-tegevusnime ja *nud*-kesksõna astet. Teha samasugune töö teiste näidetega.

Astmete võrdlemine.

***da*-tegevusnimi**

õppi/da
haka/ta
saata/
luge/da
õmmel/da

***nud*-kesksõna**

õppi/nud
haka/nud
saat/nud
luge/nud
õmmel/nud

da-tegevusnimi ja *nud*-kesksõna on alati ühes ja samas astmes.

Harjutus 196. Moodustada lauseid, milles esineb astmevahelduslikkude tegusõnade *da*-tegevusnime ja *nud*-kesksõna.

Ulesanne. 197. Vaadelda astmevahelduslikkude tegusõnade *tud*-kesksõna astet. Teha samasugune töö teiste näidetega.

Astmete võrdlemine.

***ma*-tegevus- nimi**

õppi/ma
saat/ma
luge/ma

Tugev aste

õppi/da
saata/
luge/da

Nõrk aste

õpi/n
saada/n
loe/n

***tud*-kesksõna**

õpi/tud
saade/tud
loe/tud

<i>ma-tegevusnimi</i>	<i>Tugev aste</i>	<i>Nõrk aste</i>	<i>tud-kesksõna</i>
hakka/ma	hakka/n	haka/ta	haka/tud
õmble/ma	õmble/n	õmmel/da	õmmel/dud
oota/ma	oota/n	ooda/ta	ooda/tud
<i>E r a n d i d.</i>			
murda/ma	murda/	murra/n	mur/tud
seis/ma	seis/ta	seisa/n	seis/tud
laul/ma	laul/da	laula/n	laul/dud

Astmevahelduslike tegusõnade *tud-kesksõna* ja selle järgi kõik umbisikulise tegumoe pöördelised vormid on harilikult *nõrgas* astmes.

Harjutus 198. Asetada sulgudes antud sõnad umbisikulisel tegumoodil, nagu nõutav. Pealkirjaks: *Umbisikuline tegumood*.

Kui (tahtma) praepanni valmistada, (võtma) umbes poole millimeetri paksust musta plekki. Sellele (märkima) paras pikkus ja laius — põhi pluss ääred. (Tõmbama) mingi metallteravikuga plekkile, (märkima) ristküliku piirjooned ja (lõikama) plekitükk tahvlist välja. Seejärel (taguma) ääred umbes poole sentimeetri laiselt kahekorra. Pärast seda (mõõtma) igast äärest umbes 6 cm ja (kloppima) puust vasaraga plekil kõik neli äärt täisnurkselt üles. Kolm nurka (lööma) külgedele maha, üks (jätma) kallamiskokaks. Lõpuks (neetima) otsakülgedele veel hoiderõngaste hoidjad külge ja praepann ongi valmis. (Pidama) ainult kogu aeg seda silmas, et kõige tegemisel asjatult ei (ruttama) ega (tõttama).

Näidis.

Kui tahetakse praepanni valmistada, võetakse...

Harjutus 199. Moodustada sulgudes antud tegusõnadest *tud-kesksõna*. Pealkirjaks: *Harjutus tud-kesksõnale*.

1. Matkaks olid kõik eeltööd (tegema), kaardid (muretsema), marsruut kindlaks (määrama), ööbimiskohtades kokku (leppima), ülesanded (jaotama) ja varustus (pakkima). 2. Väljumine oli ette (nägema) kell 8 hommikul. 3. Kui oli küllalt (suplema), päikese käes (lamama), palli (mängima), (jalutama), (laulma), (jooksma) ja (hüppama), asuti rõõmsatena koduteele. 4. Aarnel oli õhtuks

hulk kalu (püüdma). 5. Aias oli hoolsasti (töötama): peenrad olid (kitkuma), kapsad (muldama), porgandid (harvendama), hernes-tele kepid (panema), tomatid keppide külge (siduma) ja kurgid (kastma). 6. Korralikul õpilasel on alati käed ja nägu (pesema), küünealused (puhastama), juuksed korralikult (lõikama) ja sile-daks (kammima), rõivad (harjama) ja pioneerikaelarätt (triikima). 7. Jaamast väljus raskekaaluline rong (saagima) metsamaterja-liga. 8. Kui puud olid kokku (kandma), (lõhkuma) ja riita (laduma), läksime tuppa, kus laud oli juba (katma).

Harjutus 200. Määrata palas esinevate tegusõnade tegumood, kõneviis, aeg, kõne ja pööre või missuguses käändelises vormis nad on.

1. Olev teeb isa mootorrattaga viimase ringi kolhoosi staadioni ringrajal. Küll harjutaks veelgi, aga nii on ta õppinud — iga asi omal ajal. Olevil tuleb tõtata pioneerimaleva nõukogu koosolekule. Vahetanud isa mootorratta oma isikliku jalgratta vastu, sõidab Olev tagasi kolhoosikeskuse poole. Nagu ei tahakski enam jalgrattaga sõita. Hoopis toredam on kihutada muidugi mootor-rattaga. Kuid ega Olev selle üle muretse. Mõne aasta pärast on tal juhtimisloa saamiseks nõutav vanusenorm käes. Seni aga tuleb hästi õppida, tublisti töötada kolhoosi põllul ning aegsasti tutvuda mootori töötamise saladustega. Ja seda juba Olev teeb.

2. Pole enam sellised ajad, kus mootorsõidukeid võisid endale lubada vaid rahameeste ja kulakute hellitatud võsud. Nüüd võib seda teha iga kolhoosnik, kes ainult tahab. Seda on Olev kogenu-d juba oma kodukolhoosiski. Esimesena oli ostnud mootorratta tema isa. Nüüd on neid juba kaheksal. Kevadeks tahtvat kaks meest „Moskvitši“ osta. Kas seda oleks suudetud vanasti? Ei iialgi!

Kolhoosil enesel on sinine „Pobeda“ ja 3 veoautot. Kõik suu-remad veod veetakse nüüd autodega. Isegi lapsed kaugematest kohtadest tuuakse hommikul autoga kooli. Pärast tunde on auto jälle ukse ees. „Asuge peale!“ — ja sõit läheb tagasi koju. Mis viga nii koolis käia!

IV. MÄÄRSÕNAD

Ülesanne 201. Vaadelda sõrendatult trükitud sõnu järgmistes lausetes.

E e m a l t (*kust?*) kostis noorte laulu.

S i i n (*kus?*) töötatakse sotsialistliku võistluse korras.

A s e t a n e e d r a a m a t u d n a t u k e (*kui palju?*) k a u g e m a l e (*kuhu?*)

V a r s t i (*millal?*) tuleb kevad.

A l a t i (*millal?*) tuleb vajalik töö teha k o h e (*millal?*).

L e i d a v a s t a s p a l j u (*kui palju?*) p a r e m i n i (*kuidas?*) k u i A i n o .

T ü t a r l a p s e d e s i n e s i d a k t u s e l v ä g a h ä s t i (*kuidas?*)

M e i e s a l g a j u h t t ä i d a b h ä s t i (*kuidas?*) o m a p i o n e e r i k o h u s t u s i n i n g õ p i b l a i t m a t u l t (*kuidas?*).

T ä n a m ö ö d u s i d t u n n i d k o o l i s e r i t i k i i r e s t i (*kuidas?*).

Sõnu, mis iseloomustavad tegevust, omadust või mingit suhet ja näitavad selle aega, kohta, viisi või määra (hulka), nimetatakse **määrsõnadeks**.

Määrsõnad kuuluvad harilikult tegusõnade juurde (*õpib hästi, eemalt kostis*), vahel aga ka omadussõnade juurde (omandame vene keeles väga häid teadmisi) või teise määrsõnade juurde (*üsna ligidal*).

Määrsõna esineb lauses *määrusena*. Näit. *Hiljuti* (m.) sõitis *üsna* (m.) suur rühm õpilasi *rõõmsasti* (m.) lauldes meist mööda.

Harilikult määrsõnad ei käändu ega pöördu, neil ei ole ka arvu (ainsust ega mitmust).

Mõned kohta näitavad määrsõnad esinevad sisse-, sees- ja seestütlevas käändes, näiteks:

astus sisse, viibis sees, tuli seest; tulge ette, olge ees, mine eest; läks välja, seisis väljas, saabus väljast;

mõned alale-, alal- ja alaltütlevas käändes, näiteks:

astuge kaugemale, seiske kaugemal, jõuab kaugemalt; astuge sinna, seiske seal, tuleb sealt; tulge lähemale, seiske lähemal, jälgige lähemalt.

Määrsõnade liigid.

Määrsõnad jagunevad oma tähenduselt liikidesse:

1. k o h a m ä ä r s õ n a d (vastavad küsimustele *kuhu? kus? kust?*): peale, peal, pealt, kaugele, kaugel, kaugelt, alla, all, alt, ligidal, eemal, siin, seal, kõrgel, ülal, üles, vastu, ees, taga, kuskil, lähemal jt.

2. a j a m ä ä r s õ n a d (vastavad küsimustele *millal? kunas?*): täna, homme, eile, varsti, peatselt, hiljuti, ammu, äsja, sageli, harva, hilja, vara, suviti, sügiseti, nüüd, siis, kohe, alati jt.

3. v i i s i m ä ä r s õ n a d (vastavad küsimusele *kuidas?*): tublisti, hästi, korralikult, püsivalt, paremini, valjusti, otse, püsti, pikali, rüsinale, jalgsi, käsitsi, kaksipidi, vastastikku, rõõmsalt, ruttu jt.

4. m ä ä r a - m ä ä r s õ n a d (vastavad küsimusele *kui palju?*): pisut, palju, vähe, natuke, mitmekesi, kahekesi, üksi, küllalt, väga, üsna, ainult, liiga, kaunis, pisut jt.

5. k ü s i v a d m ä ä r s õ n a d: *kuhu? kus? kust? millal? kunas? miks? mispärast? kuidas?* jt. Samad määrsõnad võivad esineda ka s i d u v a t e m ä ä r s õ n a d e n a, näit.:

Tehnikaringi liikmed korraldasid õppekäigu traktori-jaama, kus oli käsil traktorite ettevalmistamine kevadkülviks. Õpilased jälgisid huviga, *kuidas* traktorist käivitas mootori. Nüüd ootavad nad, *millal* traktorid alustavad tööd nende kodukolhoosi põldudel.

Ülesanne 202. Anda seletus eelnevate lausete ehituse kohta ning põhjendada koma esinemist neis.

Ulesanne 203. Kindlamaks vahetegemiseks määr- ja omadussõnade vahel vaadelda järgnevaid lauseid.

Määrsõnad.	Omadussõnad.
Valmistuge hästi (<i>kuidas?</i>) eksameiks!	Hea (<i>missugune?</i>) ettevalmistus tagab kindla edu.
Võimlejad esitasid harjutused ilusasti (<i>kuidas?</i>).	Täitke tabel ilusa (<i>missuguse?</i>) käekirjaga!
Peep tegi töö paremini (<i>kuidas?</i>) kui Jaak.	Peebu kirjand on parem (<i>missugune?</i>) kui Jaagu oma.

Harjutus 204. Määrata (suuliselt) kursiivis (kaldkirjas) trükitud sõnade liik.

1. Leili andis viivitamatult õige vastuse kooloni kasutamise kohta. 2. Ulesannet saab õigesti lahendada ka teisel teel. 3. Ilmar sai kirja oma *kaugelt* sõbralt Hiina Rahvavabariigis. 4. Kolhooside põldudele tuleb põlevkivituhk kohale vedada üsna *kaugelt*. 5. Kevadkülvi ajal käib sovhooside ja kolhooside põldudel *kiire* töö. 6. Et õigeks ajaks kohale jõuda, tuli teha *kiiret* käiku. 7. *Kiiresti* suurenevad meie maal külvipinnad uudis- ja jäätmaade ülesharimise tõttu. 8. Noored muusikasõbrad õppisid laulu *kaunis* ruttu pähe. 9. Uldse töötavad isetegevusringid klubis *kaunis* edukalt. 10. Rahvapilliorkestri esituses kõlas *kaunis* tantsuviis.

Määrsõna võrded.

On määrsõnu, mil nagu omadussõnadelgi on kolm võrret: alg-, kesk- ja ülivõrre.

Ulesanne 205. Vaadelda järgmiste määrsõnade võrdlemist.

Algvõrre	Keskvõrre	Ülivõrre
<i>valjusti</i> <i>ilusasti</i> <i>hästi</i>	<i>valjemini</i> <i>ilusamini</i> <i>paremini</i>	<i>kõige valjemini</i> <i>kõige ilusamini</i> <i>kõige paremini e.</i> <i>parimini.</i>

Harjutus 165. Moodustada kesk- ja ülivõrre järgmistest määr-sõnadest. Pealkirjaks: *Määrsõna võrded.*

Kõvasti, vaikselt, ruttu, kiiresti, rõõmsasti, nobedasti, õigesti, halvasti, tihedalt.

Määrsõnade õigekeelsus.

Ulesanne 206. Vaadelda jämendatult trükitud sõnu.

Millal tähistame Eesti NSV 15. aastapäeva? **Kunas** oli Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon? Kas tead, **millal** algab kevad? Nõukogude rahvad ehitavad kommunismi, **kuna** imperialistid valmistuvad sõjaks. „Kuidas karastus teras“ kuulub teoste hulka, **mil** on suur kasvatuslik tähtsus.

millal? ja **kunas?** on määrsõnad, mis väljendavad küsi-must aja kohta.

kuna tähendab *sellal kui, samal ajal kui.*

mil? on lühend määrsõnast *millal* ja asesõnast *millel.*

Ulesanne 207. Võrrelda sõnu *vahel* ja *vahest*.

Laagris olles korraldasid pioneerid **vahel** pikki matku. **Vahel** on sügiselgi sooje ilmu. Ruttame, **vahest** jõuame veel rongile. **Vahest** homme on ilus ilm. **Vahest** Jaan on juba koolis.

Sõnad *vahel* ja *vahest* ei ole ühe ning sama tähendusega:

vahel tähendab *mõnikord, aeg-ajalt,*

vahest tähendab *võib-olla, ehk.*

Ulesanne 208. Pöörata tähelepanu sõnadele *vähe*, *natuke* ja *pisut*.

Täna on mul **vähe** (= tõepoolest vähe) aega, seepärast ei saa ma teile tulla. Endisel ajal teenis tööline **vähe**, suurem osa läks vabrikandile. Täna on mul aega **pisut** (mitte küll palju) rohkem, läheme uisutama. **Natuke** pingutust veel, ja mul on homsed üles-anded tehtud. Supp on **pisut** soolane (soola on palju saanud).

Meeles pidada:

vähe tähendab *tõepoolest vähe*,
pisut ja natuke tähendavad *mitte küll palju, mitte päris ilma*.

Ulesanne 209. Pöörata tähelepanu sõnadele **pea** ja **peaaegu**.

Pioneerid lähevad **pea** (varsti) laagrisse. Minu vend saab **pea** kümneaastaseks. **Pea** saabub uus õppeaasta. Oleksime **peaaegu** rongist maha jäänud. Oli nii libe, et oleksin **peaaegu** kukkunud. Õde on minust **peaaegu** poole vanem.

pea tähendab *peatselt, varsti*,
peaaegu tähendab *mitte täiesti veel, pisut veel puudu*.

Ulesanne 210. Vaadelda sõnade *ümb*er ja *ringi* tähendust.

Kelk läks **ümb**er. Lohakalt tehtud töö tuleb **ümb**er kirjutada. Pöörduge **ümb**er! Tornist alla vaadates hakkas mul **pea ringi** käima. Vesi ajas veskikivi **ringi**. Orav jookseb puuris **ringi**. Kalju sõitis oma uue jalgrattaga õues **ringi**.

Võrrelda sõnu *ümb*er ja *ringi*.

ümber tähendab *vastupidi, teisiti, uuesti*,
ringi tähendab *ringjooneliselt*.

Harjutus 211. Valida sulgudes antud sõnadest õige ja põhjendada (suuliselt) seda. Pealkirjaks: *Harjutus määrsõnadele*.

1. (Vahel, vahest) sa siiski tuled minuga jalutama? 2. Kirjuta see artikkel seinalehe jaoks ilusa käekirjaga (*ümb*er, *ringi*). 3. (Pea, peaaegu) korraldavad kooli nooremad klassid isetegevusõhtu. 4. Korraldame (vahest, vahel) malevakoonduste ajal rühmapäevikute näitusi. 5. Töö lõpetamiseks kulub veel (natuke, pisut, vähe) aega. 6. „Valitud marsruut on (vähe, natuke) pikk teie rühma tütarlastele,“ rääkis vanempioneerijuht. 7. Pioneerid otsustasidki matkakava (pisut, vähe, natuke) (*ümb*er, *ringi*) teha. 8. Talvel viisid kommunistlikud noored koos pioneeridega (pea, peaaegu) igal pühapäeval läbi suusamatku. 9. Kiirenda veel (vähe, natuke) sõidukiirust ja sa jõuad esimesena finiši!

V. ABISÕNAD

KAASSÕNAD.

Ulesanne 212. Vaadelda sõrendatult trükitud sõnu järgmistes lausetes ja otsustada, missuguste sõnade juurde nad mõtteliselt kuuluvad.

Mööda Volga—Doni kanalit toimetatakse edasi palju kaupu. Suure laua taga töötas rühm õpilasi.

Käisin temaga koos matkal.

Takistuste kiuste jätkasime rännakut.

Lapsed jooksevad juba pluusi väel õues.

Sõnu, mis kuuluvad **käändsõnade** juurde ja märgivad nendevahelisi ruumilisi (ukse taga), ajalisi (pärast lõunat), põhjuslikke (töö tõttu) või muid suhteid, nimetatakse **kaassõnadeks**.

Käändsõna **ees** asetsevat kaassõna nimetatakse **eessõnaks**; käändsõna **taga** asetsevat kaassõna **tagasõnaks**.

Harjutus 213. Kriipsutada antud lauses alla käändsõna koos kaassõnaga. Eessõnadele tõmmata alla üks, tagasõnadele kaks joont. Pealkirjaks: *Harjutus kaassõnadele.*

1. Soodsate teeolude tõttu jõuti metsaveotöödega enne tähtaega valmis. 2. Suusavõistluse eel viidi malevas läbi 3-päevane treening. 3. Enne võistlust määrisid pioneerid hoolikalt suusad. 4. Ikka hoogsamalt liuglesid suusatajad mööda metsavahelist rada. 5. Hoolas õpilane töötab kindla päevakava järgi. 6. Pärast tunde toimub ringi „Osavad käed“ koosolek. 7. Koos pioneeridega töötas lõkkealuse valmistamisel rühmajuht. 8. Etteloetud kirjandi kohta võeti elavalt sõna.

Harjutus 214. Moodustada lauseid, milles esineb kaassõnu ees- ja tagasõnadena. Kaassõnale koos käändsõnaga tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Harjutus ees- ja tagasõnadele.*

Näidis.

Metsa ääres tegid pioneerid lühikese peatuse.

Ülesanne 215. Vaadelda kaassõnade esinemist lausetes.

Aseta lamp laua kohale!	—	kaassõna	alaleütlevas	käändes.
Lamp on laua kohal	—	"	alalütlevas	"
Võetagu lamp laua kohalt!	—	"	alaltütlevas	"

Õpilased astusid seinalehe juurde. Seinalehe juures vestles rühm õpilasi. Seinalehe juurest mindi pioneeride tuppa.

Osa kaassõnu ei käändu üldse. Näiteks: läbi, tõttu, kaudu jt.

Harjutus 216. Koostada 6 lauset kaassõnadega ääres, ümber, peale, poole.

Ülesanne 217. Vaadelda, missugust käänat nõuavad järgmised kaassõnad.

1. (akna) alla, all, alt, ette, ees, eest, juurde, juures, juurest jne.; (õpilase) järele, järel, järelt;
(seaduse) järgi.
(laste) hulka, hulgast, keskele jne.
kohale, külge, kõrvale jne.; ligidale, najale, poole jne.;
(seina) külge, peale, sisse, taha, äärde jne.;
(teiste) jaoks,
(pargi) kaudu,
(takistuste) kiuste, tõttu,
(kleidi) väel,
(ülesande) kohta,
läbi (saali),
üle (võrgu).

Eespool antud kaassõnad nõuavad **omastavat** käänat.

2. keset (jõge), enne (õhtut), mööda (veeteed), pärast (õhtusööki), mööda (puid) jne.

Üksikuil juhtudel on kaassõna muutunud liitmäärsõna osaks, s. t. liitsõna väljendab uut terviklikku mõistet (näit.: allamäge, pärivett, allatuult, vastuksa).

Antud kaassõnad nõuavad **osastavat** käänat.

3. (*põllust*) saadik,
(*kella üheksast*) peale.

Antud kaassõnad nõuavad **seestütlevat** käänet.

Mõned kaassõnad nõuavad:

4. **rajavat** käänet: kuni (kraavini);
5. **ilmaütlevat** käänet: ilma (loata; nägemata);
6. **kaasaütlevat** käänet: koos (lastega), ühes (nendega).

Harjutus 218. Asetada sulgudes olevad sõnad käändesse, mida nõuab vastav kaassõna. Pealkirjaks: *Harjutus kaassõnadele.*

1. Õpilased sõidavad pärast (koolitöö lõpp) pioneerilaagrisse.
2. (Pioneerijuht) koos minnakse (jõgi) äärde suprema. 3. Kevaditi lendavad linnud tagasi (põhi) poole. 4. Vahel lendavad nad üsna (pilved) all, vahel üsna ligi (maa). 5. Enne (pimeduse saabumine) kanti hagu ja puid (lõkkease) juurde kokku. 6. Lennukid lendavad (avarad põllud) kohal ja teostavad põldude pealtväetamist.
7. Peale (õpilased ja õpetajad) võttis koolipeost osa palju lastevanemaid. 8. Ilma (põhjalikud teadmised) ei saavutata töös häid tulemusi. 9. Matkajad liikusid piki (valge maantee) (eemalt paistev linnamägi) poole. 10. (Kompass) järgi olid nad valinud õige suuna.

Kaassõnade õigekeelsus.

Ulesanne 219. Pöörata tähelepanu sõnadele *mööda*, *pidi*, *piki*.

Käige kõnniteed **mööda** (mitte: *pidi*)! Orav jooksis **mööda** puuksi. Ule jõe saime purret **mööda**. Teretasin sõpru kätt**pidi**. Kärbes jäi jalgup**idi** ämblikuvõrku. Pioneerid ruttasid **piki** jõge (jõega rööbiti) laagrikoha poole. Jalgrada läks **piki** raudteed.

Meeles pidada:

mööda tarvitada, kui tegevus on ühenduses mingi pinnaga.

pidi tarvitada millestki kinnihoidmise, rippumise puhul.

piki tähendab äärt mööda, äärega, küljega rööbiti.

Harjutus 220. Moodustada (suuliselt) lauseid kaassõnadega mõõda, pidi, piki.

KÕRVALSÕNAD.

Ulesanne 221. Võrrelda tegusõnu antud lauseis.

1.	2.
Sotsialism on meil juba üles ehitatud.	Meie, nõukogude rahvas, ehitame kommunismi.
Meie kooli pioneerid hakkasid välja andma oma ajakirja.	Edaspidi peavad kolhooside põllud veel suuremat saaki andma.
Kooli seinalehes tõsteti esile VI klassi eesrindlikke õpilasi.	Raamat tõsteti riulilt kappi.

Vasakpoolses veerus annavad sõnad *esile, välja* ja *üles* tegusõnadele, mille juurde nad kuuluvad, uue tähendusliku varjundi.

Sõnu, mis lauses kuuluvad tegusõnade juurde ning annavad neile uue tähendusliku varjundi, nimetatakse **kõrvalsõnadeks**.

Harjutus 222. Moodustada allpool antud tegusõnadest uue tähendusega tegusõnu kõrvalsõnade *ära, üles, ette, välja, läbi, sisse* ja *maha* abil:

viima, andma, astuma, tooma, laskma, tõstma, teadma.

Näidis: *ära viima, üles tõstma jne.*

Harjutus 223. Koostada lauseid, milles esineb tegusõnu koos kõrvalsõnadega.

Edasi viima, ära võtta, üle antud, läbi lugenud, vastu võttes, välja antud, üles kündes, sisse astuda, võta lahti, ette üteldes.

Harjutus 224. Tõmmata järgmistes lausetes kõrvalsõnale joon alla ja näidata, missuguse tegusõna juurde ta kuulub. Pealkirjaks: *Harjutus kõrvalsõnadele.*

1. Nõukogudemaa jõudis oma tööstuse arenguga ette vanadest kapitalistlikkudest riikidest. 2. Meie kutsume kogu maailma üles rahulikule tööle. 3. Töös ja võitluses on kasvanud üles uus sugupõlv. 4. Töös kerkivad esile kiiret lahendamist nõudvad küsimused. 5. Töö toob kaasa külluse ja rõõmu. 6. Igas koolis antakse välja seinalehte. 7. Võeti vastu otsus korraldada lühijuttude võistlus. 8. Eesrindlaste töövõtteist haaravad kinni terved tsehhid. 9. Ettepanek arutati põhjalikult läbi. 10. Klass võttis vastu otsuse korraldada õppekäik klaasivabrikusse.

SIDESÕNAD.

Ulesanne 225. Vaadelda siduvaid sõnu järgmistes lausetes ja jälgida, mida nad ühendavad a) vasakpoolses ja b) parempoolses veerus antud lausetes.

Insener astus noore traktori juurde **ja** nüüd asusid nad koos kõrvaldama tekkinud rikut (*ja seob lauseid*).

Kas õpid agronoomiks **või** huvitab sind töö masinaehituse alal? (*või seob lauseid*).

Õpilased käisid kolhoosi aias **ja** põldudel, avarates lautades **ja** linnufarmis (*ja seob lauseid, s. o. lauseosi*).

Kas sulle meeldib enam töö aias **või** põllul? (*või seob lauseosi*).

Sõnu, mis ühendavad lauseid või lauseosi, nimetatakse **sidesõnadeks**.

Ulesanne 226. Jälgida järgmisi sidesõnu ja ühend sidesõnu: ja, ning, kui ka, ega, ehk, või, aga, kuid, ent, vaid, siiski, kuigi, sest, sellepärast, nagu, kui, otsekui, kuna, et nii... kui ka jt.

nii et, sest et, sellepärast et, olgugi et, ilma et, seks et, sellele vaatamata et, enne kui, siis kui, seni kui, niikaua kui, sellal kui jt.

Harjutus 227. Moodustada lauseid, milles sidesõnad seovad a) lauseid, b) lauseosi.

Ülesanne 228. Vaadelda sidesõnade ja koma kasutamist järgmistes lausetes.

Laused	Seletus
Meie maal haritakse üles uudismaid, kuna kapitalistlikes riikides külvipind väheneb.	Sidesõnade et, sest, kuid, kuna, ent, see pärast, samuti sidesõnade kas, kuni, kuigi ees kasutatakse koma.
Meie põldude viljakus tõuseb, sest teadus on rakendatud põllumajanduse teenistusse.	
Partei ja valitsus tahavad, et rahvas elaks üha jõukamalt.	
Traktorid künnavad põllud sügavalt üles, seepärast väheneb umbrohi.	
Suured tööd toovad kaasa suuri raskusi, kuid visadusega võidame need.	
Traktoristid tegid tublit tööd, ent plaani ületamiseks rakendavad nad veel kõik jõud.	

Harjutus 229. Moodustada lauseid sidesõnadega kas, kuni, kuigi.

Harjutus 230. Panna koma, kuhu vaja.

1. Meie rühmanõukogu esimees on niisugune et kõik peavad temast lugu. 2. Õpilased ootavad et järgmine seinalehe number oleks huvitavam eelmisest. 3. Oli möödunud tund kuid malepartii kestis veel. 4. Endel oli alles vähe mänginud seepärast võitis Arno tema. 5. Pioneerid kuulasid huviga ettekannet kuni algas filmi demonstreerimine. 6. Suusavõistlustel saavutati häid aegu kuigi rada oli raske. 7. Võitis teine rühm sest pioneerid olid hästi ette valmistatud. 8. Treener küsis kas kõigi suusad on korras. 9. Pee-ter on hea suusataja ent õppimises on pinginaaber temast ees. 10. Salk nõuab et iga pioneeri vihikud oleksid puhtad.

Ulesanne 231. Vaadelda sidesõnade kasutamist järgmistes lausetes.

Laused	Seletus
Nõukogude noored on töökad, julged ja elurõõmsad. Õpilane täitis oma ülesande hoole ning suure püüdlikkusega. Ükski pioneer ei karda raskusi ega tagane oma eesmärkidest. Igale rahvamajanduse harule annavad abi ilmastikuteaduse ehk meteoroloogia alal töötajad. Kas homseks on oodata kuiva või sademetega ilma? Nii lendurid ja meremehed kui ka agronoomid peavad oma töös silmas ilmajaama andmeid.	Sidesõnade ja, ning, ega, ehk, või, kui ka ette ei asetata koma. (Komata sidesõnad.)

Harjutus 232. Panna koma, kuhu vaja.

1. Kas arutleme nähtud lavastust omavahel või kutsume külla ka teatritöötaja? 2. Võistkonna kapten täidab täpselt mängu reegleid ega luba neid ka teistel rikkuda. 3. Kõik töölised tahavad et käitis täidaks plaani. 4. Sajad killud vihisesid tema ümber kuid Mikk ei hoolinud neist (E. Männik). 5. Ants läks otse läbi pargi et kiiremini koju jõuda. 6. Me teame et Venemaa on paljude teaduslike leiutuste kodumaa. 7. Heino küsis sõbralt kas ta homme raamatukokku läheb. 8. Kas tead juba et Tõnu sõidab võistlustele? 9. Ta kavatses laupäevaks tagasi jõuda kuid ma arvan et see on võimatu. 10. Õpilased kuulavad seletusi ja märgivad tähtsama üles. 11. Sellise ilmaga ei saa uisutada ega suusatada. 12. Vana tööline jutustas ja lapsed kuulasid huviga.

Ulesanne 233. Mõnede sidesõnade ees vahel kasutatakse koma, vahel mitte. Niisugused sidesõnad on: *kui, nagu, aga, vaid*. Vaadelda koma kasutamist nende sidesõnade puhul.

Laused	Seletus
1. Jõudsimel ekskursioonilt kodulinna tagasi, kui päike vajus majakatuste taha. Päike punetas kui tuleketas.	1. <i>kui</i> alustab liitlauses kõrvallauset, asetatakse koma. <i>kui</i> esineb lihtvõrdluses, koma ei asetata.
2. Noor kaevur saavutas häid töönäitajaid, nagu oleks ta aastaid kaevanduses töötanud. Lendurid on julged nagu kotkad.	2. <i>nagu</i> alustab liitlauses kõrvallauset, asetatakse koma. <i>nagu</i> esineb lihtvõrdluses, koma ei asetata.
3. Esimene rühm korraldas suusamatka, aga teine rühm mängudekoonduse. Meie aga valmistume huvitavaks vene keele koonduseks.	3. <i>aga</i> seob liitlause osi, asetatakse koma. <i>aga</i> ei seo lauseid, koma ei asetata.
4. Ärge kartke raskusi töös, vaid ületage need mehiselt. Klassis oli kuulda vaid sulgede krabinat.	4. <i>vaid</i> seob liitlause osi, asetatakse koma. <i>vaid</i> ei seo lauseid, koma ei asetata.

Harjutus 234. Panna koma, kuhu vaja.

1. Hästi kaetutena elavad ka kõige õrnemad taimed talve üle nagu polekski meil pakast. 2. On hea kui viljapuude tüvesid kaitsakse jäneste eest. 3. Meie aedadele ei leidu talvel mitte ainult vaenlasi vaid ka abistajaid. 4. Tihaseid ja leevikesi kohtleb iga aednik kui sõpru. 5. Linnukesed meelitame kergesti aeda kui valmistame neile toidulauad. 6. Leevikesed ja tihased hävitavad viljapuukahjureid mistõttu tunneme neid kui aedniku truid abilisi. 7. Suvel ehib aeda puude rohelus aga talvel imetleme kaunist härmarüüd. 8. Tugevad männid seisavad aia serval nagu küünlad. 9. Nemad on talvel niisama haljad kui suvelgi.

Ulesanne 235. Vaadelda järgmisi ühendside sõnu ja panna tähele koma kasutamist.

Varsti hakkas sadama, nii et pidime mängimise lõpetama.

Harilikult asetatakse koma ühendsidesõna esimese osa ette.

Varsti hakkas sadama nii, et pidime mängimise lõpetama.

Kui ühendsidesõna üht osa on põhjuse, seletuse jne. esiletoomiseks eriti rõhutatud, panakse koma tema järele.

Harjutus 236. Panna koma, kuhu vaja.

1. Õpilane vastas nii julgelt sellepärast et ta oli oma teadmis-
tes kindel. 2. Artell töötas nii et sai rändpunalipu. 3. Helle kirju-
tas kirjandi ilma et ta oleks ühtki viga teinud. 4. Möödus paar
päeva enne kui uus õpilane meiega harjus. 5. Me oleme saanud
sõpradeks sellepärast et meil on ühised huvid. 6. Peedu jõudis
tagasi enne kui teda keegi oodata võis. 7. Aino asus aegsasti
korjama sellele vaatamata et ta teab õpitut väga hästi.

HUUDSÕNAD.

Ulesanne 237. Vaadelda sõrendatult trükitud sõnu järgnevais lauseis.

O h, kui ilus kevadilm! T o h o h, kes sealt tuleb? A h kui kahju! O h! Mis ma nüüd teen?

Sõnu, mis väljendavad mitmesuguseid tundeid, häälistsusi, loodushääli ja loomade kutsumist, nimetatakse **hüüdsõnadeks**.

Ulesanne 238. Vaadelda, mida väljendavad antud hüüdsõnad.

Hüüdsõnad:	Väljendavad:
1. Oh! oo! uih! aeh! ah! ai! tohoh! nonoh! ennäe! hõissa!	1. tundeid,
2. tsiu-tsiu! kiriküüt-kiriküüt! tsirr-tsirr! kukeleegu! am- muh! möö!	2. häälistsusi,
3. tibu, tibu! utu, utu! notsu, notsul ptruul nõõ!	3. loomade kutsumist, hõika- mist.
jne.	

Ülesanne 239. Vaadelda hüüdsõnade esinemist järgnevais lauseis ja kirjavahemärke nende järel.

Lauseid hüüdsõnadega.	Seletus kirjavahemärkide kohta.
1. <i>Nonoh</i> , kuhu nüüd? <i>Oi</i> , kuidas tuul ulub!	1. Hüüdsõna järel on väike hääldamispaus — hüüdsõna järele pannakse k o m a.
2. <i>Ah</i> tühja! <i>Tohoh</i> hullu!	2. Hüüdsõna järel hääldamispausi ei peeta — k o m a p u u d u b.
3. <i>Ai!</i> Valus oli!	3. Hüüdsõna on eriti tugevasti rõhutatud, hüüdsõna järel peetakse pikem paus — asetame h ü ü u m ä r g i.

Hüüdsõna võib lauses esineda kas kirjavahemärgiga eraldamata, või eraldatult k o m a g a, erilise rõhutamise korral aga h ü ü u m ä r g i g a.

Harjutus 240. Moodustada lauseid hüüdsõnadega, mis väljendavad: 1. üllatust, 2. rõõmu, 3. valu, 4. ehmatus, 5. kartust, 6. imetust, 7. imetlust, 8. tänu, 9. loomade kutsumist, hõikamist, 10. peletamist, 11. loomade hääli, 12. loodushäälte järeleaimamist.

Kasutada õigesti kirjavahemärke. Pealkirjaks: *Lauseid hüüdsõnadega.*

Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks.

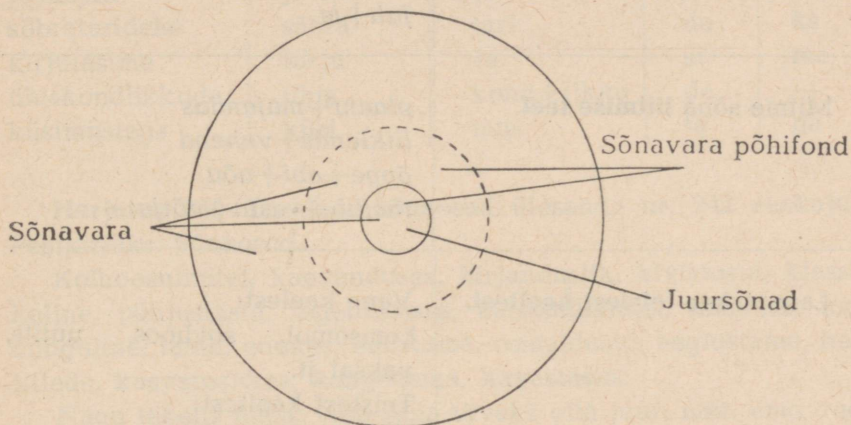
Vastamisel tuua näiteid.

1. Missuguseid sõnu nimetatakse mäarsõnadeks?
2. Nimetada mäarsõnade tähtsamad liigid.
3. Mitu võrdlusastet on mõnedel mäarsõnadel?
4. Missuguseid sõnu nimetatakse kaassõnadeks? Kuidas neid liigitatakse?
5. Missuguseid sõnu nimetatakse kõrvalsõnadeks?
6. Missuguseid sõnu nimetatakse sidesõnadeks?
7. Nimetada sidesõnu, mille ette harilikult pannakse koma.
8. Mida väljendavad hüüdsõnad?

TULETUSÕPETUS

UUTE SÕNADE TULETAMISE VÕIMALUSTEST.

Marksistliku keeleõpetuse järgi moodustavad kõik keeles olemasolevad sõnad keele **sõnavara**.

Peamine keele sõnavaras on **sõnavara põhifond**. Selle ulatus on palju väiksem kui keele sõnavaral, kuid ta elab väga kaua, sajandite vältel ja annab keelele baasi uute sõnade moodustamiseks. Sõnavara põhifondi kuuluvad üldtuntud, üldiselt tarvitusel olevad sõnad, nagu: *puu, uks, minema, tulema* jne.

Vastavalt ühiskondliku elu vajadustele täieneb ka keele sõnavara. Koos sotsialistliku ülesehitustööga on eesti keele sõnavara rikastunud paljude uute sõnadega, näiteks *kolhoos, sovhoos, sotsialistlik võistlus, pioneer* jne., milledest enamik kuulub sõnavara põhifondi, kuna nad on üldtuntud ja üldiselt tarvitusel.

Harjutus 241. Leida vähemalt 15 sotsialistlike eluavalduste väljendamiseks tarvitavat sõna, mis ülal pole loetletud. Peal-

kirjaks: *Sotsialistlike eluavalduste väljendamiseks tarvitata vaid sõnu.*

„Sõnavara peegeldab keele seisundi pilti: mida rikkam ja mitmekülgsem on sõnavara, seda rikkam ja arenenum on keel.”¹

Keelt võib rikastada:

Seletus	Näiteid
Olemasolevaile sõnatüvedele liidetakse teatav häälik või häälikurühm — liide .	<i>partei+lane</i> <i>kolhoos+nik</i> <i>lennu+k</i> <i>kivi+ne</i> <i>asu+la</i> <i>juh+is</i>
Mitme sõna liitmise teel.	<i>plaani+majandus</i> <i>liiklemis+vahend</i> <i>õppe+abi+nõu</i> <i>raadio+vastu+võtja</i>
Laenatakse teistest keeltest .	Vene keelest: komsomol, sovhoos, uulits, vaksal jt. Teistest keeltest: üllatama, aare, taust, säilima jt. (soome k.); tenor, kassa, moto jt. (itaalia k.); sport, tennis jt. (inglise k.); hotell, paraad jt. (prantsuse k.).
Laenatakse murretest .	<i>künnis</i> <i>rõivas</i> <i>ülle, üll, ült</i> <i>taluma</i> <i>vahe — vaheda (terav)</i>

¹ J. V. Stalin, Marksism ja keeleteaduse küsimused, 1952, lk. 20.

SÕNAOSAD.

Ülesanne 242. Meelde tuletada sõnaosi.

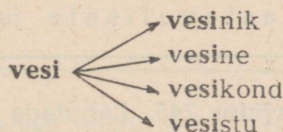
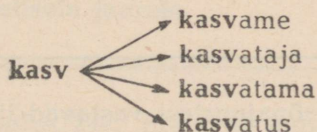
Sõna	Tüvi		Tunnus	Muute- lõpp
	Juur	Liide		
ema	ema	—	—	—
raamatule	raamatu	—	—	le
loen	loe	—	—	n
õppisite	õppi	—	si	te
lauludelt	laulu	—	de	lt
tähestikus	tähe	stiku	—	s
jooksjail	jooks	ja	i	l
sõbratarideks	sõbra	tari	de	ks
kirjutasime	kirju	ta	si	me
ühiskondlikkude	ühis	kond+likku	de	—
küsimustega	küsi	mus	te	ga

Harjutus 243. Eraldada sõnaosad ülesande nr. 242 eeskujul. Pealkirjaks: *Sõnaosad*.

Kolhoosnikutel, kaevanduses, kirjanduslik, kivistusid, klassikaline, põhjustasid, tegelikkuses, märkmikkudel, mõistlik, loominguiline, laiali, edukas, eelistama, eemaldusid, aeglustama, helitleda, kasvatuslikes, kaugenema, kavastasin.

Nagu tabelis näha, võib sõna tüveks olla juur, näit. *ema*, *raamat*, *loe* või liitega sõna, näit.: *tähestik*, *jooksja*, *kirjuta*.

Juursõnad moodustavad ühe osa sõnavara põhifondist ja on uute sõnade tuletamise aluseks.

Liitega tüved võivad kuuluda sõnavara põhifondi, olenedes sellest, kas nad on üldiselt tuntud ja üldiselt tarvitusel, näit.: *kolhoosnik*, *õpilane*, *kirjutama*, või üldsõnavarasse, näit.: *töötleva*, *nägemus*, *kirjastus*.

Küsimusi.

Vastamisel tuua näiteid.

1. Nimetada kõik sõnaosad.
2. Mis on sõna juur?
3. Mis on sõna tüvi?
4. Mida nimetatakse muutelõpuks?
5. Mida nimetatakse tunnuseks?
6. Mida määrab käandsõna tunnus?
7. Mida määrab tegusõna tunnus?
8. Mida nimetatakse tuletusliiteks?
9. Kuidas rikastatakse keelt?

JUURE KÄÄNE LIITE LIITUMISEL.

Harjutus 244. Vaadelda, missugusele käändele liitub liide.

tark+us	= tarkus	Juur on nimetavas käändes.
lõpp+lik	= lõplik	
kunst+nik	= kunstnik	
vesi+kond	= vesikond	

mäe+stik	= mäestik	Juur on omastavas käändes.
tüdruku+ke(ne)	= tüdrukuke(ne)	
õhu+line	= õhuline	
venna+lik	= vennalik	

Liited võivad liituda nii nimetavalisele kui ka omastavalisele juurele.

Harjutus 245. Lahutada antud sõnajuurtest vastavad liited ja kirjutada juur õigesse lahtrisse. Pealkirjaks: *Juure kääne liite liitumisel.*

Kolhoosnik, sõbratar, heinaline, raudne, vesine, keeleline, okkaline, piltlik, majanduslik, põhjusetu, viljakas, andekas, pikaldane, söökla, tähestik, teaduskond, hallikas, vaimukas, laevastik.

Nimetav	Omastav
<i>kolhoos</i>	<i>sõbra</i>

JUURE ASTE LIITE LIITUMISEL.

Ulesanne 246. Vaadelda juure astet liite liitumisel.

Juur	Tuletamine	Tuletussõna	Seletus
sport (spordi, sporti) õhk (õhu, õhku) sõber (sõbra, sõpra) jalg (jala, jalga) aed (aia, aeda) hein (heina, heina) sõber (sõbra, sõpra) laev (laeva, laeva) kiht (kihi, kihti) vili (vilja, vilja) liikuda (liigun)	sport+lane õhk+kond sõpr+us jalg+si aed+nik heina+line sõbra+tar laeva+stik kihi+line vilja+kas liigu+ta	<i>sportlane</i> <i>õhkkond</i> <i>sõprus</i> <i>jalgsi</i> <i>aednik</i> <i>heinaline</i> <i>sõbratar</i> <i>laevastik</i> <i>kihiline</i> <i>viljakas</i> <i>liiguta(ma)</i>	Liide liitub tu-gevaastmelisele juurele. Liide liitub nõr-gaastmelisele juurele.

Tuletusliide liitub nii tugevaastmelisele kui ka nõrgaastmelisele juurele.

Harjutus 247. Eraldada antud sõnadest püstkriipsuga liide ja kirjutada õigesse lahtrisse. Pealkirjaks: *Juure aste liite liitumisel.*

Villane, sportlane, neljaline, künklik, naljakas, laevastik, kaubastu, vesikond, rikkalik, leidlik, üleliiduline, tarkus, topis, mur-rang, viljakus, eesrindlik, mesinik, leping, tõend, sõiduk.

Tugevaastmeline juur	Nõrgaastmeline juur
sport/lane	villa/ne

Ulesanne 248. Meelde tuletada sõnade õigekirjutust liite liitumisel.

Näited	Reegel
linn+lane = <i>linlane</i> metall+ne = <i>metalne</i> lõpp+lik = <i>lõplik</i> täpp+ne = <i>täpne</i>	Kui liite liitumisel tekib kaashäälikuühend , kirjutatakse selles ühendis kõik tähed ühekordselt .
Erandid: õhk+kond = <i>õhkkond</i> monotoon+ne = <i>monotoonne</i> plekk+ki = <i>plekkki</i> kask+ki = <i>kaskki</i> lill+gi = <i>lillgi</i>	Erandi moodustavad sõnad, mille juur lõpeb sama häälikuga , millega liide algab , ja liide -ki, -gi .

Harjutus 249. Leida sõnu, kus liite liitumisel tekib kaashäälikuühend: a) 5 sõna, kus liide algab juure lõpuhäälikust erineva häälikuga; b) 5 sõna, kus liide algab sama häälikuga, millega juur lõpeb; c) kus liitub *-gi* või *-ki*. Moodustada lauseid, kus esinevad leitud sõnad. Pealkirjaks: *Kaashäälikuühendite kirjutamine liite liitumisel*.

Harjutus 250. Kirjutada sulgudes olevad häälikud ühe või kahe tähega, nagu nõutav. Pealkirjaks: *Kaashäälikuühendi õigekirjutus liite liitumisel*.

1. Nõukogude kirjani(k)ond on tihedalt seotud rahvaga.
2. Pärast õpingute katkestamist ülikoolis käis M. J. Lermontov kaardiväe-li(p)nike koolis.
3. Täie pingega töötavad noored ja vanad, li(n)lased ja kolhoosnikud, et ehitada üles kommunismi.
4. Eesti NSV-s nimetatakse pi(k)likke künkaid voorteks.
5. Maa-

kera ümbritsevas õh(k)onnas esinevad meteoroloogilised nä(h)tused. 6. Krista(l)selt särasid kastepiisad viole(t)setel kanarbikuõitel. 7. Hobuse sa(m)gi muutus kiiremaks sihtkohale lähenemisel. 8. Rukkirää(k)i kuulub rookanalaste sugukonda. 9. Vana se(p)ki muheles rõõmsasti, vaadeldes kolhoosinoorte hoogsat lõikuspidu. 10. Metsast kostis käo monotoo(n)e kukkumine.

SÕNADE TULETAMINE LIIDETE ABIL.

Ülesanne 251. Vaadelda, missuguseid sõnaliike saab liidete liitumise abil.

Näiteid		Sõnaliik
tark+us hea+dus harju+mus töö+line kolhoos+nik rahva+stik	<i>tarkus</i> <i>headus</i> <i>harjumus</i> <i>tööline</i> <i>kolhoosnik</i> <i>rahvastik</i>	Nimisõnad.
raud+ne õnne+lik tähelepane+lik rõõm+us	<i>raudne</i> <i>õnnelik</i> <i>tähelepanelik</i> <i>rõõmus</i>	Omadussõnad.
kõne+le riie+tu tegu+tse istu+ta	<i>kõnele(ma)</i> <i>riietu(ma)</i> <i>tegutse(ma)</i> <i>istuta(ma)</i>	Tegusõnad.
tubli+sti (vaikne) vaikse+lt jalg+si	<i>tublisti</i> <i>vaikselt</i> <i>jalgsi</i>	Määrsõnad.

Liidete abil tuletame nimi-, omadus-, tegu- ja määrsõnu. Vastavalt on ka nelja liiki liiteid: **nimisõna-, omadussõna-, tegusõna- ja määrsõnaliited.**

NIMISÕNALIITED.

Ulesanne 252. Vaadelda liite *-stik* liitmisel tekkinud sõna tähendust.

Juur	Liitega sõna
rahva	rahva/ stik
mäe	mäe/ stik
saare	saare/ stik
tähe	tähe/ stik
võsa	võsa/ stik
laeva	laeva/ stik
sõna	sõna/ stik

Sõna tähendab

kogu	rühma
tähe/ stik	mäe/ stik
sõna/ stik	saare/ stik
rahva/ stik	võsa/ stik

Ulesanne 253. Meenutada *maastik*-tüüpi sõnade käänamist.

Ulesanne 254. Käanata *sõnastik* ainsuses ja mitmuses. Pealkirjaks: *stik-liitega sõnade käänamine*.

Ulesanne 255. Kirjutada sulgudes olevad sõnad vastavas käändes, nagu nõutakse. Pealkirjaks: *stik-liitega sõnade õige-kirjutus*.

1. Meie kodumaa (mäestik — *mitm. seesütl.*) leidub palju maapõuevarasid. 2. Eesti kuppelmaastik on tekkinud jääajal (jääliustik — *mitm. om.*) toimel. 3. Haanja (kõrgustik — *ains. alalütl.*) asetseb Eesti kõrgeim kuppel. 4. Nõukogude Liidu (saarestik — *mitm. seestütl.*) idapoolseim on Kuriili saared. 5. Geograafia tunnis õpime tundma kõikide kliimavöötmete (taimestik — *ains. os.*) ja (loomastik — *ains. os.*). 6. Meie kodumaa (mullastik — *mitm. seestütl.*) on viljakaim mustmuld. 7. Meie (laevastik — *ains. sisseütl.*) kuuluvaid laevu sõidab nii Atlandi kui ka Vaikses

ookeanis. 8. Endised kasutamata (rägastik — *mitm. nim.*) on hari-
tud põllumaaks. 9. Tõlkeharjutust tehes lubati kasutada (sõnas-
tik — *ains. os.*). 10. Eesti (tähestik — *ains. seesütl.*), võõrtähed
kaasa arvatud, on kolmkümmend kolm tähte.

Ulesanne 256. Vaadelda liite *-ik* liitumisel tekkinud sõnade
tähendust.

Sõna tähendab

rühma	või	kohta
tamm/ ik		madal/ ik
lep/ ik		kaev/ ik
ahel/ ik		

Ulesanne 257. Meenutada silbitamist ja sõnaväldet.

Ulesanne 258. Vaadelda *ik*-liitega sõnade käänamist.

Näide	Seletus
häälik (2-silbiline, II vältes) hääliku häälikut häälikusse häälikute häälikuid häälikutesse e. häälikuisse	ik -liitega sõnad, mis on 2-silbi- lised ja II vältes , käänduvad <i>raamat-tüübi</i> järgi.
ümbrik (2-silbiline, III v.) ümbriku ümbrikku ümbrikusse e. ümbrikku ümbrikkude e. ümbrike ümbrikke ümbrikkudesse e. ümbrikesse madalik (3-silbiline) madaliku madalikku madalikusse e. madalikku madalikkude e. madalike madalikke madalikkudesse e. madalikesse	ik -liitega sõnad, mis on 2-silbi- lised ja III vältes või 3-silbili- sed , käänduvad <i>maastik-tüübi</i> järgi.

Harjutus 259. Kirjutada sulgudes olevad sõnad mitmuse osastavas käändes. Pealkirjaks: *ik-liitega sõnade õigekirjutus*.

1. Kohtasin Moskvast (rahvasaadik). 2. Euroopa idaosas on palju (madalik). 3. Hollandis võib näha palju (tuulik). 4. Euroopa lääneosa (rannik) eraldavad merest liivaluited. 5. Eestis on (kuusik), (kaasik), (lepik), (haavik) ja isegi (tammik). 6. Keemias tarvitatakse katsete tegemisel (vedelik). 7. Mees ratsutas piki (ahelik). 8. Laps tegi igasuguseid (kõverik) paberile. 9. Otsin postkontorist (ümbrik). 10. Plekkseppade artell tootis (lüksik).

Ülesanne 260. Vaadelda liitega *-us* sõnade tähendust.

Tegusõna		Omadussõna	
luuleta/ma	— luulet/ us	suur	— suur/ us
küsi/ma	— küsim/ us	tark	— tark/ us
kasvata/ma	— kasvat/ us	vahva	— vahv/ us
õmble/ma	— õmbl/ us	helde	— held/ us

Kui liide *-us* liitub **teigusõnale**, siis

liitega sõna tähendab		
tegevuse üksikjuhtumit	tegevust üldse	tegevuse tulemust
vestlus vaidlus	kasvatus võitlus	luuletus õmblus

Kui liide *-us* liitub **omadussõnale**, siis

liitega sõna tähendab	
omadust	seisundit
tarkus vahvus kangelaslikkus	vaimustus tegelikkus liikuvus

Ulesanne 261. Meenutada *katus-*, *raskus-* ja *kirjutus-*tüüpi sõnade käänamist.

Sõna on ainsuse omastavas käändes 3-silbiline, II vältes	Sõna on ainsuse omastavas käändes 3-silbiline, III vältes	Sõna on ainsuse omastavas käändes 4-silbiline
katus katuse (3-s., II v.) katust katusesse katuste katuseid katustesse e. katuseisse	raskus raskuse (3 s., III v.) raskust raskusesse e. raskusse raskuste raskusi raskustesse e. raskusisse	kirjutus kirjutuse (4 s.) kirjutust kirjutusesse e. kirjutusse kirjutuste kirjutusi kirjutustesse e. kirjutusisse
Kui sõna vältenumber erineb sõna silpide arvust ainsuse omastavas, siis on mitmuse osastava lõpus -i/d	Kui sõna vältenumber langeb ühte silpide arvuga ainsuse omastavas, siis on mitmuse osastava lõpus -i	Kui sõna on ainsuse omastavas käändes 4-silbiline , siis on mitmuse osastava lõpus -i

Harjutus 262. Moodustada ainsuse omastav ja mitmuse osastav *us*-liitega sõnadest. Pealkirjaks: *us-liitega sõnade käänamine*.

Kasvatus, katus, pikkus, truudus, tunnus, valgus, luuletus, kauplus, seadus, ollus, annus, suurus, kirjutus, silmus.

Näidis.

Ains. nim.	Ains. om.	Mitmuse os.
kasvatus	kasvatuse (4 s.)	kasvatusi

OMADUSSÖNALIITED.

Ülesanne 263. Vaadelda *lik-* ja *line-*liiteliste omadussõnade tähendust.

-lik	-line
Sõna tähendab	
kestvat omadust: rahvus/lik inim/lik sõbra/lik taolisust: kangelas/lik ema/lik venna/lik	mingile alale kuulumist: keele/line kunsti/line kultuuri/line millegi omamist: sõlmi/line healoomu/line lillaõie/line

K o k k u v õ t e. *lik-* ja *line-*lõpulistel sõnadel on eri tähendus, seepärast ei saa neid liiteid tarvitada juhuslikult.

Liidete *-lik* ja *-line* erinevused.

Ülesanne 264. Vaadelda tabelis olevaid *line-* ja *lik-*liitega sõnu ja selgitada nende erinevusi.

Liide -line	Liide -lik
kunsti/line teos healoomu/line inimene	kunst/lik väljendusviis loomu/lik

Harjutus 265. Kirjutada lünkade asemele *-lik* või *-line*, nagu nõutav. Pealkirjaks: *Liide -lik* või *-line*.

Sisult sotsialist... ja vormilt rahvus... kirjandus; venna... abi; esmaklassi... saavutus; õnne... lapsepõlv; teadus... töö; ühiskond... üritus; paljulapse... pere; nõukogu... kultuur;

keele... küsimus; rikka... viljasaak; kultuuri... areng; eesrind... õpilane; majandus... jõukus; kommunist... kasvatus; kunsti... isetegevus; üksikasja... seletus.

Ülesanne 266. Tähele panna häälikut, millele liitub **-lik**, millele **-line**.

Liide	Näited	Seletus
-lik	I. ühiskond/lik riik/lik sotsialist/lik demokraat/lik kommunis/tlik realist/lik II. Kirja/lik täie/lik tähelepane/lik rahva/lik rahu/lik jt.	Liide -lik liitub harilikult kaashäälikule. Esineb ka täishäälikule liitumisi.
-line	healoomu/line saki/line matemaati/line ajaloo/line kunsti/line stiili/line	Liide -line liitub alati omastavale käände, seega ainult täishäälikule.

Harjutus 267. Kirjutada lünka liide **-lik** või **-line**, nagu nõutav. Pealkirjaks: **Liide -lik või -line**.

Healoomu... inimene, eesrind... tööline, kunsti... isetegevus, kultuuri... küsimus, teadus... töö, õnne... tulevik, kommunist... kasvatus, isik... asi, kirja... ülesanne, mitmevärvi... riie, heledajuukse... tütarlaps, riik... ülikool, tähelepane... õpilane.

Ulesanne 268. Võrrelda liitega *-lik* ja *-likkus* sõnade käänamist.

Käanded	<i>lik</i> -liitega sõna käänamine	<i>likkus</i> -liitega sõna käänamine
Nim.	püüdl <i>ik</i> õpilane	püüdl <i>ikkus</i>
Om.	püüdli <i>ku</i> õpilase	püüdl <i>ikkuse</i>
Os.	püüdli <i>kku</i> õpilast	püüdl <i>ikkust</i>
Sisseütl.	püüdli <i>kus</i> se õpilasse e.	püüdl <i>ikkus</i> esse e.
	püüdli <i>kku</i> õpilasse	püüdl <i>ikkus</i> se
Seesütl.	püüdli <i>kus</i> õpilases	püüdl <i>ikkus</i> es
Seestütl.	püüdli <i>kust</i> õpilasest	püüdl <i>ikkus</i> est
Alaleütl.	püüdli <i>kule</i> õpilasele	püüdl <i>ikkus</i> ele
Alalütl.	püüdli <i>kul</i> õpilasel	püüdl <i>ikkus</i> el
Alaltütl.	püüdli <i>kult</i> õpilaselt	püüdl <i>ikkus</i> elt
Saav	püüdli <i>kuks</i> õpilaseks	püüdl <i>ikkus</i> eks
Rajav	püüdli <i>ku</i> õpilaseni	püüdl <i>ikkus</i> eni
Olev	püüdli <i>ku</i> õpilasena	püüdl <i>ikkus</i> ena
Ilmaütl.	püüdli <i>ku</i> õpilaseta	püüdl <i>ikkus</i> eta
Kaasaütl.	püüdli <i>ku</i> õpilasega	püüdl <i>ikkus</i> ega

Harjutus 269. Kirjutada sulgudes olevad tähed ühe- või kahe- kordselt. Pealkirjaks: *lik-* ja *likkus*-liitega sõnade õigekirjutus.

1. Nõukogude noorte iseloomuli(k)umaid jooni on: püüd- li(k)us, julgus ja kangelasli(k)us. 2. Kirjandus aitab meid mõista ühiskondli(k)u elu nähtusi. 3. Meie kuulume nõukogude rahvaste vennali(k)u perre. 4. Nõukogude Eesti õnneli(k)ud elanikud tun- nevad tänuli(k)ust vanemate vennasvabariikide vastu. 5. Saar- laste heatahtli(k)us ja sõbrali(k)us on üldtuntud. 6. Nende vastu- tuleli(k)use tõttu tundsime end õnneli(k)udena. 7. Tootjate leid- li(k)us tõstab tööviljakust. 8. Meisterli(k)ult käsitles lektor ma- jandusli(k)e, tööstusli(k)e ja kirjandusli(k)e küsimusi.

Ulesanne 270. Vaadelda *ne*-liitega sõnade tähendust.

Sõna tähendab				
laadi	ainet	aega	kohta	mõõtu
mehi/ ne üksmeel/ ne	raud/ ne kivi/ ne	kevadi/ ne praegu/ ne	paik/ ne väli/ ne	liitri/ ne tonni/ ne

Harjutus 271. Kirjutada lünka kas liide *-lik*, *-line* või *-ne*, nagu nõutav, ja panna sõnad õigesse käändesse. Pealkirjaks: *Omadusõnade tuletamine*.

1. Praegu ... sajand nõuab tahtejõu ... ja ettevõtt ... inimesi.
 2. Koolipeo kavas oli eestikeel ... ja venekeel ... ilulugemisi ja ühevaatus ... näidend. 3. Minu vend on andekas noor, ta lõpetas kolmeteistaasta ... seitsmeklassi ... kooli kiituskirjaga.
 4. See sinisilma ... tütarlaps on rõõmsameel ... ja püüd ... õpilane, kes eeskuju ... lt täidab antud ülesandeid. 5. Uhiskond ... töö korras on rajatud nõukogu ... korra ajal nägusaid haljasalaseid, seepärast on nüüd ... linnad palju kodu ... mad endi ...
 6. Tervis ... on viibida looduses. 7. Kevadi ... loodus meelitab matkahuvi ... välja umb ... seinte vahelt.

TEGUSÕNALIITED.

Ulesanne 272. Vaadelda tegusõnade tähendust, mida saame liite *-ta-*, *-da-* abil.

Sõna tähendab	
tegevuse põhjustamist	teostamist
kiigu/ ta /ma istu/ ta /ma teenin/ da /ma	jää/ ta /ma suuren/ da /ma avar/ da /ma

Ulesanne 273. Panna tähele, millal liitub *-ta-*, millal *-da-*.

-ta-	-da-
lepi/ ta /ma kustu/ ta /ma helis/ ta /ma paljas/ ta /ma	kõrval/ da /ma avar/ da /ma piken/ da /ma terav/ da /ma
Liide -ta- liitub täishäälikuile ja helituile kaashäälikuile.	Liide -da- liitub helilistele kaashäälikutele.

Harjutus 274. Tuletada liite *-ta-* või *-da-* abil järgnevaist sõnadest tegusõnu. Pealkirjaks: *Tegevuse põhjustamist või teostamist väljendavaid tegusõnu.*

Valgus, säilima, kiri, ärkama, arenema, terav, lahenema, põhjenema, kasvama, süttima, jää, painduma, paljas, lehvima, laiem, paranema, rappuma, nimi, tõsi.

Ulesanne 275. Vaadelda liite *-u-* abil tekkinud tegusõnade tähendust.

riietama	riietuma
viskama	viskuma
kordama	korduma
kohendama	kohenduma
hoidma	hoiduma

Liite *-u-* abil tuletatud tegusõnad näitavad, et **tegevus toimub tegija endaga.**

Harjutus 276. Kirjutada sulgudes olev tegusõna õiges minevikuvormis ja asetada vajaduse korral sõnasse liide *-u-*. Pealkirjaks: *Tegusõnade tuletamine.*

Suusatama minnes (riietama) dressidesse, (võtma) suusad õlale ja (suunama) metsa poole. Linna piirkonnast (välja) jõudma, (kinnitama) suusad alla ja (libisema) edasi mööda siledat lund. (Jõudma) järsemate kinkudeni, heitus noorim salgast, sest alla sõit (tundma) hädaohtlikuna. Sellest hoolimata (ronima) temagi kingule ja (laskma) piki rinnakut alla. Enne lõppsihti (kummardama) ta pisut ja juba sumaski sügavas lumes. Ka teisel allasõidul (toimuma) sama lugu, mis (kordama) kolmandalgi korral. Alles neljas allasõit (õnnestuma) tal. Õhtu eel (pöörama) linna tagasi.

(Saabuma) linna heatujulistena. Kuna iga nõukogude noor peab olema (karastama), on sellised suusaretked eriti (tervitama).

Kordavaid küsimusi.

Vastamisel tuua näiteid.

1. Mida nimetame sõnavaraks?
2. Mis tähtsus on sõnavara põhifondil?
3. Kuidas on võimalik soetada kirjakeelde uusi sõnu?
4. Nimetada sõnaosad.
5. Missugustele käänetele liitub liide?
6. Missuguseid sõnaliike võib tuletada liidete abil?
7. Kuidas kirjutatakse liite liitumisel tekkinud kaashäälikuühend?
8. Millised sõnad moodustavad erandi?
9. Missuguse tüüpsõna järgi käänduvad *stik*-liitega sõnad?
10. Millal käänduvad *ik*-liitega sõnad *raamat*-tüübi järgi?
11. Millal on *us*-liitega sõnade mitmuse osastav lõputa, millal on *-(i)d*?
12. Missugune vahe on *-lik* ja *-line* liitumisel?
13. Nimetada tegusõnaliiteid ja nende tähendust.

SÕNADE KOKKU- JA LAHKUKIRJUTAMINE.

Kõrvuti olevad sõnad kirjutatakse kokku, kui nad moodustavad omaette tähendusega mõiste. Liitsõnal on iseseisev tähendus, mida tema koostissõnad lahkukirjutatult kõrvuti esinedes ei anna.

Ülesanne 277. Võrrelda vasak- ja parempoolses lahtris olevaid sõnu, leida neile seletused ja koostada lauseid, kus esineksid antud sõnad.

mehe sõna	<i>mehesõna</i>
vana isa	<i>vanaisa</i>
suur linn	<i>suurlinn</i>
varsa kabi	<i>varsakabi</i>
vastu oksi	<i>vastuoksa</i>
suur tükk	<i>suurtükk</i>

Mitmest sõnast liidetud sõna, millel on **iseseisev tähendus**, s. o. niisugune tähendus, mida liitunud sõnadel üksikult kõrvuti esinedes ei ole, nimetatakse **liitsõnaks**.

LIITSÕNA MÕISTE SUVENDAMINE.

Harjutus 278. Välja kirjutada liitsõnad. Pealkirjaks: *Liitsõnad*.

Ettevalmistused kevadkülviks on kogu vabariigis lõpule jõudmas ja varsti on kolhoosides kiired tööpäevad, kus päikesetõusust loojanguni käib kolhooside põldudel kibe töö. Siin müriseb võimas traktor, vedades reaskülvajat, teisel toimub kartulipanek või suhkrupeedi külv.

Muutunud on kolhooside põldude üldpilt. On kadunud põllupeenrad, piirikivid ja traataiad, mis ühe talu põlde eraldasid teise omadest. Nüüd näeme ühtseid põllumassiive, mis põllutööde lõpulejõudmisega aina kasvavad ja suurenevad.

Kevadkülvil rakendatakse kõikjal eesrindlikku nõukogude agrotehnikat. Kõik põllud seemendatakse kõrgekvaliteedilise sordiseemnega.

Kõrvuti põllutöödega toimub paljudes kolhoosides praegu pingeline ehitustöö, käib viljapuu- ja marjaaedade rajamine.

Koos kolhooside majandusliku jõukuse kasvuga on paranenud kolhoosnikute elutingimused ja kultuurielu. Nõnda rajab kogu meie üksmeelne kolhoositalurahvas endale paremat tulevikku, rajab helget kommunismi.

LIITSÕNA RÕHK.

Ülesanne 279. Hääldada antud sõnu valjusti ja panna tähele, kummal liitsõna osal asetseb rõhk.

kólm núrka
nóor mées
lápse vánker

kólmnurka
nóormees
lápsevanker

Liitsõna rõhk on esimese sõna esimesel silbil.

Ülesanne 280. Vaadelda, mitmest sõnast koosnevad antud liitsõnad, ja leida liitsõnu, mis koosnevad enam kui kahest sõnast.

<i>kolhoositalurahvas</i>	= kolhoosi + talu + rahvas
<i>viljapuu</i>	= vilja + puu + aed
<i>suhkrupeedikasvatus</i>	= suhkru + peedi + kasvatus
<i>metsviinapuu</i>	= mets + viina + puu
<i>kalapüügiiriist</i>	= kala + püügi + riist
<i>jalgpallivõistlus</i>	= jalg + palli + võistlus
<i>heinavälja-külvikord</i>	= heina + välja + külvi + kord
<i>allmaa-raudteejaam</i>	= all + maa + raud + tee + jaam

Liitsõna võib koosneda ka kolmest, neljast ja rohkemast sõnast.

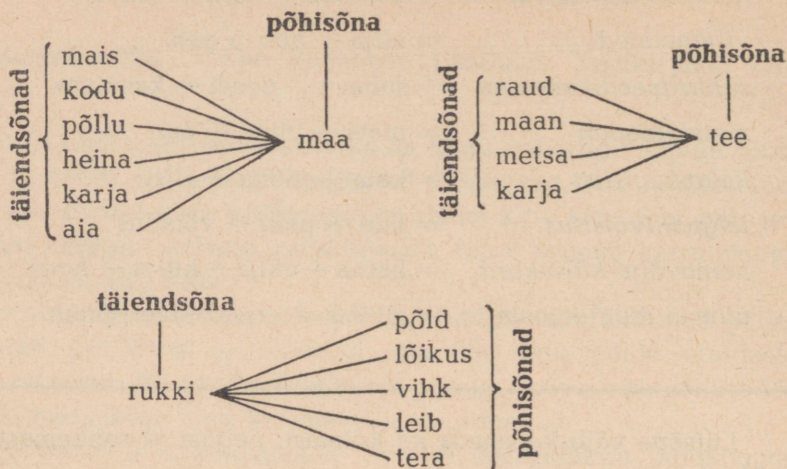
TÄIEND- JA PÕHISÕNA.

Ulesanne 281. Vaadelda liitsõnu ja asetada küsimus liitsõna esimese sõna kohta.

<i>põlevkivi</i>	(missugune kivi?)
<i>raudkast</i>	(missugune kast?)
<i>käekell</i>	(missugune kell?)
<i>viljapuu</i>	(missugune aed?)
<i>laualamp</i>	(missugune lamp?)
<i>riietusruum</i>	(missugune ruum?)
<i>linnaäärne</i>	(mille äärne?)
<i>kolmenädalane</i>	(mitmenädalane?)

Liitsõna koosneb **täiendsõnast** ja **põhisõnast**. Täiendsõna määrab lähemalt põhisõna, täiendab seda.

Harjutus 282. Leida vähemalt viis täiendsõna igale põhisõnale.
Pealkirjaks: *Liitsõna*.

Paber, plaan, raamat, puu, aed, sepp.

Harjutus 283. Leida vähemalt viis põhisõna igale täiendsõnale.
Pealkirjaks: *Liitsõna*.

Töö, kooli, metsa, raud, linna, jalg.

SIDEKRIIPSU TARVITAMINE LIITSÕNADES.

Ulesanne. 284. Vaadelda, millal tarvitatakse liitsõnade kirjutamisel sidekriipsu, ja tuua iga võimaluse jaoks peast näiteid.

Näited	Seletus
a) plekk-karp põõsas-aed metall-leht jää-äärne maa-alune	Sidekriipsu tarvitatakse lühemais liitsõnus, kui see loetavuse, selguse pärast on tarvilik.

Näited	Seletus
b) põlevkivi-tööstus elektri-keevitusseade tagavara-rehepeksumasin jalgrattasõidu-võistlus	Sidekriipsu tarvitatakse lu- gemise hõlbustamiseks pik- kade liitsõnade puhul.
c) haridus- ja sotsiaalolud alg- ja keskkool rukki- ja nisulõikus ilu- ja viljapuuaed koolivennad ja -õed töötingimused ja -võima- lused	Sidekriipsu tarvitatakse kor- duva põhisõna asemel või korduva täiendsõna asemel.

Harjutus 285. Moodustada kümme lauset, milles esineks liit-
sõnu korduva põhi- või täiendsõnaga. Pealkirjaks: *Sidekriipsu*
tarvitamine liitsõnades.

Harjutus 286. Tarvitada sulgudes antud liitsõnade kirjutamisel
sidekriipsu, nagu nõutav. Pealkirjaks: *Sidekriipsu tarvitamine*
liitsõnades.

1. Nõukogude Liidus on (haridusolude ja kultuuriolude) pidev
tõus. 2. Nõukogude Eesti põhjarannikul on arenenud eriti (põlev-
kivitööstus ja keemiatööstus). 3. Laialdane (maaala) on planeer-
itud tööstusrajooniks. 4. (Maaalused) käigud on kindlustatud
igasuguse ohu vastu. 5. (Aastaaastalt) paranevad kõigi töötajate
(elutingimused ja töötingimused). 6. Nõukogude Liidu Konstitutsioonis on määritletud kodaniku (põhiõigused ja põhikohustused). 7. Sidetransport toimub (maatee, veetee ja õhutee) kaudu. 8. (Õppimistingimused ja õppimisvõimalused) on meie maal head ja avarad. 9. Minu raamatukogus on (eestikeelseid ja venekeelseid) (õpperaamatuid ja noorsooraamatuid). 10. (Uleminekuksamid ja lõpueksamid) toimuvad koolides (maikuus ja juunikuus). 11. Kooli aeda istutati noori (õunapuid, pirnipuid ja ploomipuid).

Ulesanne 287. Tuletada meelde käänamist ja käänata ainsuses
ja mitmuses *suur ehitus*.

LIITSÕNADE KÄÄNAMINE.

Vaadelda liitsõnade käänamist.

	Ainsus	Mitmus
Nim.	suurehitus	suurehitused
Om.	suurehituse	suurehituste
Os.	suurehitust	suurehitusi
Sisseütl.	suurehitu(se)sse	suurehitustesse
Seesütl.	suurehituses	suurehitustes
Seestütl.	suurehitusest	suurehitustest
Alaleütl.	suurehitusele	suurehitustele
Alalütl.	suurehitusel	suurehitustel
Alaltütl.	suurehituselt	suurehitustelt
Saav	suurehituseks	suurehitusteks
Rajav	suurehituseni	suurehitusteni
Olev	suurehitusena	suurehitustena
Ilmaütl.	suurehituseta	suurehitusteta
Kaasaütl.	suurehitusega	suurehitustega

Liitsõnas käändub ainult põhisõna.

Harjutus 238. Käänata ainsuses ja mitmuses liitsõna *hüdroelektri*jaam. Pealkirjaks: *Liitsõna käänamine.*

TÄIENDSÕNA KÄÄNE.

Ülesanne 289. Vaadelda, missuguses käändes esineb täiend-
sõna.

Täiendsõna nimetavas käändes	Täiendsõna omastavas käändes	Täiendsõna mõnes muus käändes
raud/tee	kooli/maja	koju/igatsus
välk/kiire	aja/lugu	kõrvale/kaldumine
suvi/nisu	tule/tikk	eemal/olek
aed/vili	rukki/põld	
mootor/laev	mere/mees	
vesi/veski	metsa/teadlane	
plekk/katus	liiva/kuhi	
naaber/kolhoos	vabriku/korstnad	
tsement/põrand	õuna/supp	
sulg/kerge	suitsu/kate	

Täiendsõna esineb **nimetavas** või **omastavas** käändes, kuid on üksikuid liitsõnu, milles täiendsõna esineb mõnes muus käändes.

Küsimusi kordamiseks.

Vastamisel tuua näiteid.

1. Mis on liitsõna? Missuguseist osadest ta koosneb?
Kus on tal pearõhk? Kuidas ta käändub?
2. Kuidas liitsõnad kirjutatakse?
3. Mis käändeis võib täiendsõna esineda?

Ulesanne 290. Tuletada meelde sõnaliike ja määrata sõnaliigid alljärgnevas tekstis. Pealkirjaks: *Sõnaliigid*.

Ekskursioonid.

Ekskursioonid on õppetöös suureks abiks. Neid võib sooritada mitmesugustesse kohtadesse.

Ekskursioone võime korraldada kolhoosi karjafarmi. Seal tutvume loomade söötmisega, söötade valmistamisega, veiste automaatjootmisega ja paljude teiste töödega.

Tiigis, jões või järves, kus suvel oli väga vilgas elu, näib talvel lume all kõik täiesti vaikne olevat. On see aga nii? Seda saame teada, kui korraldame ekskursioone talvisele veekogule. Huvitav on ekskursioon suuskadel talvisesse metsa, kus püüame puid ära tunda pungade, puukoore, kuju ja lõhna järgi. Uurime mitmesuguste loomade jälgi ja määrame nende järgi metsaelanikke.

NIMISÕNADE KOKKU- JA LAHKUKIRJUTAMINE.

Ulesanne 291. Vaadelda antud liitsõnade täiendsõna käänat.

Näide	Reegel
välkmiiting laudlina vesiveski põhiseadus sarvloom tükksuhkur	Nimisõna, millele eelneb teine nimisõna ainsuse nimetavas käändes, kirjutatakse sellega kokku , kui nad moodustavad omaette mõiste.

Harjutus 292. Lugeda antud liitsõnu.

Keel+pill, põld+hein, aed+maasikas, õlg+kübar, palk+maja, sõrm+kübar, leht+puu, käsi+kohver, juur+vili, pott+ahi, okas+traat, roht+laas, naaber+tänav, vesi+värvid, post+mark, märk+laud, sadul+sepp, veski+kivi, vibu+saag, kuld+medal, kilp+konn, hammas+ratas.

Ulesanne 293. Vaadelda antud liitsõnade täiendsõna käännet.

Näide	Reegel
seinaliht lauakell lapsevanker elektrituli hundikoer sõidupilet	Ainsuse omastavas käändes olev nimisõna kirjutatakse järgneva nimisõnaga kokku , kui ta väljendab liiki, laadi või otstarvet, vastates küsi- mustele: <i>mis liiki? mis laadi?</i> <i>missugune? mis?</i>
villaketrus sõekaevur kalapüük	või näitab eset, millele tegevus on sihitud.

Harjutus 294. Lugeda antud liitsõnu.

Heina+kuhi, sõidu+riist, ameti+asutus, kase+puu, vee+tilk, seina+kell, linnu+laul, aja+leht, lamba+vill, elektri+jaam, raamatu+riiul, rahva+saadik, masina+kiri, metsa+teadlane, õppe+asutus, marja+korv, gaasi+pliit.

Ulesanne 295. Vaadelda antud liitsõna täiendsõna.

Näide	Reegel
õmbluse+masin, õmblusmasin tootmise+viis, tootmisviis tööline+liikumine, töolisliiku- mine kirjutuse+laud, kirjutuslaud inimene+ahv, inimahv	Nimisõnaga kirjutatakse kokku eelnev nimisõna, mis lõpeb kaashäälikuga või on lühenenud tü- vega.

Harjutus 296. Liita antud sõnad, nagu nõutav. Pealkirjaks: *Lühenenud tüvega nimisõnade kokkukirjutamine.*

Kudumine+masin, tervitus+kõne, kangelane+eepos, kõnele-
mine+võime, soojus+mõõtja, inimene+sugu, liiklemine+va-
hend, suplemine+koht, elamine+pind, tööline+noored, toot-
mine+vahend, punane+nurk.

Täiendsõna	Täiend
Ostsin uue vihmamantli .	Õpilase mantel , mis oli maha kukkunud, riputati varna.
Kuulasime huviga uusi pioneerilaule .	Lõkkeõhtul kuulati pioneerilaulu .

Ainsuse omastavas käändes olev nimi-
sõna kirjutatakse järgnevalt nimisõnast
lahku, kui ta väljendab kuuluvust, päraltolemist,
omandust, vastates küsimustele: *kelle* (oma, päralt)?
mille (oma, päralt)?

Harjutus 297. Võrrelda.

Keeleõpetaja peab põhjali-
kult tundma J. V. Stalini teost
„Marksism ja keeleteaduse kü-
simused“.

Viisaastakuplaan ületati ees-
rindlike tööliste poolt mitme-
kordselt.

Meie kooli vene keele **õpe-
taja** käis suvel Kaukaasias.

Neljanda **viisaastaku plaan**
ületati tunduvalt.

Ainsuse omastavas käändes olev nimi-
sõna kirjutatakse järgnevalt nimisõnast
lahku, kui selle omastavalise nimisõna juurde kuulub teda
lähemalt määrav täiend.

Ulesanne 298. Võrrelda.

lennupäev	kaevurite päev
linnulaul	lindude laul
lambakari	lammaste kari
loomaliik	loomade liik

Mitmuse omastavas olev nimisõna kirjutatakse järgnevast nimisõnast harilikult **lahku**.

Ulesanne 299. Vaadelda koodis tarvitataavaid sõnu.

Näide	Seletus
ajaloo tund algebra õpperaamat füüsika klass geograafia õpik keemia kabinet konstitutsiooni tund	Kui sõnadele <i>õpetaja, tund, õpik</i> jne. eelneb õppeaine nimetus omastavas käändes, kirjutatakse nad harilikult lahku .

Kokku kirjutatakse

joonistusplakk	pioneerikoondus
kehakultuuri-kollektiiv	pioneerilaager
kirjandusring	pioneerimalev
keeleõpetus	pioneerirühm
keeleõpik	pioneerirätik
loodusteadus	pioneerisalk

Harjutus 300. Koostada lauseid (soovitav kirjanadina), milles kasutatakse koolis tarvitataavaid sõnu. Pealkirjaks: *Kooli-alaste sõnade kokku- ja lahkukirjutamine*.

Harjutus 301. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahu, nagu nõutav. Pealkirjaks: *Nimisõnade kokku- ja lahkukirjutamine*.

1. Uute maade kasutusele võtmine muudab meie (kodu-maa) veelgi jõukamaks. 2. (Masina ehitus tehase) (töö kan-

gelased) kõnelesid (ameti ühingu) (tootmis nõupidamisel) oma (töö kogemustest). 3. (Noorte brigaad) ületas oma (töö norme). 4. (Nõukogude inimeste) (töö vaimustus) kasvab pidevalt. 5. (Aja loo tunnis) õpime tundma vene rahva kangelaslikku minevikku. 6. Meie riigi (rahva majandus) sammub pidevat (tõusu teed). 7. Kiireloomulise (töö juhataja) rakendas (silma pilkselt) kogu (noorte brigaadi) tööle. 8. Otsin endale künkliku (maastiku pilte), et paigutada neid (maa teaduse) vihikusse. 9. (Nõukogude tööstus) on teinud (imetlus väärseid) (edu samme) ja on ületanud mitmeti vanade (tööstus riikide) toodangu. 10. (Pioneeride rühma koondusel) arutleti pioneeride (õppe edukust). 11. „Punase Tähe“ (kolhoosi klubis) korraldati (populaar teaduslik loeng).

Harjutus 302. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, nagu nõutav. Pealkirjaks: *Nimisõnade kokku- ja lahkukirjutamine.*

1. (Töölis klass) hävitas ekspluateerijad ja kuulutas kõik (tootmis vahendid) rahva omanduseks. 2. Ükski (kirjanduse sõber) ei jättnud külastamata (raamatu näitust), mis korraldati (üld raamatu kogus). 3. Kose (kooli õpilased) on kirjavahetuses (vennas vaba riikide) (kooli õpilastega). 4. Oösel sadas sooja (kevad vihma), millest lõid haljendama (muru platsid) ja puhkesid (puude pungad). 5. Meie kooli (pioneeride malev) võttis endale kohustuse abistada (naaber kolhoosi) kevadistel (põllu töödel). 6. (Kinkude nõlvakutel) õitsesid (nurme nukud) ja (pääsu silmad), kuid niiskel (oja kaldal) kasvasid lopsakad (varsa kabjad). 7. Varasel (kevad hommikul) oli aiast kuulda (linnu laulu), millest eraldasime kohe (kuldnoka laulu). 8. Meie (kooli aias) kasvab peale (marja põõsaste) veel rohkesti (õuna puid). 9. Suvel (pioneeride laagris) olles korraldasime rühmade vahel (jalg pallis) (sõprus võistluse), võitjale meeskonnale määrati (au hinnaks) (kausi täis) (aed maasikaid). 10. „Võidu“ (kolhoosi keskusesse) seati sisse (elektri valgustus). 11. Avaratel (kolhoosi põldudel) toimub (põllu töö) masinatega. 12. (Plekk nõude) tinutamisel kasutatakse (puhastamis vahendina) (sool hapet).

KOHANIMEDE KOKKU- JA LAHKUKIRJUTAMINE.

Näiteid	Reegel
1. Stalini väljak Moskva linn Viru tänav Volga jõgi Peipsi järv Soome laht Otepää rajoon Laiuse mägi	Kohanimi kirjutatakse tema juurde kuuluvast üldnimest lahku .

Ulesanne 303. Vaadelda, millal kirjutatakse kohanimed põhisõnaga kokku.

Näiteid	Seletus
Nõukogudemaa Saaremaa Saksamaa	Kohanimi kirjutatakse tema juurde kuuluva üldnimega kokku , kui üldnimeks on <i>maa</i> .
Põhjameri Lõunameri	Kohanimi kirjutatakse üldnimega kokku , kui üldnimele eelnev osa on ilmakaare nimetus.

Harjutus 304. Panna tähele järgnevate kohanimede käänamist.

Nimetav	Alalütl.	Seletus
Vahemeril Pühajärv Tütarsaar Kullaküla	Vahemerel Pühajärvel Tütarsaarel Kullakülal	Kohanimi kirjutatakse tema üldnimega kokku , kui üldnimi moodustab kohanime lahutamatu osa ja kui kohanimi ei käändu .
Must meri Vaikne ookean	Mustal merel Vaiksel ookeanil	Kui üldnime ees olev sõna käändub , kirjutatakse ta üldnimest lahku .

Harjutus 305. Kirjutada sulgudes olevad kohanimed kokku või lahku, nagu on nõutav. Pealkirjaks: *Kohanimele kokku- ja lahku-kirjutamine.*

1. (Neeva jõgi), 2. (Sõsar saar), 3. (Sauga jõgi), 4. (Atlandi ookean), 5. (Novgorodi maa), 6. (Käsmu laht), 7. (Muhu saar), 8. (Kuriili saared), 9. (Obi jõgi), 10. (Balti meri), 11. (Võru linn), 12. (Äänis järv), 13. (Jõhvi rajoon), 14. (Vagula järv), 15. (Lasna mägi), 16. (Krimmi poolsaar), 17. (Vahe meri), 18. (Must meri), 19. (Tähtvere sovhoos), 20. (Lehola linnus), 21. (Stalingradi väljak), 22. (Võidu väljak).

RAHVUST, KEELT JA KOHTA TÄHENDAVA ÜLDNIME KIRJUTAMINE.

Näiteid	Reegel
vene rahvas eesti keel araabia numbrid pärsia vaip gruusia tee	Rahvust, keelt ja kohta tähendavad üldnimed kirjutatakse lahku.

Harjutus 306. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, nagu nõutav. Pealkirjaks: *Nimisõnade kokku- või lahku-kirjutamine.*

1. Minule meeldib õppida (vene keelt), kuna see on meie teine (ema keel). 2. Kirjandusliku lugemise tundides õpime tundma (vene ja eesti kirjandust). 3. Suvel matkasime (Saare maal) ja (Kihnu saarel). 4. NSV Liidu (lõuna piiril) asuvad (vee kogud) on (Must meri) ja (Kaspia meri). 5. (Volga—Doni kanali) ehitamisega tihenes veelgi (sise vee teede võrk) meie (kodu maal). 6. (Balhaši järve) lähedal asub suur (vase kaevandus). 7. NSV Liidus leiduvaist (maa põue varadest) on tähtsamaid (kivi süsi) ja (raua maak). 8. (Kostivere sovhoosis) on eeskujulik (piima kari). 9. (Otepää kõrgustikul) asetseb (Eesti maa) ilusaim järv (Püha järv). 10. (Neeva jõgi), mis läbib (kangelas linna) Leningradi, suubub (Soome lahte). 11. Meie (kodu maa) subtroopilistel (maa aladel) on aiandus tähtsamaid (tegevus alasid). 12. Peale (vilja puude) ja (viina marja põõsaste) kasvatatakse seal ka (tee põõsast), mille lehtedest saab aromaatsset (gruusia teed).

OMADUS-, ARV- JA ASESÕNA KOKKUKIRJUTAMINE NIMISÕNAGA.

Ulesanne 307. Vaadelda omadus-, arv- ja asesõna kokku- ja lahkukirjutamist.

a) suurlinnas	suures linnas
võõrkeeled	võõrad keeled
b) kolmnurka	kolme nurka
c) igapäev (= alatasa)	igal päeval

Omadus-, ase- ja arvsõna kirjutatakse järgneva nimisõnaga **kokku**, kui nad moodustavad eri tähendusega sõna.

Ulesanne 308. Leida kümme liitsõna, mille täiendsõnaks on omadus-, ase- või arvsõna ja moodustada neist lauseid. Pealkirjaks: *Omadus-, arv- ja asesõnade kokkukirjutamine nimisõnaga.*

NIMI-, OMADUS-, ARV- JA ASESÕNA KOKKUKIRJUTAMINE OMADUSSÕNAGA.

Ulesanne 309. Vaadelda kokkukirjutatud sõnu ning koostada neist lauseid.

a) lumivalge	heasüdamlik
tuhkkuiv	kallihinnaline
silmakirjalik	sügavamõtteline
viljarikas	mustajuukseline
kohusetruu	c) üksmeelne
tuulevaikne	viisnurkne
meetripikkune	seitsmearviline
päevselge	
b) magushapu	d) igapäevane
hulljulge	isesugune
	minuvanune

Aga: Tallinna-suurune, ne-lõpuline, 50-aastane, III-välteline jne.

Nimi-, omadus-, arv- või asesõna kirjutatakse järgneva omadussõnaga **kokku**, kui nad moodustavad omaette iseseisva mõiste.

Ülesanne 310. Vaadelda tabelit.

Näide	Reegel
eestikeel ne kolmeaast ane teeäär ne meetrikõrg une esmavältel ine tumedavärvil ine sellenimel ine linnadevahel ine	ne- või -line-lõpuline omadussõna kirjutatakse juurdekuuluva käändsõnaga kokku .

Tähele panna!

kirjutatakse kokku	kirjutatakse lahku
Gorki-nimeline (raamatukogu) meetripikkune vennavanune külmakindel võimetekohane	Maksim Gorki nimeline (raamatukogu) kahe meetri pikkune minu venna vanune keskmise külma kindel tema võimete kohane

Kui omadussõna juurde kuuluval käändsõnal on täiend, siis kirjutatakse sõnad **lahku**.

Harjutus 311. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, nagu nõutav. Pealkirjaks: *Nimi- ja omadussõnade kokku- ja lahkukirjutamine.*

1. Meie (kooli raamatu kogus) on (eesti ja vene keelseid) (jutu raamatuid). 2. Lugesin (huvitava sisuga) (noor soo raamatut).

3. (Kauba hinnad) on viimastel aastatel pidevalt alanenud. 4. (J. Lauristini nimelisel) tänaval asub Harju Rajooni TSN (Täitev komitee). 5. (Koolide vahelises) (korv palli võistluses) tuli meie kool esimesele kohale. 6. (Rahva kirjanik) O. Lutsu sulest on ilmunud (huvitava sisulisi) raamatuid. 7. Minu (vana isa) töötab (Kingissepa nimelises) (Teravilja kombinaadis). 8. (Heina maal) kasvasid (sinise õielised) (kure kellad). 9. Meie klassi (ees rindlikud) pioneerid käivad (Jaan Tombi nimelise) (Kultuuri hoone) (rahva tantsu rühmas), kus õpitakse ka (vennas vaba riikide) (rahvaste tantse). 10. (Kalinini nimelises) kolhoosis ehitati (kahe korruseline) (rahva maja). 11. (Kuld kollased) liblikad lendlesid (õhk kergelt) (valge õielistel) (sireli põõsastel). 12. (Tina rasked) (äikese pilved) lasusid (januneva põllu kohal) ja varsti neelas muld raskeid (vihma piisku). 13. (Heleda värvilistes) (suve kleitides) (tütar lapsed) siirdusid (metsa lähedasse) majja, et kustutada janu karastava (kaevu veega).

Harjutus 312. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, nagu nõutav. Pealkirjaks: *Nimi- ja omadussõnade kokku- ja lahkukirjutamine.*

1. (Oktoobri pühade) demonstratsioonil lasksid 19. (Kesk kooli) õpilased tribüünist möödudes lendu valgeid (rahu tuvisid), et näidata (kooli noorte) valmisolekut võidelda rahu säilitamiseks kogu oma (noorusliku energiaga). 2. (Kooli aedades) kasvatakse peale (vilja puude) ja (marja põõsaste) taimi, mis on vajalikud (loodus õpetuse tundide) näitlikustamiseks. 3. Enne (geograafia tundi) otsisime (maa kaardil) (Amuuri jõge) ja (Vladivostoki linna). 4. („Edu“ kolhoosi) (karja kopli kingul) kasvas (suhkur magusaid) (metsa maasikaid). 5. Minu (kooli õde) ostis (vesi halli) (kevad mantli). 6. Et (Kiviõli ja Jõhvi rajoonis) asuvad (põlev kivi kaevandused), areneb (Eesti põhja rannik) kiiresti tähtsaimaks (tööstus keskuseks). 7. (Keskkoollide eesti keele õpetajate) konverents peeti („Estonia“ kontserdi saalis). 8. (Metsa teadlaste) kokkutulekul arutleti (puu liikide) tähtsusest (rahva majanduses). 9. (Heleda juukselised) lapsed marssisid (laste aia) (õue väravast) välja.

Ulesanne 313. Koostada antud sõnadest lauseid ning selgitada, mis alusel need on kokku kirjutatud.

rehepeksumasin
piltpostkaart
süsihappegaas

keskkooliõpilane
põllutööriistad
hapukapsasupp
(aga: hapu kapsa-
supp)

tagavaraosa
tootmisnõu-
pidamine

Kolm, neli ja rohkem sõna kirjutatakse kokku samade reeglite põhjal kui kaks sõna.

ARVSÕNADE KOKKU- JA LAHKUKIRJUTAMINE.

Ülesanne 314. Vaadelda, kuidas kirjutatakse liitarvsõnu.

4 576 = neli tuhat viissada seitsekümmend kuus

46 831 = nelikümmend kuus tuhat kaheksasada kolmkümmend üks

215 302 = kakssada viisteist tuhat kolmsada kaks

3 000 001 = kolm miljonit üks

3 456. = kolme tuhande neljasaja viiekümne kuues

2 400 031. = kahe miljoni neljasaja tuhande kolmekümne esimene

3 005 = kolm tuhat viis.

7 000 = seitse tuhat

4 000 000 = neli miljonit

2 001. = kahe tuhande esimene

Ühelised, tuhanded, miljonid, miljardid kirjutatakse eelnevast arvsõnast lahku.

13 = kolmeteistkümmend ehk kolmeteist

19 = üheksateistkümmend ehk üheksateist

20 = kakskümmend

300 = kolmsada

800 = kaheksasada

-teistkümmend, -kümmend ja -sada (põhisõnadena) kirjutatakse eelneva arvsõnaga kokku.

Harjutus 315. Kirjutada arvsõnadega järgmised arvud. Pealkirjaks: *Arvsõnade kokku- ja lahkukirjutamine.*

13, 47, 30 021, 15 403, 232, 784 200., 3 000 003, 327 614 708, 457., 3231., 4 000 000

Ulesanne 316. Vaadelda, kuidas kirjutatakse murdarve.

$\frac{3}{4}$ = kolm neljandikku

$\frac{4}{37}$ = neli kolmekümne seitsmendikku

0,4 = neli kümnendikku

$2\frac{1}{2}$ = kaks ja pool

$4\frac{3}{4}$ = neli ja kolmveerand

$\frac{46}{57}$ = nelikümmend kuus viiekümne seitsmendikku

4,87 = neli tervet kaheksakümmend seitse sajandikku

Murdarvude kirjutamisel arvsõnadega kehtivad murru lugejas või nimetajas olevate arvude kohta samad reeglid, mis täisarvude kohta.

Ulesanne 317. Vaadelda arvsõnade kirjutamist (sõnade ja numbritega) *ne-lõpuliste* omadussõnade puhul.

Näiteid	Seletus
kahenädalane neljateistkümne-aastane kahekümne viie meetrine kuuesaja neljakümne viie leheküljeline	Kui arv on kirjutatud ühesõnaliselt, siis kirjutatakse ta järgneva <i>ne-</i> või <i>line-lõpulise</i> omadussõnaga kokku . Kui arv on kirjutatud mitme eraldi sõnaga, siis kirjutatakse ta järgnevast <i>ne-</i> või <i>line-lõpulisest</i> omadussõnast lahku .
6-aastane 14-aastane 25-meetrine 645-leheküljeline	Arvude kirjutamisel numbritega kirjutatakse number <i>ne-lõpulise</i> omadussõnaga kokku sidekriipsu abil.

TEGUSÕNADE KOKKU- JA LAHKUKIRJUTAMINE.

Ulesanne 318. Tuletada meelde tegusõna vormistikku.

Harjutus 319. Kirjutada välja tegusõnad ja määrata nende tegumood, kõneviis, aeg, kõne ja pööre või missuguses käändelises vormis nad on. Pealkirjaks: *Tegusõnade vormide määramine*.

Nisu.

Voogab raske nisu suvetuules,
kallutades madalasse päid,
just kui tasast, laia laulu kuuleks
piki kitsaid, kaugeid põlluteid.

Viljasahin kutsub põldudele,
valmib nisu — tule, lõika vaid!
Juba veereb külavahetele
esmakordselt tänavu kombain.

Lõikab servast põllu laia rinda,
kuldne rada tema taha jääb, —
hoiavad ju rooliratast kindlalt
noore neiu päevitanud käed.

Vili voolab raudsest suudmest välja,
rõõmsalt naerab helepäine neid:
lõiketerad sätendavad haljalt,
kõlab laule piki põlluteid.

Brigadir vaid napolis sõnas mainib:
nüüd saab teele minna punavoor.
Ega muidu tütarlaps kombainil
poleks parim kommunistlik noor!

(V. Beekman)

Näidis.

voogab — isikuline tgm., kindel kv., olevik, jaatav k., ainsuse
3 p.

Liitsõnana esinevad tegusõnad jagunevad **liittepusõnadeks**
(autasustas, tasakaalustagu, eesõigustatakse) ja **ühendtepusõna-**
deks.

Ulesanne 320. Vaadelda ühendtepusõnade kokku- ja lahku-
kirjutamist.

Näide	Reegel
võttis vastu rutatakse ette jõuab järele ära sõita läbiloetav ärakoristatud (vili) vastuvõtmine eelkõneleja (vili) on ära koristatud	Uhendtegu sõna koosneb kõrval- sõnast ja tegusõnast, mis kirju- tatakse teatavates vormides kokku, teatavates lahku.

Ulesanne 321. Määrata antud tegusõnade vormid ja panna tähele, kuidas nad nende juurde kuuluvate kõrvalsõnadega kirjutatakse.

Tuli tagasi, peab silmas, sõidaksin üle, nähtagu ette, mindi ette, vaadatavat läbi, töötatakse edasi, on läbi lugenud, oli vastu võetud, olevat ära sõitnud, oleks aru saadud.

Uhendtegu sõnade puhul kirjutatakse tegusõna kõigis pöördelistes vormides tema juurde kuuluvast kõrvalsõnast alati **lahku**.

Ulesanne 322. Vaadelda tegevusnimede kirjutamist nende juurde kuuluvate kõrvalsõnadega.

ma-tegevusnimi	da-tegevusnimi
Sisseütlev: vastu tulema Seesütlev: vastu tulemas Seestütlev: vastu tulemast	Osastav: vastu tulla Seesütlev: vastu tulles

ma-tegevusnimi kirjutatakse sisse-, sees- ja seestütlevas käändes ning da-tegevusnimi oma mõlemas käändelises vormis nende juurde kuuluvast kõrvalsõnast alati **lahku**.

Ülesanne 323. Vaadelda *ma*-tegevusnime ilmaütleva käände ja mineviku kesksõna kokkukirjutamist kõrvalsõnadega.

Läbilugemata raamat oli laual.

Ärasaatmata kiri.

Mahakukkunud ja katki- läinud klaas.

Läbivõetud ainet on vaja korrata.

See raamat on veel **läbi lugemata**.

Kiri olevat **ära saatmata**.

Klaas oli **maha kukkunud ja katki läinud**.

Vene keele kava on **läbi võetud**.

ma-tegevusnime ilmaütlev käanne ja mineviku kesksõna kirjutatakse **kokku** nende juurde kuuluva kõrvalsõnaga, kui nad koos moodustavad täiendi (missugune?) käändsõnale.

Harjutus 324. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, nagu nõutav. Pealkirjaks: *Tegusõnade kokku- ja lahkukirjutamine*.

1. Kõneleja oli oma kõne hästi (ette valmistanud), seetõttu oli ettekanne (läbi mõeldud) ja sisukas. 2. Ta (mängis kaasa) linastavas filmis. 3. (Edasi liikudes) jõudsi jõe äärde, kust oli raske (üle pääseda). 4. Et õppetükid hästi (selgeks õppida), peab neist esmalt (aru saama). 5. (Läbi mõtlemata) ei suudeta ühtki tööd eeskujulikult teha. 6. Kolhoosipõllud on kõik (üles küntud) ja suvivili (maha külvatud), sest (varem külvatud) vili annab rohkem saaki. 7. Otsustasime neile (appi rutata) ja kogu töotajaskonna (kaasa tõmmata). 8. (Sisse astunud) külalisel paluti üleriided (ära võtta). 9. Pidime veel kord (tagasi pöörduma), et (maha jäetud) marjalkorvi (ära tuua). 10. Kui õhtul raielangile jõudsi, olid (maha raiutud) puud juba riita (üles laotud).

Harjutus 325. Rühmitada antud sõnad vastavalt sellele, kas need kirjutatakse kokku või lahku. Pealkirjaks: *Tegusõnade kokku- ja lahkukirjutamine*.

(Läbi saada), (ette kavatsetud) matk, (tagasi hoidmast), (edasi minnes), (vastu tulnud) noormees, oleks (vastu tulnud), (alla minema), (kätte saamata) kiri, (maha raiutud) puud, oli (kokku kasvamata), (maha külvamata) seeme, oli (laiali läinud), (vastu võetud) otsus, (üles ehitada), (ära läksid), (üles küntud) sööt.

Näidis.

Kirjutatakse kokku	Kirjutatakse lahku
ettekavatsetud (matk)	läbi saada

Harjutus 326. Määrata tegusõna vorm ning koostada antud sõnadest lauseid.

Edasiviiv (samm), läbilõikav, möödaminev, kinnikäiv, vastuvõetav, ülesehitatav, mahalükatav, ülekantav, läbiloetav, ära kirjutatav.

Oleviku kesksõna kirjutatakse **kokku** tema juurde kuuluva kõrvalsõnaga.

Harjutus 327. Vaadelda teo- ja tegijanime kokku- ja lahku kirjutamist.

vastutuli	pealetungimine
ülesehitaja	möödavaatamine
pealetungija	mahakukkumine
allakirjutaja	üleastumine
kaasatuli	kinnihaaramine

Tegija- ja teonimi kirjutatakse nende juurde kuuluva kõrvalsõnaga **kokku**.

Jätkata vaatlust:

ukse **ettetõstmine**
möödamineja

ukse **ette tõstmine**
teed **mööda mineja**

Kui kõrvalsõna kuulub tagasõnana mõne käändsõna juurde, kirjutatakse ta tegija- ja teonimest **lahku**.

Harjutus 328. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, nagu nõutav, ja koostada laused, kus esinevad antud sõnad. Pealkirjaks: *Tegusõnade kokku- ja lahkukirjutamine.*

(Vastu võtmine), (sees olivad), (oli kokku korjanud), (kinni seotud) hobune, (alla tulema), (kätte antud), (sisse minna), (müüdi ära), (maha murdunud) puu, (tagasi pöördumas), (mööda sõites), (valmis saada), (olime hiljaks jäänud).

Kokkuvõte.

Ühendtegusõnadest kirjutatakse

Reegel	Tegusõnavorm	Näide
alati kokku	Oleviku kesksõna (-v ja -tav)	Möödamineval õpilasel oli raamat käes.
	Teonimi	Etteloetav luuletus meeldis kõigile.
	Tegijanimi	Kirjandi ümberkirjutamine nõudis hoolt.
		Ettelugeja luges ilmekalt.
alati lahku	Kõik pöördelised vormid	Ärge ette rutake!
	da-tegevusnimi (osastav ja seesütlev kääne)	Oota, kuni isa tagasi tuleb!
		Ta püüdis kõigist ette jõuda.
		Välja minnes kohtas Tiiu kooliõde.

alati lahku	ma-tegevusnimi (sisse-, sees- ja seest- ütlevas käändes)	Ema pidi mulle vastu tulema . Rong oli pärale jõudmas . Hoiduge maha kukkumast .
vahel kokku, vahel lahku	Mineviku kesksõna (nud-, tud- kesksõna) ma-tegevusnime ilma- ütlev (mata-vorm)	Ene korjas mahakukkunud (missuguseid?) õunu . Oösel oli palju õunu maha kukkunud (mida teinud?). Maharaiutud (missu- gune?) puu lebas tee kõrval. Puud olid maha raiu- tud (mida tehtud?). Allakirjutamata (mis- sugused?) kirjad ase- tati direktori lauale. Kirjad olid veel alla kirjutamata (mida te- gemata?).

**TEGUSÕNADEST TULETATUD NIMI- JA OMADUSSÕNADE
KOKKU- JA LAHKUKIRJUTAMINE.**

Tegusõna	Nimi- või omadussõna
tagasi tulema vastu võtma ära kirjutama ette vaatama tähele panema	<i>tagasitulek</i> <i>vastuvõtt</i> <i>ärakiri</i> <i>ettevaatlik</i> <i>tähelepanelik</i>

Tegusõnadest tuletatud nimi- ja omadussõnad kirjutatakse nende juurde kuuluvate kõrvalsõnadega **kokku**.

Harjutus 329. Moodustada antud tegusõnadest nimi- ja omadussõnu ning koostada neist lauseid.

Edasi jooksmata, ette valmistama, kallale tungima, kõrvalt vaadata, välja sõitma, ümber mõõtma, järele andma. Pealkirjaks: *Nimi- ja omadussõnade moodustamine.*

Näidis: Edasi jooksmata > edasijooks.

Harjutus 330. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, nagu nõutav. Pealkirjaks: *Sõnade kokku- ja lahkukirjutamine.*

(Eel oleval) kevadel peavad kõik õpilased (järele jõudma) neile, kelle koolitunnistusel on neljad ja viied. Õppimises (maha jäänud) õpilased peavad eesrindlastele (järele jõudmiseks) ja õppekava põhjalikuks (läbi võtmiseks) tegema pingutavat tööd.

Ära (üttele ette) oma sõbrale tema teadmiste kontrollimisel õpetaja poolt! (Ette ütlemisega) näitad, et sa pole (aru saanud) nõukogulikust tööst. (Kaas õpilased) võivad (nõu anda), õpetada, aga mitte tööd (ära teha). Seega on (ette ütlemine) süü ja (ette ütleva) on süüdlane.

(Aidake kaasa) (edasi viivalt), (juhatage kätte) õige tööviis! See on (ümber lükkamatu) tõde, et igaüks peab oma töö ise (ära tegema).

Harjutus 331. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, nagu nõutav. Pealkirjaks: *Kokku- ja lahkukirjutamine.*

1. Meie elame (sündmuste rikkal) ajastul. 2. (Järje kindel) (edasi liikumine) toimub kõigil (elu aladel). 3. Ei ole kaugel aeg, kus (nõukogude teadlased) oskavad kõiki (loodus jõude) rakendada inimkonna teenindamiseks. 4. (Molotovi nimelises) kolhoosis alustati (kevad külvi) (mai kuu) alguses ja loodetakse kevadised (põllu tööd) lõpetada (kolme kümne esimeseks) maiks. 5. (Vaate aknale) oli (välja pandud) (klaas nõusid), (keedu potte) ja muid (laia tarbe kaupu). 6. Et edukalt (edasi jõuda), tuleb hoo-

lega (tähele panna) õpetaja seletusi. 7. See (kümne aastane) pioneer oli valmistanud (mudel lennuki) (tähelepanu väärse) täpsusega. 8. (Mööda minejad) märkasid, et (sügis torm) oli (viltu kasvunud) puu (maha murdnud). 9. (Päikese paistelised) (kevad ilmad) panid puhkema (puude pungad), ja peagi olid (vilja puu aiad) (kahvatu roosas) (õite meres). 10. (Tellis kivi punase) (kooli maja) taustaks oli (tume roheline) (kuuse mets).

Harjutus 332. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, nagu nõutav. Pealkirjaks: *Kokku- ja lahkukirjutamine.*

1. (Tagasi saabunud) sportlase (vastu võtt) kujunes (suure jooneliseks). 2. (Seitsme aastase) kooli lõpetanu, kes tahab tehnikumis jätkata (edasi õppimist), peab esitama koolile (lõpu tunnistuse) (ära kirja) ühes (elu loo kirjeldusega) ja kahe fotoga. 3. (Tähele panelik) suhtumine töösse tagab iga töö hea (korda nimeku). 4. (Ette vaatlikult) ületasime purde ja piki (jõe kallast) (edasi minnes) jõudsimme (lähedal oleva) kolhoosini. 5. (Vilja põldudel) lõgisesid (niidu masinad) ja varsti oli kogu (põllu vili) (kokku pandud) ja ootas (vilja peksu masinat). 6. (Ise tegevus ringide) töö tuleb koolides (koos kõlastada), et õpilastel ei tekiks mõnedel päevadel (üle kuhjumist) töös. 7. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium (au tasustas) (keemia tehase) ratsionaliseerijaid (au kirjaga). 8. Me ei tohi (üle hinnata) oma (töö saavutusi), vaid peame suhtuma kriitikaga igasse (elu avaldusse), et oleks (edasi minek), aga mitte seisak saavutustes. 9. Kirjandusliku lugemise tundides tuli (ise loomustada) (läbi loetud) teoste (pea tegelasi).

EES- NING TAGASÕNADE KOKKU- JA LAHKUKIRJUTAMINE.

Tagasõnad	Eessõnad
laua all	läbi linna
maja taga	piki randa
akna juures	ümber järve
põõsaste vahel	üle jõu
lõuna paiku	keset tänavat
öö läbi	mööda teed
väljaku keskel	vastu puud

Ees- ja tagasõnad kirjutatakse **lahku** neist käändsõnadest, mille juurde nad kuuluvad.

Ulesanne 333. Koostada lauseid, kus esinevad antud nimi-sõnad ning ees- ja tagasõnad. Pealkirjaks: *Ees- ja tagasõnade õigekirjutus.*

Akna taga, üle mere, päeva jooksul, vihma käes, ukse ette, vihiku vahel, nurga tagant, metsa poole, laua all, aia vahel, vee all, jala alt, ahju taha, keset linna.

MÄÄRSÕNADE KOKKU- JA LAHKUKIRJUTAMINE.

Ulesanne 334. Vaadelda määrsõnu:

alatas, aegamööda, hädavaevalt, ilmaaegu, jalamaid, kahe- vahel, käepärast, läbisegi, meeltmööda, niiviisi, nüüdsama, otse- kohe, omaette, pikkamööda, pärastpoole, sedamaid, seetõttu, siit- kaudu, sissepoole, siamaani, tihtipeale, tunaeile, umbkaudu, vastupidi, üksvahe, ülepea, ümberkaudu, ümberringi.

Kui kaks sõna on sulanud ühiseks **määrsõnaliseks** mõisteks, kirjutatakse nad **kokku**.

Harjutus 335. Koostada lauseid sõnadest:

seekord, see kord; kahe vahel, kahevahel; mõnikord, mõni kord; minupärast, minu pärast; nii hästi, niihästi; sedakorda, seda korda; vastuksa, vastu oksa; ülepea, üle pea; seda viisi, seda viisi.

Ulesanne 336. Vaadelda, kuidas kirjutatakse sõnad *poole, pool, poolt*.

Metsa *poole*, igale *poole*
teisel *pool*, igal *pool*
lõuna *poolt*, igalt *poolt*

Sinnapoole, kuhupoole, välja-
poole
siinpool, kuspool, väljaspool
sealtpoolt, kustpoolt, väljast-
poolt

Sõnad *poole, pool, poolt* kirju-
tatakse eelnevast **käändsõ-**
nast lahku.

Sõnad *poole, pool, poolt* kirju-
tatakse **määr- või kaassõnaga**
kokku.

paarikaupa
jaokaupa
tunniviisi
salgaviisi

paaride kaup
jagude kaup
tundide viisi
salkade viisi

Sõnad *kaupa* ja *viisi* kirjutatakse eelneva ainsusliku käändsõnaga **kokku** ja mitmuslikust käändsõnast **lahku**.

Meeles pidada: Alati kirjutatakse eelneva käändsõnaga **kokku**: -karva, -ohtu, -pidi, -täis, -võitu, -väärt.

Näiteid: *kullakarva*, *lapseohtu*, *kättpidi*, *korvitäis*, *külmavõitu*, *kiiduväärt*.

Kui aga eelneval käändsõnal on täiend, siis kirjutatakse **lahku**.

kättpidi
tänuväärt

paremat kätt pidi
südamliku tänu väärt

Harjutus 337. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, nagu nõutav. Pealkirjaks: *Sõnade kokku- ja lahkukirjutamine*.

Minu (vana isa) töötab (vase valajana) (metalli tööstuses). Õhtustel (videviku tundidel) jutustab ta meile, millistes oludes tuli elada (töö inimestel) (kodanlikul ajal), kui (tootmis vahendid) olid ekspluataatorite käes. (Laste rikkad) perekonnad pidid elama rōsketes (keldri korterites). Eriti raske oli aga (olu kord) siis, kui tuli (tööta töölisena) asjatult (vabriku väravaid) kulutada. Kodudes valitses (leiva puudus) ja lapsed jooksid veel (hilis sügisel) (palja jalu) mööda (jää külmi) (kõnni teid), kuna puudus raha soojade (üle riiete) ja (jala nõude) ostmiseks.

Tänu (töölis klassi) (ennast salgavale) võitlusele on need ajad kadunud (aja lukku). (Käes olev) aeg erineb oma (elu laadilt) (mure rikkaist) (mineviku päevist). Elav (töö ind ja vaimustus) keeb kõikjal.

Kuid kahjuks leidub veel (maa ilmas) (saagi ahneid) (raha mehi), kes võimutsevad kapitalistlikes maades. Nad täristavad

juba aastaid (sõja riistu), et süüdata (sõja tule kahju) lihtsate (rahu armastavate) (töö inimeste) vastu.

Seiske kõik valvel (rahu kaitsel), et (eemale hoida) (sõja oht) meie õnnelikust (kodu maast)!

Küsimusi kordamiseks.

1. Millal kirjutatakse nimisõna kokku nimisõnaga, millal lahku?
2. Kunas kirjutatakse omadus-, arv- ja asesõna kokku nimisõnaga? Millal lahku?
3. Kuidas kirjutatakse omadussõnaga nimi-, ase-, arv- ja omadussõna?
4. Missugused tegusõnavormid kirjutatakse alati lahku nende juurde kuuluvaist kõrvalsõnadest?
5. Kunas kirjutatakse kesksõnad lahku kõrvalsõnust, millal kokku?
6. Kuidas kirjutatakse teo- ja tegijanimi kõrvalsõnaga?
7. Kuidas kirjutatakse kaassõnad käändsõnadega?
8. Kuidas kirjutatakse liitmäärsõnad?
9. Oelda kohanimede kokku- ja lahkukirjutamise reeglid.
10. Millal kirjutatakse kolm ja rohkem sõna kokku?

SÕNAVARA- JA TÄHENDUSÕPETUS

HOMONUUMID.

Ülesanne 338. Vaadelda jämedamalt trükitud sõnade tähendust.

Kolhoosi klubi kõrval kasvas põline **saar**.

Rõõmsanäoline tööline **tuli** töölt.

Teed mööda sõitis mootor- ja hobuveokeid.

Salme, mis sa nüüd **teed**?

Nõukogude Eesti suurim **saar** on Saaremaa.

Matkajad korjasid hagu, ja varsti lõomas **tuli** ööhämaruses.

Jõime lõhnavat gruusia **teed**.

Selle ülesande lahendamiseks on võimalik kasutada kaht **teed**.

Sõnu, mis on tähenduselt erinevad, kuid oma kujult täiesti sarnased, samakõlalised, nimetatakse **homonüümideks**.

Homonüümid jagunevad: a) täielikeks ja b) osalisteks.

a) Sõnad, mis kõigis vormides oma häälikuliselt koosseisult ja vältelt ühte langevad, moodustavad **täieliku** homonüümi.

Näit. **rahu** (vaikus) ja **rahu** (veealune madalik), **aru** ja **aru**, **saar** ja **saar**.

b) Sõnad, mis langevad ühte ainult mõnes üksikus vormis või erinevad vältelt, kuuluvad **osaliste** homonüümide hulka.

Näit. **siil** (siili) ja **siil** (siilu = kuuehõlm), **järg** (järje) ja **järg** (järi), **palk** (ehitusmaterjal) ja **palk** (töötasu) jne.

Ülesanne 339. Vaadelda tabelis antud homonüüme.

Näited			
Nim.	aru (kuiv rohumaa)	aru (mõistus)	Täielikud homonüümid, sest langevad kõigis vormides ühte.
Om.	aru	aru	
Os.	aru	aru	
Sisseütl.	arusse e. arru	arusse e. arru	
Om.	arude	arude	
Os.	arusid	arusid	
Sisseütl.	arudesse	arudesse	
Nim.	hang (lumehunnik)	hang (tööriist)	Osalistes homonüümid, sest neil on ainult mõni vorm ühine.
Om.	hange	hangu	
Os.	hange	hangu	
Sisseütl.	hangesse e. hange	hangusse e. hangu	
Om.	hangede	hangude	
Os.	hangi e. hangesid	hange e. hangusid	
Sisseütl.	hangedesse	hangudesse	

Harjutus 340. Leida sõnaraamatust või lugemikust 10 täielikku ja 10 osalist homonüümi ning koostada lauseid, milles esinevad antud sõnad. Pealkirjaks: *Täielikke ja osalisi homonüüme.*

Osalisi homonüüme.

1. Nimetavas käändes satuvad ühte, muis käändeis aga erinevad.

anne, ande (andekus)	anne, andme (teatud asjaolu)
järg, järje (järjekord)	järg, järi (pink)
kiil, kiili (putukas)	kiil, kiilu (vai)
koor, koore (puul, piimal)	koor, koori (laulukoor)
lakk, laka (hobusel, lõvil)	lakk, laki (kirjalakk)
mure, mure (hool)	mure, mureda (purunev, pudev)
reis, reie (jala ülaosa)	reis, reisi (reisimine)

silml, silma (nägemisorgan)
sool, soola (toidu maitseaine)
tukk, tuka (juuksed)
viht, viha (saunaviht)

silml, silmu (kala)
sool, soole (soolikas)
tukk, tuki (põlev puutükk)
viht, vihi (lõnga- või kaaluvihht)

Nimetavas käändes on erinevad, kuid sõna muutevormid satuvad ühte.

2. Sarnased omastavas.

loo — omastav sõnast *lugu* ja *loog*

mao — omastav sõnast *madu* ja *magu*

3. Sarnasus muudes käänetes.

laud — mitmuse nimetav sõnast *laug* ja nimet. *laud* (*laua*)

4. Sarnasus tegusõnavormidega.

aita — a) os. ja sisseütl. sõnast *ait* ja b) käskiv kv. sõnast *aitama*

vea — a) om. sõnast *viga* ja b) käskiv kv. sõnast *vedama*

5. Sarnasus määr-, kaas- ja sidesõnadega.

ikka — sisseütl. sõnast *iga* ja määrsõna *ikka* (*alati*)

või (toiduaine) ja sidesõna *või*

Harjutus 341. Leida antud sõnade kaks erinevat tähendust ja koostada lauseid, milles nad esinevad. Pealkirjaks: *Homoniüme*.

Aas, kulu, puur, tint, kari, kiil, post, kukkuma, soostuma.

SUNONUUMID.

Ulesanne 342. Vaadelda jämendatult trükitud sõnade tähendust.

Rühm matkajaid lähenes kolhoosile.

Oota üks **hetk**, ma kohe tulen!

Pioneerimaleva koonduse kontsertosas esitati lõbus **kahekõne**.

Grupp õpilasi otsustas võtta endale kohustuseks hoolitseda kooli elavnurga eest.

Üks **silmapilk** hiljem oli ta kohal.

Eriti meeldis mulle **dialoog**, mille esitasid kaks kuuenda klassi õpilast.

Samase või sarnase tähendusega eri sõnu nimetatakse teisendsõnadeks ehk **sünoniümid**eks.

Harjutus 343. Asendada järgnevad sõnad sünoniümidega ja koostada lauseid, kus esinevad leitud sõnad. Pealkirjaks: *Sünoniüme*.

Annus, soojamõõtja, taimeteadus, ajakiri, tungivalt paluma, muretsema (soetama), trööstima, laiali lagunema, püsima, padrik, morn, sahk, range, vilgas, alatasa, otsaesine.

Sünonüümidenä kasutatakse

1. v õ õ r s õ n u	teadus loomadest = <i>zooloogia</i> päevapilt = <i>foto</i> inimsõbralikkus = <i>humanism</i> pisikute hävitamine = <i>desinfektsioon</i> tagavara = <i>reserv</i>
2. m u r d e s õ n u	ära tõukama, maha jätma = <i>hülgama</i> tarduma = <i>hüübima</i> lävi = <i>künnis</i> vaeslaps = <i>orb</i>
3. u u s s õ n u	täitmata koht = <i>lünk</i> otsekohene = <i>siiras</i> kindlasti uskuma = <i>veenduma</i> ära andma = <i>reetma</i>

Harjutus 344. Koostada lauseid, milles esinevad eespool toodud sünonüümid. Pealkirjaks: *Sünonüüme*.

Harjutus 345. Asendada sõrendatult trükitud sõnad sünonüümidega, vajaduse korral muuta lauses sõnastust. Pealkirjaks: *Sünonüüme*.

1. Tumedal taevavõlvil vehklesid helgiheitjate kiirte vihud. 2. Koostasid suvel kuivatatud taimede kogu. 3. Virvele meeldib eriti maateaduse tund. 4. Ants kirjutas pioneeride ajalehele „Säde“ huvitava kirjutise oma päevarežiimist kevadel. 5. Pidulikult avamiitingul tõsteti pioneerilaagri lipu varda sse lipp. 6. Meie kooli noored tegutsesid innukalt malemänguga. 7. Iga pioneeri aateks on kasvada tubliks ja julgeks patrioodiks. 8. Kirjandusliku lugemise tundides tutvume kirjanike elulugudega. 9. Korraldasime rännaku lähemasse kolhoosi. 10. Kolhoosnikud alustasid möödunud aastal soode kultiveerimist. 11. Ostime raamatukauplusest kaks köitmata raamatukest. 12. Meteoroloogiajaam kuulutas ette homseks ilusat ilma. 13. Suits valgus laiali karges õhus.

ANTONUUMID.

Ulesanne 346. Vaadelda jämendatult trükitud sõnade tähendust.

Kevadel pikenevad päevad.

Suvel on ilmad **soojad**.

Armastus kodumaa vastu tiivustab nõukogude noori suurtele saavutustele töös.

Sügisel lühenevad päevad.

Talvel on ilmad **külmad**.

Noorkaardiväelased tundsid **viha** fašistlike vallutajate vastu.

Sõnu, mis on vastupidise tähendusega, nimetatakse **vastandsõnadeks** e. **antonüümideks**.

Ulesanne 347. Jälgida, missugustest sõnaliikidest võib esineda antonüüme.

Näiteid	Sõnaliik
julgus — argus rõõm — mure	Nimisõnad.
suur — väike hea — halb	Omadussõnad.
algama — lõppema tugevnema — nõrgenema	Tegusõnad.
edasi — tagasi ette — taha	Määrsõnad.

Harjutus 348. Liigitada järgmised sõnad kaheks vastandriühmeks. Pealkirjaks: *Antonüüme*.

Julge, kiire, progressiivne, nõrk, tagasihoidlik, ilusasti, truu, tugev, arg, kurvastama, viimane, jõukas, õiglane, esimene, reaktsiooniline, rikkus, esiletükkiv, koledasti, rõõmustama, kaotama, truudusetu, vaesus, ebaõiglane, kehv, leidma, aeglane.

Näidis.

Julge — arg; kiire — aeglane...

Harjutus 349. Leida vastandsõnu järgmistele mõistetele. Pealkirjaks: *Antonüüme*.

Tervis, kannatlik, sirge, kitsas, kuum, must, noor, puhas, hilja, õhtu, palju, aktiivne, hele, kõrge, kuiv, toores, taastama, vaikus, õnnelik, töökas, ühendama, kuivendama, vähenõudlik, optimistlik.

Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks.

Vastamisel tuua näiteid.

1. Missuguseid sõnu nimetatakse homonüümideks?
2. Missuguseid sõnu nimetatakse sünonüümideks?
3. Tuua näiteid antonüümidest.

Ülesanne 350. Leida antud tegusõnadest astmevahelduslikud sõnad ja määrata, kas nad antud vormis on tugevas või nõrgas astmes. Pealkirjaks: *Astmevahelduslikud tegusõnad*.

Oli säilinud, ei olevat toodetud, kõndimast, oleksin kasutanud, ära jää, peidan, ruttav, ei taguvat, ärgu kahelgu, ei osutata, müüge, tõmbasid, veetud, oleksite niitnud, lõppeda, on viljelnud, olevat võrrelnud, kootakse, ärgu tukutagu, pettuksite, kukkuma, ei lipata, ei olevat liidetud, leidsin, hoidku, on tõlgitud, käänatakse, toov, ladudes, oleme alanud, süttinud, muhelda, nakkav, ei olnud ärganud, võrduvad, ületati, rappumata, ei jäetud.

Näidis.

Ei olevat toodetud (tootma, toota, toodan) — nõrgas astmes.

Ülesanne 351. Määrata (suuliselt) eelmises ülesandes antud tegusõnade vorm.

Ülesanne 352. Moodustada antud tegusõnade peavormid. Põhivormidele tõmmata joon alla. Peavormide järel märkida sulgudesse tüüpsõna. Pealkirjaks: *Tegusõnade peavormid*.

Seletama, ruttama, rappuma, tekkima, looma, kohtlema, mõõtma, kasvama, kaduma, võima, ehitama, võrduma, süttima, vaatama, tegelema, suplema, viima.

Näidis.

Seletama, seletada, seletan, seletasin, seletanud, seletatakse, seletatud (kirjutama);

Ulesanne 353. Leida katkendist tegusõnad ja määrata, mis-suguses pöördelises või käändelises vormis nad on antud. Pealkirjaks: *Tegusõnade vormide määramine.*

Vaeselapse käsikivi.

(Katkend.)

Uhel päeval, kui meie nõder tütarlaps jälle rasket käsikivi ümber ajas ja väga nukras tujus oli, et perenaine ta hommikul söömata oli jätnud, tuli sinna lonkur ühe silmaga sant näruses riides. Aga ta ei olnud päris kerjaja, vaid kuulus Soome tark, kes enese sedapuhku sandiks oli moondanud, et rahvas teda ei tunneks. Sant istus ukسلävele, vaatas teraselt lapse rasket tööd, võttis palukese leiba oma kaelakotist, pistis lapsele suhu ja ütles:

„Lõuna on veel kaugel, võta pisut leiba keha karastuseks.“

Vaenelaps näris kuivanud palukest, mis magusam kui sai maitstes. Ta tundis sedamaid jõudu kätes kasvavat. Sant ütles:

„Sul vaesel võivad käed küll väsinud olla ühtepuhku rasket kivi ümber ajades?“

Tütarlaps vaatas kahtlevalt vanataadi silmi, nagu oleks tahtnud tunnistada, kas küsimine tõsi või pilkamine pidi olema; ja kui ta näo lahke ja tõsise leidis, siis kostis ta:

„Kes vaeselapse kätest lugu peab! Veri on alati küünte all ja malk mõõdab selga, kui nii palju ei jõua teha, kui perenaine tahab.“

Sant käskis lugu pikemalt rääkida, et ta lapse elu põhjani tundma saaks. Kui vaenelaps jutu oli lõpetanud, võttis vanamees kotist rätikuräbala, andis lapsele ja ütles:

„Seo õhtul magama heites see rätik oma pea ümber ja ohka südamel põhjast: „Magus unenäoke, kanna mind sinna, kust käsikivi leian, mis ise jahvatab, et minu nõdra abi pikemalt tarvis ei oleks!“

Vaenelaps pistis rätikuräbala põue ja tänas anni eest vanameest, kes sedamaid oma teed läks.

(F. R. Kreutzwald)

Näidis.

Ümber ajas (*isikulise tgm. kindla kv. lihtmineviku jaatava kv. ainsuse 3. pööre*), oli ...

Ulesanne 354. Leida katkendist tegusõnad ja määrata, missuguses pöördelises või käändelises vormis nad on antud. Pealkirjaks: *Tegusõnade vormide määramine.*

Mõisal on palju vara. Ja täna on sõda. Sõjas aga võetakse saaki. Võtku siis iganes, mis saab. Kaugelt suurem osa sõjalisest on võõras rahvas. Vii oma saak koju, peida ära — kes seda võõrast kohast teab tulla otsima! Ja mida ei suuda ära viia, see lõhu puruks. Sakstele vaja ka kord kätte maksta seda ülekohtu, mida nad talupojale põlvest põlve on teinud ja praegu seega teevad, et nad keisri poolt lubatud õigusi ei taha kätte anda. Mõis vaja tühjaks teha ja siis hävitada — hoiatuseks ja ähvarduseks kõigile muile sakstele, kes sunnivad vana seaduse peale vanduma...

Ja mõisa tühjendamine ja purustamine algas. Seda toimetati nii metsikult, nagu oleks kõik viha ja vaen, mis talupojal põlv-põlvelt mõisniku vastu hingesse oli kogunenud, siin nüüd korraga plahvatama lõõnud.

(E. Vilde „Mahtra sõda“.)

Ulesanne 355. Leida palast tegusõnad, kirjutada nad antud vormis välja (sama sõna korduvalt ei ole vaja välja kirjutada).

Leida nende *ma*-tegevusnimi ja määrata, missuguse tüüpsõna järgi igaüht neist pööratakse. Pealkirjaks: *Tegusõnade liigitamine tüüpsõnade järgi.*

Jänes astub keelust üle.

1. Muiste võis jänes süüa igast puust. Ta pidi aga meeles pidama, et ta alati ikka nii palju järele jätab, et puu põdema ei hakaks ega ära ei kuivaks.

Uhel päeval maiustas jänes õunaaias noorte viljapuude kallal. Näksis siit ja näkkis sealt, oli aga juba liiga kõva kõhutäie söönud ega tundnudki enam suuremat isu — mõtles, et kui saaks õige peale hammustada veel midagi niisugust hirmus peent, mida pole ükski teine loom seni suhu saanud.

Järsku märkas jänes plangus augukest ja lipsas sellest läbi. Näeb: igal pool, kuhu aga silm ulatub, kasvavad ilusad noored kapsad.

Jänes polnud kapsast seni eluilmaski proovida saanud. Aga niipea, kui ta esimese lehekillukese suhu võttis, tundis ta, et see

ületab kõik varem söödu. Sõi siis nii mehemoodi, et kapsapead aina kadusid.

Akitselt astus peremees aeda, kadakane kepp käes ja hakkas taplema. Jänes lippas kapsaaiast metsa, peitis enda põõsasse, jäi nõnda kolmeks päevaks varjule.

2. Viimaks tundis jänes, et kõht hakkab juba tasahilju nuri-sema ja et nälg kipub jälle varaks. Puges kikivarbail põõsast välja, vaatas ringi, hakkas suure kiiruga toitu otsima. Katsus siit ja katsus sealt, kuni leidis viimaks lõhmuse. Ja rõõmustas kohe nii, et hüppas kõrgele õhku: lõhmuse koor osutus kõigest kõige maitsvamaks.

Utleмата õnnelikuna unustas jänes nii keelud kui ka käsud, sõi kõik lõhmused paljaks tüvest ladvani. Vaesed puud vaevlesid, vaevlesid, kuivasid ära ja mets jäi neist väga hõredaks.

Kui Metsaisa jänese säärasest teost kuulis, sai ta väga paha-seks. Võttis mäekingust peoga liiva ja raputas seda lõhmuse koore alla. Ja mitte üksi lõhmusele, vaid teistelegi metsapuudele — kõigile, peale mõru haava.

Sellest ajast saadik toidab jänes end peajasjalikult haava koo-rega. Lõhmust ta enam ei puuduta, sest liiv selle koore all kulu-tab ta hambad nüriks. Ning majade lähedusse julgeb ta tulla veel vaid kõige paksemal talvel, kui kõik on lume alla mattunud: kardab, et peremees ei ole oma rikutud kapsaaeda veel unustanud.

(Muinasjutu järgi.)

Näidis.

Antud vorm

ma-tegevusnimi

Tüüpsõna

võis

võima

tooma

jne.

Harjutus 356. Asetada sulgudes olevad tegusõnad nõutavasse vormi. Pealkirjaks: *Õigekirjaharjutus*.

1. Homseks on luuletus (õppima), kaks matemaatika ülesannet (lahendama), etteüt-luse vead (parandama) ja vastavad reeglid (kordama), vene keele pala (lugema) ja ajaloos tabel (koostama). 2. Kui keelelisi nähtusi ei (vaatlema), grammatikareegleid pähe ei (õppima), rohkesti harjutusi ei (kirjutama), siis õigekirja ei (oman-dama). 3. Miks teie spordiväljakul valitseb vaikus, miks ei (hü-

pama) siin kaugust ja kõrgust, ei (tõukama) kuuli, ei (heitma) ketast, ei (viskama) oda, ei (vedama) köit, ei (mängima) jalgpalli, ei (korraldama) võistlusi? 4. Täna tuleb meil uued raamatud nimekirja sisse (kandma), (liigitama), (nummerdama), raamatute seljale lipikud (kleepima), kaardikesed (täitma) ja lõpuks kõik riiulitele (asetama). 5. Kui maad korralikult ei (väetama), taimi korrapäraselt ei (kastma), umbrohtu ei (hävitama), mulda ei (kobestama), röövikuid ei (hukkama), siis ei ole korralikku saaki (lootma). 6. Sõpra on vaja õiglaselt (arvustama, laitma ja kiitma), vead talle kätte (näitama), raskuste puhul (toetama ja abistama). 7. Laudas tuleb asemed (tasandama), põhku (tooma), loomad (puhastama), heinad neile ette (andma) ja vett (pumpama).

Harjutus 357. Asetada sulgudes olevad tegusõnad vajalikku vormi ja tõmmata neile joon alla. Selgitada (suuliselt), miks vastavad vormid nii kirjutatakse. Pealkirjaks: *Õigekirjaharjutus*.

1. Teomehed mõisate väljadel (jätma — *isikulise tgm. kindla kv. oleviku jaatav kõne*) töö seisma, (nabima) hobuse adra eest, (kihutama) koju, (rakendama) looma vankri ette ja (sõitma) sõtta. (E. Vilde.) 2. Uus lennuk (arendama — *isikulise tgm. kaudse kv. oleviku jaatav kõne*) suurt kiirust, (omama) head manööverdusvõimet, (kulutama) vähe kütteainet ja (suutma) suuri kaugusi ületada. 3. Päikeses (sillerdama) lained, (suplema) ja liival (lamama) inimesed, palli (mängima) noored, rõõmsasti (kilkama) lapsed — kõik see moodustas rõõmsa suvepildi. 4. Pargis vaatlesime poegi (toitma) kuldnokka, kuulasime vindi (helisema) laulu, nägime puud (toksima) kirjurähna ja oksalt oksale (hüppama) oravat. 5. Oma ettekandes (tooma — *isikulise tgm. kaudse kv. oleviku jaatav kõne*) ta rohkesti näiteid, (kasutama) sagedasti kujukaid võrdlusi ja (suutma) nii kõik küsimused kuulajaile hästi selgeks teha. 6. Tolmupilved (tõusma — *isik. tgm. kindla kv. oleviku jaatav kõne*), rattad (nagisema), hobused (hirnuma), piitsad (plaksuma). (E. Vilde.) 7. Pildistasime kraavi (kaevama) ekskavaatorit, põldu (kündma) traktorit, (ehitama — *umbisikulise tgm. v-kesksõna*) karjalauta, hobuseid (jootma) tallimeest ja põllutööriistu (remontima) seppa.

Harjutus 358. Tõmmata määr sõnale alla üks joon, kõrval sõnale kaks joont, kaassõnale laineline joon.

1. Õhtul läksid pioneerid kasvatajaga välja jalutama. 2. Õpilane võttis pliatsi pinalist välja. 3. Enne lahkusid klassist poi-

sid, siis tütarlapsed. 4. Võistlus tuleb laupäeval läbi viia. 5. Juku läks otse läbi tiheda võsa. 6. Pärast tuli mängijaid veelgi juurde. 7. Pärast tunde mindi kooli katseaeda tööle. 8. Nad töötavad seal juba kella kahest saadik. 9. Kõige kiiremini töötasid Anne ja Tiit. 10. Millal teie meile järele jõuate? 11. Nüüd, mil peenrad on valmis, mingem koolimajja tagasi!

12. Rändlinnud on tagasi jõudnud. 13. Pärast lõunat läksid poisid aeda. 14. Nad istuvad vana tamme all. 15. Mootor hakkas mürinal tööle, auto liikus kiiresti edasi ja kadus peagi kõrge maja nurga taha. 16. Noorte naturalistide ringile on saabunud lilleseemneid üsna kaugelt. 17. Pakike võeti lahti, kui kõik ringi liikmed olid koos. 18. Puu tagant tuli veel üks mängija välja. 19. Kõik peavad kaasa aitama koonduse heaks kordaminekuks. 20. Poisike vaatas kohkunult enese ümber. 21. Kooli sisekorra reeglite järgi teeb klassi aknad lahti korrapidaja õpilane.

Harjutus 359. Panna koma, kuhu vaja.

1. Raamatud on kas riiulil või lauasahtlis. 2. Ilm oli ilus kui asusime teele. 3. Akki kallas vihma kui oavarrest. 4. Selleks et õigeks ajaks koondusele jõuda kiirendasime samme. 5. Teras on kõvem kui raud. 6. Kevad on soe ja ilus ning põllutöödeks soodus. 7. Esineb ka vihmaseid ilmu kuid see ei takista tööd. 8. Mängu viimastel minutitel saavutasime küll kaks punkti ent see ei tähendanud veel et vastane oli võidetud. 9. Nii venelasi lätlast kui ka ukrainlasi kosutab oma tervist meie puhkekodudes. 10. Pane raamatud kappi vihikud aga jäta lauale! 11. Sügisel kui meri on tormine nõuab kalapüük suurt julgust. 12. Tööta nii nagu töötas Lenin!

Harjutus 360. Asetada koma, kuhu vaja. Pealkirjaks: *Koma sidesõnade ees.*

1. Õpetaja jutustas et töölised tehastes ületavad pidevalt töönorme. 2. Kapitalistlikud riigid õhutavad sõda kuid meie maa võitleb püsiva rahu eest maailmas. 3. Püüdke töötada plaanikindlalt siis märkate edu oma töös. 4. On soovitatav et koolis leiduks sportlasi nii kergejõustiku kui ka käsipalli alalt. 5. Võistlused näitasid et pidev treening oli tõstnud võrkpallurite meisterlikkust. 6. Kui aga kiiremini jõuaks kevad ega sajak nii palju siis võiks asuda välistreeningule. 7. Seinalehes kirjutati et malevakoondusel viibisid ka esimeste klasside õpilased. 8. Algul vaatasid nad

kõrval seistes kuid peagi mängisid kõik kaasa. 9. Niihästi õpetajad kui ka lastevanemad jälgisid huviga noorte rahvatantsijate ettekandeid. 10. Kas lähed puhkepäeval kinno või teatrisse?

Harjutus 361. Panna koma, kuhu vaja.

1. Ja see pole küll liialdus kui ma näiteks ütlen et igaüks võiks uhke olla ka siis kui ta teeks kas või ainult murdosa sellest mis on teinud tema. 2. Sa väidad aina et ta on laps. 3. Mina ütlen et ta on meist kõigist peajagu pikem. 4. Jah oleks ülekohus teda selleks ajaks minema saata kuni me ise tema üle otsustame. 5. Ta oli järsku nagu kõrge ning raske ukse avanud. 6. Kõigile paistis nagu poleks seda viivitust vaja olnud. 7. Ta tegi jälle lühikese ning pingsa pausi. 8. Ta huuled olid kahvatud nagu oleks sealt lahkunud viimnegi verepiisk. 9. Ta soovis kõigile head õhtut ja väljus. 10. Ta nägi et taevas oli endiselt täiesti pilvitu. (A. Jakobson.)

Harjutus 362. Panna koma, kuhu vaja.

1. Ta töötas põhjalikult nagu see on sobiv pioneerile. 2. Matkajad asusid teele Sinialliku poole olgugi et sadas peent vihma. 3. Niihästi kommunistlikud noored kui ka pioneerid on meie õpilaskonna eesrindlikum osa. 4. Kas sa sõidad laagrisse või veedad suve linnas? 5. Linnas on sellise ilmaga porine metsas aga neelab pehme pinnas niiskuse enesesse. 6. Järve kaldal oli tihe ja lopsakas taimekasv sest siin oli küllaldaselt niiskust. 7. Ta silmade ees oli rutulisest jookstust kõik pime nii et ta suutis näha ainult ähmast akent. (E. Männik.) 8. Kõik klassis teadsid et Endel kaivatseb õppida lenduriks.

Harjutus 363. Kirjutada antud sidesõnade hulgast välja need, mille ette harilikult koma ei asetata (komata sidesõnad). Moodustada lauseid, kus need sidesõnad seovad lauseid ja lauseosi. Pealkirjaks: *Lauseid komata sidesõnadega.*

kui, ja, et, ent, ning, kuid, sest, ega, ehk, sellepärast et, vaid, siis, või, kui ka, aga.

Harjutus 364. Moodustada lauseid sidesõnadega, mille ette harilikult asetatakse koma.

Harjutus 365. Moodustada iga allpool antud ühendsideõnaga vähemalt kaks lauset. Pealkirjaks: *Sidesõna tarvitamine lauses.*

sest et, nii et, sellepärast et, olgugi et, sellele vaatamata et, seks et.

Harjutus 366. Moodustada lauseid antud sidesõnadega. Pealkirjaks: *Sidesõna tarvitamine lauses.*

kuid, kas, ent, justkui, kuna, kas või, mitte ainult — vaid ka, ehk küll.

Harjutus 367. Kirjutada sulgudes olevad häälikud ühe- või kahekordselt. Pealkirjaks: *Liidete -lik ja -likkus õigekirjutus.*

1. Kommunistli(k)u partei juhtimisel sammume vastu õnneli(k)ule tulevi(k)ule. 2. Sotsialistli(k)u võistluse aluseks võeti toodangu kvaliteedi parandamine. 3. Sotsialistli(k)us majandussüsteemis tuntakse riikli(k)u ja kooperatiivset majandamist. 4. Meie maal on töö au, kuulsuse ja kangelasli(k)use asjaks. 5. Partei üheksateistkümnenda kongressi otsuste järkjärguline elluviimine suurendab kodanike majandusli(k)u jõukust. 6. Õpilased peavad näitama oma leidli(k)ust ja ettevõtli(k)ust kirjandusli(k)u albumi koostamisel. 7. Teose peategelast iseloomustasime kirjalikult. 8. Nõukogude kirjandus on sisult sotsialistli(k), vormilt rahvusli(k). 9. Peame hoidma ühiskondli(k)u omandit, kohusetundli(k)ult täitma õppeülesanded ja käituma korrali(k)ult koolis, kodus ja avalikjude kohtades. 10. Meie klassis on palju eesrindli(k)e õpilasi. 11. Minu sõbra heatahtli(k)usel ja sõbrali(k)usel pole piire, tema siirad ja südamlil(k)ud sõnad on mindki kasvatanud.

Harjutus 368. Kirjutada lünkade asemel -da- või -ta-. Pealkirjaks: *Liide -ta- või -da-.*

1. Otsus ... sime asu ... da kooli juurde aia. 2. Joones ... sime plaani ja alus ... sime tööd juba sügisel. 3. Uleskutse hoogtööpäeva korral ... miseks aval ... sime kooli seinalehes. 4. Väe ... sime maa, kobes ... sime mulla ja istu ... sime ilu- ning marjapõõsaid. 5. Iga põõsa külge ripu ... sime tahvlikesed, kuhu kirju ... sime põõsa nimetuse. 6. Kevadel tuli mõndagi asja täien ... da ja paran ... da. 7. Uhtlasi uuen ... sime nimetahvli-kesi. 8. Iga tärkav lehepung rõõmus ... s meid. 9. Kasu ... sime

iga vaba hetke, et aias korral...da ja kohen...da. 10. Suviseks vaheajaks moodus...sime grupid, kes pidid töö...ma aias ja teos...ma katsetusi, mille juures õpetajad meid abis...sid. 11. Sügisel kavatseme aeda laien...da ja paljun...da põõsaid, et tulevikus saaksime varus...da botaanikatundi vajalike tai-medega.

Harjutus 369. Kirjutada sulgudes olevad liitsõnad kokku või tarvitada sidekriipsu, nagu nõutav. Pealkirjaks: *Sidekriipsu tarvitamine liitsõnades.*

1. Iga nõukogude inimese südames on palav (isamaa-armastus) oma võimsa ja ilusa (kodumaa) vastu. 2. (Koolinoored) võtsid osa (hoogtööpühapäevakust), mis korraldati uue staadioni rajamiseks. 3. Linnades asendatakse (pappkatused) (plekkkatustega), et vältida (tuleohtu). 4. (Kaugõppeüliõpilased) korraldasid bioloogia praktikumi Kaukaasias. 5. Äris oli müüa (toidukaupu) ja (tööstuskaupu). 6. Toomale kingiti (kinofilmifotoaparaat). 7. Puu, mis maha raiuti, oli (sajaaastane). 8. (Seitsmeklassilise) kooli lõpetaja võib edasi õppida (keskkoolis) või (kutsekoolis). 9. Näitusele oli välja pandud (elektriseadmeid) ja (elektrimootoreid). 10. Limukas ehk (vihmauss) kuulub (harjasusside) klassi.

Harjutus 370. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, nagu nõutav. Pealkirjaks: *Sõnade kokku- ja lahkukirjutamine.*

(„Edu“ kolhoosis)

5. 07. 1954.

Kallis (kooli vend)!

Kuidas veedad oma päevi (pioneeride laagris)? Millega sisustate oma (suve päevi)? On teil korraldatud (lõkke õhtuid) ja muid (huvi rohkeid) üritusi?

Need (kaks teist kümme) päeva, mis olen (mööda saatnud) (sise maal) kolhoosis, on möödunud (väga huvitavalt). (Vara valgest) kuni (hilis õhtuni) on (vilja põldudel), (heina maal) ja (juur vilja ajas) vilgas tegevus. Peale minu elab selles majas veel üks (minu ealine) (vene rahvusest) poisike. Hommikul (ao valgusel) tõuseme ja jookseme (otse kohe) (järve äärde). Päeval käime harilikult (töö juures) abiks, vahel käime korjamas (kuuse metsast) (mets maasikaid). (Puhke päeval) läheme (spordi välja-

kule) ja jälgime (korv ja käsi palli võistlusi), (mõni kord) tree-nime end (kõrgus ja kaugus hüppes). (Ule eile) käisime (karja maa) taga olevas soos, kus käib samuti (kiire tempoline) töö. Seal kuivendatakse sood, et muuta see (vilja kandvaks) (põllu maaks). Kolhoosi on (sisse seatud) (elektri valgustus), mille (jõu jaamaks) on (vesi veski). (Eha valgusel) istume sageli (veski kijas) ja kuulame (halli päise) möldri jutte kolhoosi (edu sam-mudest) (käes oleval) aastal. Kahju kohe, et aeg (linnu tiivul) möödub!

Palun kirjuta (otse kohe), kui minu kirja (kätte saad)!

Tervitades

Sinu sõber Peeter.

Harjutus 371. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, nagu nõutav. Pealkirjaks: *Sõnade kokku- ja lahkukirju-tamine.*

1. Kõik (ees rindlikud) (kooli õpilased), kes on saanud (neli teist kümme) aastat vanaks, astuvad kommunistlikku (noor-soo ühingusse). 2. (Käes olevaga) palun Enn Raja nimele tellitud raamatud E. Bornhöhe „Tasuja“ ja „Villu võitlused“ Tartu 2. (Kesk kooli) õpilase Maimu Kalda (kätte anda). 3. Rannamäe (kolhoosi kari) sõi (tee äärsel) (karja maa kingul). 4. Et (piima karja) eest hoolitsesid (asja tundlikud) (karja talitajad), oli (piima toodang) (rasva rohke) ja vaba (haigusi levitavatest) pisikutest. 5. Poiss meisterdas (tasku noaga) (paju pilli). 6. (Kase puud) olid mähkunud (kollakas rohelisse) loori, kuid (tamme puud) siruta-sid endiselt oma võimsaid (oksa harusid), mille (lehe nupukesed) olid alles varjatud (pruuni kestalise) (soomus kattega).

Harjutus 372. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, nagu nõutav. Pealkirjaks: *Sõnade kokku- ja lahkukirju-tamine.*

1. NSV Liidu (loode piiril) asetseb (Balti meri) koos (Soome ja Liivi lahega). 2. (Soome lahes) olevatest saartest on tähtsamad: (Nais saar), (Aegna saar), (Osmus saar) ja (Prangli saar). 3. Eesti NSV suurim jõgi on (Ema jõgi) ja kõrgeim mägi (Suur Muna mägi). 4. NSV Liidu (ida piiriks) on (Vaikne ookean) koos (Be-ringi väina), (Ohhoota ja Jaapani merega). 5. NSV Liidu

(Euroopa osa) (lõuna rajal) on (Must meri), mille kaudu toimub (kauba vahetus) (Vahe mere) ääres asetsevate maadega. 6. NSV Liidus elab (palju rahvaid). 7. (Liidu vaba riikide vahelises) (läbi käimises) on (vene keele) tundmine määratu suure tähtsusega. 8. (Vene keele) omandamisega muutub meie (noor soole) (kätte saadavaks) (vene ja nõukogude kirjandus), vene (ees rindlik) teadus ja tehnika. 9. Meie (silma ring) avardub ja (sõprus side-med) (vennas vaba riikide) rahvastega tihenevad veelgi.

Harjutus 373. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, nagu nõutav. Pealkirjaks: *Sõnade kokku- ja lahkukirjutamine.*

(Puidu ja vineeri tööstusse) oli (hulga kaupa) (kokku tulnud) matkavaid (kooli noori), kes põnevusega kuulasid (ekskursiooni juhi) selgitavaid märkusi. Käitises on masinate (teras võllid) ja (nahk rihmad) kaitstud (metall võredegaga). (Masinate vahel) peab siiski liikuma (ette vaatlikult). (Vahete vahel) seisatati (pikemat aega) mõne (teras hiiglase) ees, vaadeldi selle töötamist ja imetleti tema võimsust. (Tihti peale) pöörduti küsimustega tööliste poole, et (üksik asjalisemalt) (tundma õppida) käitise seadeldisi ja (masina osi).

Hiljem juhatati noored käitise (kultuuri klubisse), kus oli (puna nurka) (välja pandud) (ees rindlike) tööliste fotod, kes (käes oleval) kuul täitsid (kahe kordse) (töö normi). (Õhtu poolikul) pidas (kultuuri klubi) (esi mees) loengu (kapitalistliku korra) (eba õiglusest).

(Käitise väravast) (välja minnes) vesteldi elavalt nähtu ja kuuldu üle ja vahetati (oma vahel) mõtteid. (Kooli noored) otsustasid järgida nende tublide tööliste (ees kuju).

Harjutus 374. Kasutada õigesti osalisi homonüüme.

1. Tütarlapsel oli seljas (allikas, hallikas) kleit. 2. Kõrge mäe jalal on selge (allikas, hallikas). 3. Lepavõsast tehti (agu, hagu). 4. Juba helendab idas (agu, hagu). 5. Ema (arutas, harutas) lõnga. 6. Poisid (arutasid, harutasid) läbi ringi tööplaani. 7. Kirjuta sõnadega antud (arv, harv)! 8. Vanaisa juus on (arv, harv). 9. Antsu (ind, hind) aiatöödel nakatas ka teisi. 10. Palli (ind, hind) oli Ennule vastuvõetav. 11. Sellest targa (aruga, haruga) poisist saab kindlasti teadlane. 12. Mäe all kasvab mitme (aruga, haruga) võimas tamm.

Harjutus 375. Moodustada õiged vormid sulgudes antud sõnadest (*osalised homonüümid*).

1. Põhu tõstmisel kasutatakse (hang). 2. Õuele oli tuisanud mitu suurt (hang). 3. Silmapaistvaid (anne) kirjanduse ja kunsti alal on paljudel klubi liikmetel. 4. Uue plaani koostamiseks vajatakse täpseid (anne). 5. Ema andis Einole õhtuooteks (viil) head saia ja kakaod. 6. Lukksepp oli murdnud (viil) katki. 7. Kaseokstest saab hea (viht). 8. Järgmise (viht) kerib Leida.

Harjutus 376. Leida vastandsõnu järgmistele mõistetele.

Kaugus, kasulik, jah, kapitalism, andekas, teadlik, ametlik, vana, proosa, õigesti, avama, seisma, õnnetu, osav, hoolas, tume, kõrge, pikk, lai, positiivne, särav, miinimum.

Harjutus 377. Leida sünonüüme.

Voodi, vaip, vasak, kuum, rabe, väike, tulp, hooplema, tõtama, produkt, pale, jaksama, teade.

SÕNASTIK.

Käändsõnadel on antud sulgudes ains. omastava ja osastava, tegusõnadel isikulise tegumoe kindla kõneviisi oleviku 1. pöörde ja da-tegevusnime lõpuosa (mõnel juhtumil nim. vormid ka tervikuna) — tähendab, et erinevat lõppu ei ole.

- aelema** (-leda, -n) — rahutult liikvel olema, vedelema, visklema, püherdama
agrotehnika (-, -t) — põllumajandustehnika
aktiivne (-se, -set) — tegev, toimekas
akvaarium (-i, -i) — klaasseintega veenõu kalade ja teiste veeloomade, samuti veetaimede kasvatamiseks
altruism (-i, -i) — inimesearmastus; valmisolek tegutseda teiste kasuks, vastand egoismile
arhitektuur (-i, -i) — ehituskunst
aromaatne (-se, -set) — healõhnaline
baas (-i, -i) — alus; varustav keskus, ladu; teaduslik allasutus
bassein (-i, -i) — vesistu; piirkond, kuhu on ladestunud teatav maavara
begoonia (-, -t) — ilusate lehtedega lõunamaine taim, meil potilillena
biograafia (-, -t) — elulugu
brošüür (-i, -i) — kõitmata v. kerges kõites raamatuke
dialoog (-i, -i) — kahekõne, kõnelus
dress (-i, -i) — spordirõivas
egoism (-i, -i) — isekus, enesearmastus, omakasupüüdlikkus
energia (-, -t) — jõud, töövõime, tahtejõud
eritama (-da, -n) — endast välja eraldama, näit. hapnikku, higi jne.
fikseerima (-da, -n) — kinnistama; üksisilmi vaatama
finiš (-i, -it) — lõpp-punkt, samuti lõpuosa jooksumises, ujumises
geoloog (-i, -i) — maakoore ehitust ja ajalugu uuriv teadlane
grupp (-pi, -ppi) — rühm
herbaarium (-i, -i) — kuivatatud (ja korraldatud) taimede kogu
hülgame (hüljata, -n) — maha jätma
ind (innu, indu) — vaimustus
insener (-i, -i) — kõrgema tehnilise haridusega isik
kantaat (-di, -ti) — suur pidulik muusikateos või laul (orkestri saatel)
karikatuur (-i, -i) — pilkepilt
keemia (-, -t) — teadus, mis uurib ainete koosseisu, muutumist ja sisemist ehitust
keevitama (-da, -n) — metalle kokku keetma
kehtestama (-da, -n) — maksuma panema
kinnisti (-, -t) — fotograafias tarvitav lahus, mis katkestab pildi ilmumise ja kõrvaldab soolad, mis valguse käes muudaksid pildi üleni mustaks
koib (-vi, -bi) — pudel katsete teostamiseks; metallide jootmise riist
kombinaat (-di, -ti) — tööstusettevõtte, milles on ühendatud mitmesugused tootmisalad, kusjuures saadused ühelt alalt lähevad edasi teisele edasi-seks ümbertöötamiseks (näit.: veski ja leivatehas moodust. teravilja-kombinaadi)

konservatoorium (-i, -i) — kõrgem muusikakool
kriitika (-, -t) — arvustus
kultiveerima (-da, -n) — harima, viljelema
kvaliteet (-di, -ti) — omadus
kvarital (-i, -it) — linnajagu; sihtidevaheline metsaosa; veerandaasta
künnis (-se, -st) — ukse lävi
labatigu (-teo, -) — magedas vees elunev lameda kojaga tigu
laviin (-i, -i) — mägedelt suure hooga allalangev hiiglaslik lumemass
leitse (-, -t) (= leitsak) — palav, lämmatav, niiske soojus, aur
lekkima (-da, lekit) — vett sisse laskma
lossima (-da, -n) — maha, välja laadima
lünk (-ga, -ka) — tühik, tühi koht
makett (-ti, -tti) — vähendatud mõõdus tehtud näidis-ese (näit. mõnest masinast, ehitusest jne.)
maksimum (-i, -i) — ülemmäär
miinimum (-i, -i) — alammäär
monoloog (-i, -i) — üksikkõne
massiiv (-i, -i) — raskekaaluline kogu; suur ühtlane, laialdane ala (näit. metsa)
naturalist (-i, -i) — teadlane, katsetaja, kes tegeleb looduse tundmaõppimisega
negatiiv (-i, -i) — fotograafias: ümberpööratud kujutis asjast (valgus ja vari on vastupidine tegelikkusele); fotoplaat või -lint, millel ümberpööratud kujutis; valgustamata fotoplaat või -lint
negatiivne (-se, -set) — eitav
optimistlik (-liku, -likku) — julge ja elurõõmus maailmakäsitus kalduvusega asju ja olusid headena ette näha
passiivne (-se, -set) — mittetegev, loid
patrioot (-di, -ti) — kodumaad armastav inimene
perspektiiv (-i, -i) — kauguspilt; väljavaade tulevikule
pessimism (-i, -i) — filosoofiline vaade, mis eeldab kõiges halba ja peab elu kannatuseks
positiivne (-se, -set) — jaatav, väärtuslik; tõeline, tegelik
produktiivsus (-se, -st) — tootlikkus, viljakus
progressiivne (-se, -set) — edumeelne; astmeti tõusev ja edenev
proosa (-, -t) — lihtne, riimimata, sidumata kõne
purre (purde, purret) — kerge sild jalakäijale
ratsionaliseerija (-, -t) — säärase töövõtete ja abinõude rakendaja (näit. tööstuses), mis teevad töö lihtsamaks, töötulemused paremaks, tooted odavamaks
reaktsioon (-i, -i) — reageerimine; vastutoime, vastumõju; revolutsioonilise liikumise ja progressi mahasurumise poliitika, ekspluataatorlike klasside võitlus endise korra taastamiseks
realistlik (-ku, -kku) — tõsielu silmas pidav
registreerima (-da, -n) — üles märkima, raamatusse, nimekirja jne. sisse kandma
rekord (-i, -it) — kõrgeim, parim saavutus töös, spordis jne.
ringrada (-raja, -) — jooksurada ümber spordiväljaku
räsakas (-ka, -kat) — lühike ja tüse
sokkel (-kli, -klit) — samba või müüri alumine osa, tavaliselt väljaulatuv; elektripirni metallist osa
soostuma (-da, -n) — sooks muutuma; nõustuma
sortiment (-di, -ti) — kaupade valik; kogu üheliigilisi eri sordist esemeid
spetsiaalne (-se, -set) — eriline, ühele asjale või nähtusele kuuluv
staadion (-i, -i) — spordiväljak
stiil (-i, -i) — kirjutusviis; spordiala sooritamise viis; väljenduslaad; kujutusviis; kunstisuund
sättima (-da, sätin) — seadma, paigutama
säästma (-a, -n) — kokku hoidma, hoidma
taluma (-da, -n) — välja kannatama
taust (-a, -a) — tagasein, tagapõhi

teateujumine (-se, -st) — meeskonnaga ujumine, kus osavõtjaist iga järgmine algab ujumist siis, kui eelmine oma vahemaa ujumise on lõpetanud
teema (-, -t) — teose, kõne põhimõte; ülesanne, mis tuleb lahendada, millele tuleb kirjutada
tehnikum (-i, -i) — keskastme kool, mis annab peale keskhariduse veel erihariduse
tekst (-i, -i) — autori algupärased sõnad; muusikalise teose sõnad; kirjutatud või trükitud teose kirjaosa
tempo (-, -t) — kiirus, ajamõõt (näit. muusikateosel)
teppima (-da, -n) — suurte pistetega läbi õmblema
territoorium (-i, -i) — maa-ala
transport (-di, -ti) — edasitoimetamine; vedu, kättetoimetamine; kaubavoor; saadeti, veetav kaup
turniir (-i, -i) — võistlus, näit. jalgpallis, males jne., kus osavõtjail tuleb igaühaga osavõtjaist või loosiga valituga võistelda
tüümian (-i, -i) — taim, aedliivatee, helepunaste õitega igihaljas poolpõõsas
veenma (-da, veenan) — uskuma panema
vesikatk (-u, -u) — teatav veetaim, väga kiiresti paljunev ja leviv
viktoriin (-i, -i) — võistlus, kus võitjaks tuleb see, kes annab kõige rutemini ja kõige rohkem õigeid vastuseid küsimustele
vilgas (vilka, vilgast) — nobe, elavaloomuline
viljelema (-lda, -n) — millegagi tegelema ja oskusi sel alal edasi arendama (näit. maalimises)
välipudel (-i, -it) — (tavaliselt metallist) joogipudel sõduril, matkajal
ülle (panema) — rõivaid ümber, selga panema
õilis (õilsa, õilsat) — üllas, suursugune
žurnaal (-i, -i) — ajakiri; päevik

SISUKORD

I. Lauseõpetuse kordamine	
1. Kirjavahemärgid liitlauses	3
2. Sõnaliikide kordamine	5
II. Tegusõna	
3. Tegusõna mõiste	7
4. Tegusõna muutmine	9
5. Tegusõna tüvi	10
6. Tegusõnade astmevaheldus	11
III. Tegusõna vormistik	
7. Tegumoed ✓	13
8. Pöördelised vormid	15
Arv ja pöörded	15
Ajad ✓	17
Kõneviisid ✓	20
Kindel kõneviis ✓	20
Tingiv kõneviis ✓	21
Käskiv kõneviis ✓	22
Kaudne kõneviis ✓	26
Jaatav ja eitav kõne	29
9. Käändelised vormid	31
Tegevusnimed	32
Kesksõnad	34
Teonimisõnad	42
10. Tegusõna põhi- ja peavormid	45
11. Tegusõnade pööramine	50
Astmevahelduseta sõnade pööramine	51
Tooma-tüüp	51
Kirjutama-tüüp	53
Muutuma-tüüp	56
Kõnelema-tüüp	58
Astmevahelduslike sõnade pööramine	61
Lugema-tüüp	61
Õppima-tüüp	64
Saatma-tüüp	72
Hakkama-tüüp	76
Õmblema-tüüp	81
Kokkuvõtte tegusõnade tüüpsõnadest	83

IV. Määrsõnad	92
V. Abisõnad	97
Kaassõnad	97
Kõrvalsõnad	100
Sidesõnad	101
Hüüdsõnad	105
VI. Tuletusõpetus	107
Uute sõnade tuletamise võimalustest	107
Sõnaosad	109
Juure kääne liite liitumisel	110
Juure aste liite liitumisel	111
Sõnade tuletamine liidete abil	113
Nimisõnaliited	114
Omadussõnaliited	118
Tegusõnaliited	121
Sõnade kokku- ja lahkukirjutamine	123
Liitsõna mõiste süvendamine	124
Liitsõna rõhk	124
Täiend- ja põhisõna	125
Sidekriipsu tarvitamine liitsõnades	126
Liitsõnade käänamine	128
Täiendsõna kääne	128
Nimisõnade kokku- ja lahkukirjutamine	129
Kohanime kokku- ja lahkukirjutamine	134
Rahvast, keelt ja kohta tähendava üldnime kirjutamine	135
Omadus-, arv- ja asesõna kokkukirjutamine nimisõnaga	136
Nimi-, omadus-, arv- ja asesõna kokkukirjutamine omadus- sõnaga	136
Arvsõnade kokku- ja lahkukirjutamine	139
Tegusõnade kokku- ja lahkukirjutamine	140
Tegusõnadest tuletatud nimi- ja omadussõnade kokku- ja lahkukirjutamine	146
Ees- ning tagasõnade kokku- ja lahkukirjutamine	148
Määrsõnade kokku- ja lahkukirjutamine	149
VII. Sõnavara- ja tähendusõpetus	152
Homonüümid	152
Sünonüümid	154
Antonüümid	156
Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks	157
Sõnastik	169

Toimetaja V. Hiiu.

Tehniline toimetaja A. Sepp.

Korrektorid R. Kull ja
V. Antje.

Ladumisele antud 26. IV 1954.
Trükkimisele antud 18. V 1954.
Paber 60×92 sm, 1/16. Trükiarv
12 000. Trükipoognaid 11 + 1 lisa.
Arvutuspoognaid 8,7. Tellimise
nr. 782. MB-09894. Trükikoda
«Punane Täht», Tallinn, Pikk
tän. 54/58.

Grammatika

Trükivigade parandus.

Lk.	Rida	On	Peab olema
90	7, 8	seis/ta seisa/n seis/tud laul/da laula/n laul/dud	seis/ta seisa/n seis/tud laul/da laula/n laul/dud

Toimetaja V. Hiio.

Tehniline toimetaja A. Sepp.

Korrektorid R. Kull ja
V. Antje.

Ladumisele antud 26. IV 1954.
Trükkimisele antud 18. V 1954.
Paber 60×92 sm, 1/16. Trükiarv
12 000. Trükipoognaid 11 + 1 lisa.
Arvutuspoognaid 8,7. Tellimise
nr. 782. MB-09894. Trükkikoda
«Punane Täht», Tallinn, Pikk
täht. 54/58.

Грамматика эстонского языка для
VI класса.

Rbl. 1.90

Rbl. 1.90

A-20061

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00380608 2